

Ἐκ τῆς ἀρίστης Γραμματολογικῆς Βιογραφίας τοῦ Ὁρατίου τοῦ ἐν Πετροπόλει ἐπιφανοῦς λατινιστοῦ Λουκιανοῦ Μυλλέρου (Quintus Horatius Flaccus. Eine litterarhistorische Biographie von Lucian Müller, Leipzig 1880), ἣν ἐξελέγησεν καὶ ἴσως μετ' ὀλίγον ἐκδώσῃ χάριν τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀκροατῶν αὐτοῦ ὁ καθηγητὴς κ. Σ. Κ. Σακελλάρηπουλος, δημοσιεύομεν εὐθὺς κατωτέρω ἀπόσπασμα πρὸς τοῦτο παραχωρηθὲν ἡμῖν.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΟΡΑΤΙΟΥ

Α'

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν ἀκριβῶς τὸ διάγραμμα καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ὁρατίου, αἰτινες εἶναι τὸ τελειότατον τοῦ ποιητοῦ ἔργον, πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὄχι μόνον τὸ δεῦτερον αὐτῶν βιβλίον, ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον ἀκόμη, ὅπερ συνετέθη πολὺν χρόνον πρότερον, ἐφιλοπόνησεν ὁ Ὁράτιος σκοπὸν ἔχων νὰ κλείσῃ δι' αὐτῶν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ δράσιν.

Ὅτε ὁ ποιητὴς ἐδημοσίευσεν τὰ τρία πρῶτα βιβλία τῶν ᾠδῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 24, ἐθεώρει ὡς περατωθεῖσαν πλέον τὴν λυρικὴν αὐτοῦ παραγωγὴν. Εἶχεν ἤδη παρ' αὐτῷ ἀποσβεσθῆ ἡ ζέσις ἡ νεανικὴ καὶ ἔγραφε κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον πρὸς τινα φίλον ὑπὸ θερμῷ κατεχόμενον ἔρωτος τοὺς ἐξῆς στίχους (ᾠδ. 2, 4, 21 ἐξ.):

«Τοὺς βραχίονάς της καὶ τὴν ὄψιν καὶ τὰς κνήμας τὰς στρογγύλας ἀνύπουλος ἐπαινῶ. Μὴ ὑπόπτειε ἄνθρωπον, οὐ ἔσπευσεν ὁ χρόνος νὰ κλείσῃ τὴν ὀγδόην τῆς ἡλικίας πενταετίαν!»

Ἄλλὰ καὶ τὸ ποιητικὸν πῦρ τοῦ Ὁρατίου ἐκλινεν εἰς τὸ νὰ σβεσθῆ. Ἐφ' ἱκανῶς μακρὸν χρόνον γράφων ὠδὰς πολιτικοῦ ἢ ἠθικοῦ περιεχομένου θὰ ἠναγκάζετο νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς ψυχικὴν ἐξέγερσιν πάντη ἀλλοτρίαν πρὸς τὸν φυσικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἐπόθει λοιπὸν τῶρα νὰ ἐπανεύρῃ τὴν πνευματικὴν ἐκείνην γαλήνην, ἣτις ἄλλοτὲ ποτε, κατὰ τὴν ἀνθηρὰν τοῦ ἡλικίαν, εἶχε καθοδηγήσῃ αὐτὸν ποιοῦντα τὰς Σατίρας του, ὧν δὲ ἐν πλήρει ὀριμότητι ἡλικίας, διανοίας καὶ πείρας βιωτικῆς, ἤθελε, χάριν ἑαυτοῦ καὶ χάριν τῶν φίλων του, νὰ χρησιμοποίησῃ τὰ διδάγματα τῆς πείρας του. Τοιαύτης σκέψεως καὶ τοιούτων ἰδεῶν προῖόν ἐἶναι τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν ἐπιστολῶν, γραφέν κατὰ τὰ ἔτη τὰ μεταξὺ τοῦ 24 καὶ 20.

Καὶ ὅμως ἐξωτερικαὶ προτροπαὶ ἔπεισαν αὐτὸν καὶ πάλιν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπὶ μικρὸν εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν, ἣν τέλειον πλέον καὶ δριστικῶς ἀποχαιρετίσας, ἔγραψε τὸ δεῦτερον βιβλίον τῶν Ἐπιστολῶν, ὅπερ

χωρίς ἀμφιβολίας εἶναι τὸ ἔσχατον τοῦ Ὀρατίου ποιητικὸν ἔργον, συνταχθὲν κατὰ τὰ τελευταῖα πέντε ἔτη τοῦ βίου του. Ὅπως δὲ τὸ πρῶτον βιβλίον εἶνε τὸ κάτοπτρον τῆς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀποκτηθείσης ὑπ' αὐτοῦ πείρας, οὕτως ἠθέλησεν ὁ Ὀράτιος, φθάσας εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιητικοῦ σταδίου του, νὰ ἐκθέσῃ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τὰ πορίσματα τῶν παρατηρημάτων του τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν φύσιν, τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ποιήσεως καὶ μάλιστα τῆς δραματικῆς, ἵνα κατασταθῇ ὠφέλιμος καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Ἡ πρώτη Ἐπιστολὴ τοῦ δευτέρου βιβλίου ἐγράφη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν ἔτει 13, διότι ἐν ἀρχῇ γίνεται ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Αὐγούστου, ὅστις ἐπὶ τρία ἔτη ἦτο ἀπὼν ἐκ Ῥώμης, εἶχε δ' ἐπανέλθῃ ἀκριβῶς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, γίνεται δὲ καὶ λόγος περὶ τῶν τιμῶν, αἵτινες τότε πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἶχον ψηφισθῆ ἢ καὶ τῷ ὄντι τῷ εἶχον ἀποδοθῆ. Ἡ δευτέρα, εἶναι τοῦ ἔτους 12 ἢ 11, ὅτε ὁ Ἰούλιος Φλώρος, πρὸς ὃν καὶ προσφωνεῖται, διέτριβε μετὰ τοῦ Τιβερίου ἐν Παννονίᾳ. Οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγράφη πρότερον, ἂν καὶ ὁ Φλώρος εἶχε συνοδεύσῃ τὸν Τιβέριον καὶ εἰς ἄλλας στρατείας, διότι ἀποκρούει ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ πᾶσαν πρόσκλησιν εἰς τὸ νὰ ἐπιδοθῆ καὶ πάλιν εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν, μὲ τόσον ἰσχυρὰν γνώμην, ὅπως πράττει ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Μαικήναν.

Ὅσον ἀποβλέπει τέλος εἰς τὴν πρὸς Πείσωνα Ἐπιστολὴν, ἥτις εἶναι κυρίως ἡ τρίτη τοῦ δευτέρου βιβλίου, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἔχομεν ἐν αὐτῇ χρονολογικὸν ἐνδόσιμον, ἵνα συναγάγωμεν τὸν χρόνον, καθ' ὃν αὐτὴ συνετάχθη. Ὑπάρχει μὲν τῷ ὄντι ἐν στίχῳ 387 ἡ μνεία τοῦ Σπορίου Μαικίου Τάρπα, ὅστις ἦτο *judex* τῶν σκηρικῶν θεαμάτων ἀκμάσας πρὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας, ἀλλ' ὡς παρετήρησεν ὁ Bentley, ἡ μνεία τοῦ ἀνδρός τούτου εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον συμβολικὴ, οὐδὲ δυνάμεθα ἐκ τοῦ στίχου 371 ἀσφαλῶς νὰ συναγάγωμεν τὸ πορίσμα ὅτι ἔζη ἀκόμη τότε ὁ νομομαθὴς Κασκέλλιος, οὐτινος περὶ τὸ ἔτος 44 τάσσεται ἡ ἀκμή. Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν ἀδηλίαν ταύτην εὐλογον εἶναι νὰ μὴ ἀμφιβάλωμεν ὅτι εἶχον ἤδη αἱ δύο πρῶται Ἐπιστολαὶ τοῦ δευτέρου βιβλίου ἐμβάλῃ εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ νὰ ἐκθέσῃ ἐν ἰδίῳ ποιήματι, ὅπερ θὰ ἦτο τὸ μακρότατον πάντων, ἐπίτηδες πεποιημένῳ, τὰς περὶ ποιήσεως ιδέας του ἢ μᾶλλον τὰς ιδέας του περὶ τῆς θεωρίας τοῦ δράματος. Ὅθεν ἡ πρὸς Πείσωνα Ἐπιστολὴ πρέπει νὰ συνετάχθη κατὰ τὸ 9 ἢ τὸ 10 ἔτος πρὸ Χριστοῦ.

Αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ δευτέρου βιβλίου εἶναι τεχνικώτεραι καὶ ἔχουσιν οὕτως εἰπεῖν τὸν ἀδριερώτερον τῶν ὠδῶν τοῦ τετάρτου βιβλίου, τοῦτο

δὲ ὄχι, ὡς τινες νομίζουσι, διότι αὐταὶ εἶναι παλαιότεραι ἐκείνων, ἀλλὰ διότι ὁ Ὀράτιος γράφων τὰς Ἐπιστολάς ἐφιλοπόνηε εἶδος ποιήσεως μᾶλλον εἰς αὐτὸν εὐάρεστον καὶ ἀγαπητόν.

Διαφέρουσι δὲ τῶν Σατιρῶν αἱ Ἐπιστολαί, καθ' ὅτι αὐταὶ πρὸς ὀρισμένα πρόσωπα ἀποτεινόνται καὶ σκοπὸν ἔχουσιν εἰδικόν, πλὴν τῆς τελευταίας Ἐπιστολῆς τοῦ πρώτου βιβλίου, ἐνθα παίζων ὁ Ὀράτιος ἀποτείνεται πρὸς αὐτὸ τὸ βιβλίον, *ad librum suum*. Ὅθεν πρέπει αἱ Ἐπιστολαὶ νὰ εἶναι προσηρμοσμέναι πρὸς τὸν φυσικὸν χαρακτῆρα τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ἀπευθύνονται καὶ οἵτινες, ὡς εἰκός, εἶναι ποικιλώτατοι κατὰ τοῦτο. Τῷ ὄντι δὲ παρὰ τὸν Αὐγούστον, τὸν Μαικήναν καὶ τὸν Τιβέριον, ἔχομεν ἄλλους τῶν γνωρίμων, ἔπειτα λογίους καὶ ποιητάς, ὡς τὸν Τίβουλλον καὶ τὸν Ἀρίστιον Φυῦσκον. Μεταξὺ δ' ἐκείνων, πρὸς οὓς ἀποτείνει τὰς Ἐπιστολάς ὁ Ὀράτιος συγκαταλέγονται καὶ ὁ ἐπιστάτης τῆς ἐπαυλειῶς του καὶ ἐκεῖνος ὁ Βίνιος Ἀσέλλας, ὃν ἐπιφορτίζει νὰ φέρῃ τὰ ποιήματά του πρὸς τὸν Αὐγούστον, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι ἀνθρώποι εἶναι οἰονεὶ δευτερεύοντα πρόσωπα, ὧν ἡ παρέμβασις ἀποβλέπει εἰς σκοποὺς ἰδιαιτέρους τοῦ ποιητοῦ.

B'

Ἡ ποιητικὴ Ἐπιστολὴ ἦτο παρὰ τοῖς Ἑλλῆσι παλαιὰ ὅσον καὶ ἡ ἐλεγεία καὶ οἱ ἱamboi ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀρχιλόχου. Εὖρε δὲ πολλοὺς τοὺς ζηλωτάς μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων. Οὕτω λ.χ. ὁ τοῦ πορθητοῦ τῆς Κορίνθου Λευκίου Μομμίου νεώτερος ἀδελφὸς Σπόριος, ὅστις εἶχε συνοδεύσῃ εἰς τὴν Ἀχαΐαν τὸν Λεύκιον, ἔγραψεν ἀπὸ τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατοπέδου πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ φίλους Ἐπιστολάς ἐν κομψοῖς στοιχιδίσις, ὡς λέγει ὁ Κικέρων, ἦτοι ὄχι ἐν τῷ παλαιῷ ἐκείνῳ σατουρνίῳ μέτρῳ, ἀλλὰ πιθανώτατα ἐν μέτρῳ ἱαμβικῷ ἢ τροχαϊκῷ. Καὶ ὁ Λουκίλιος δὲ ἐν ταῖς Σατίραις του ἔκαμε χρῆσιν τῆς ἐπιστολικῆς μορφῆς, τῶν δ' Ἐπιστολῶν του ἡ ὕλη, ὡς καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συνημάτων, ἀνέφερετο εἰς τὸν πραγματικὸν καθημερινὸν βίον, ἐνίοτε δὲ μόνον ἀπὸ τούτου ἀνυψούμενος ἐπεσκόπει καὶ προβλήματα γενικωτέρου, ὡς λέγομεν, ἐνδιαφέροντος. Καὶ ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν δὲ τοῦ Ὀρατίου ὑπάρχουσι τινες ἔχουσαι ὡς θέματα συνηθέστατα τοῦ βίου πράγματα καὶ μόνον κατὰ τὸ μέτρον διακρινόμεναι ὑπὸ τῶν συνήθων πεζῶν ἐπιστολῶν· τοιαῦται εἶναι ἡ πρὸς τὸν Κλαύδιον Νέρωνα (Α', 9), δι' ἧς συνιστᾶ πρὸς αὐτὸν τὸ Σεπτίμιον, ἢ ἡ πρὸς τὸν ρηθέντα Βίνιον (Α', 13), ὃν ἐπιφορτίζει νὰ παραδώσῃ τὰ *signata volumina* πρὸς τὸν Αὐγούστον. Τὸ συνηθέστερον ὅμως εἶναι νὰ λαμβάνῃ μόνον ὡς ἀφορμὴν ὁ ποιητὴς ἐν

τῶν προσώπων, πρὸς τὰ ὑποῖα ἀποτείνεται καὶ νὰ μεταβαίνει ἐκεῖθεν εἰς παρατηρήσεις καὶ θεωρίας γενικωτέρας, τότε δὲ ἡ μὲν μετάβασις γίνεται εὐχερῶς καὶ ἀβιάστως, ὁ δὲ ποιητὴς ἀκριβῶς καὶ καταλλήλως γινώσκει νὰ κάμνη διάκρισιν χαρακτῆρος ἢ κοινωνικοῦ βαθμοῦ μεταξύ τῶν διαφόρων προσώπων. Ἄλλοτε πάλιν, ἀλλὰ σπανιώτερον, ἡ Ἐπιστολὴ ἔχει ἀπ' ἀρχῆς χαρακτῆρα διδακτικόν (Α', 17 καὶ 18), τοῦτο δὲ μάλιστα συμβαίνει ὅτε ὁ Ὀράτιος γράφει πρὸς φίλους νεωτέρους ἢ ταπεινότερους, διότι ἐὰν καὶ πρὸς τὸν Μαικήναν ἢ πρὸς τὸν Αὐγουστον ἀποτείνόμενος ἤθελε μεταχειρισθῆ τὸν τύπον τοῦτον τῆς διδασχῆς, θὰ ἔθεωρεῖτο βεβαίως ἀπρεπῆς ἢ ἀλαζών ἢ τοῦλάχιστον θὰ ἐνομιζέτο σχολαστικός τις φιλόσοφος ἢ κενὸς ἀρεταλόγος. Πρὸς τοιοῦτους λοιπὸν ἄνδρας γράφων προσεπάθει νὰ ἀποτρίβῃ ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσαν ὑπόνοιαν ὅτι αὐτὸς δῆθεν ἤξιον νὰ εἶναι ὁ διδάσκαλος τῶν βιωτικῶν ἐκείνων ἀρετῶν, ὧν συνίστα τὴν ἄσκησιν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ πᾶν τρόπον προσομοιάζοντα πρὸς σχολαστικὴν διδασκαλίαν. Ὅθεν καὶ τὸ ἐριστικὸν στοιχεῖον τῆς διαλεκτικῆς του καὶ οὕτως εἰπεῖν τὸ ἀναιρετικόν, ἀνάγκη ἦτο νὰ ὑποχωρῆ, σχεδὸν ἀνεπαισθήτως, εἰς τὸ θετικὸν καὶ οἰκδομικόν, διότι ἄλλως ὑπῆρχε φόβος μήπως ἤθελον εὐχερέστατα ἐκδηλωθῆ ὑπαινιγματὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος προσώπων ἢ τοῦλάχιστον ἄκαιροι ἀποφάνσεις περὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀντιπαθειῶν. Ἐχρυσὶ δὲ καθ' ὅλου αἱ Ἐπιστολαὶ χαρακτῆρα ἡρεμώτερον καὶ διαυγέστερον τῶν Σατιρῶν ἢ εἰρωνεία εἶναι λεπτοτέρα ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, ὡς ἀπῆται ἢ προϊούσα ἡλικία τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸ διάφορον τῆς ποιήσεως εἶδος.

Καὶ αἱ μὲν Σατίραι καταδεικνύουσι τὸν φιλόσοφον νέον, ὄρητικὸν καὶ ζωηρόν, ἐν δὲ ταῖς Ἐπιστολαῖς ἐγκατοπιρίζεται ἡ σύνθεσις καὶ ἡ καταστολὴ τοῦ τελείου ἀνδρός, ὃν ἡ ἡλικία καὶ ἡ ἐμπειρία ἐδίδαξαν τὴν δυσχερεστάτην τῶν τεχνῶν, τὴν τέχνην δηλαδὴ τοῦ κατέχειν ἑαυτὸν ἐντὸς τῶν προσηκόντων ὁρίων. Διὰ τοῦτο αἱ Ἐπιστολαὶ εἶναι τὸ τιμιώτατον ἐκ πάντων τῶν ἔργων τοῦ Ὀρατίου, εἶναι δὲ καὶ νῦν ἐτι ἀξιόσυστατον ἀνάγνωσμα καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν καὶ διὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπραγματεύθη τὴν ὕλην ὁ ποιητὴς.

Αἱ Ἐπιστολαὶ καταδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ὀράτιος εἶναι ὄχι μόνον ὡς ποιητὴς ἀνυπέβλητος τεχνίτης, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς ἄνθρωπος ὄρμις καὶ τέλειος οὔτε εἰς τὰ οὐράνια μετεωρίζεται ὅπως ὁ Βιργίλιος οὔτε πράττει ὡς ὁ Ὀβίδιος, ὅστις ἀφ' οὗ κατεστάλη ἡ πρώτη του ὄρμη, ἔσθησε τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν τῷ θαυμαστῷ καὶ φανταστικῷ κόσμῳ τῶν παλαιῶν μύθων, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας μετὰ συνέσεως καὶ φιλάνθρωπίας ὅπως ἑλληνικῆς προσπαθεῖ νὰ ἐξερευνησῇ, νὰ ἐξευγενίσῃ καὶ νὰ ἐξουσιάσῃ τὸν νέον

ἐκείνον κόσμον, ὃν ἐδημιούργησεν ἡ ἱστορία ἢ ῥωμαϊκὴ καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἢ μοναρχία καὶ ταῦτα ἐν χρόνοις, καθ' οὓς, ὡς ἤδη παρετηρήθη, δὲν θὰ ἠδύναντο πλέον νὰ συγκρατηθῶσι τὰ παλαιὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Ῥωμαίων τὰ αὐστηρὰ καὶ σκληροδίατα. Ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν εἰς Ῥωμαίων βιώσαντα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλευθέρου Πολιτείας, ὁ Ὀράτιος φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς ὡς κοσμοπολίτης, ὡς ὁ ποιητὴς πάντων τῶν χρόνων καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν, ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο εἶναι προσέτι αἱ Ἐπιστολαὶ ἢ καλλίστη ἀπόδειξις τῆς θαυμαστῆς ἐπίδρασεως, ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς διανοίας ἢ διάνοια ἢ ἑλληνική.

Ἄλλως δὲ στενωῶς σχετίζονται αἱ Ἐπιστολαὶ πρὸς τὰς Σατίρας, πρόσθεν μόνον ἐπὶ τὸ βέλτιον καταδεικνύουσαι. Κυμαίνεται ποῦ καὶ ποῦ καὶ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς ἢ σύνθεσις, ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐν αὐταῖς παρεκβάσεις ἐνίοτε ἀπροσδόκητοι, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον εὐχερῶς δύναται τις νὰ παρακολουθῇ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν, πάντοτε δὲ εἶναι καταφανῆς ἢ κυριαρχοῦσα ἔννοια. Καὶ διάλογοι δὲ ὑπάρχουσιν ἐν αὐταῖς καὶ λόγοι προσώπων παρεμβαλλομένων, ὄχι ὅμως τόσον πολλοὶ ὅσον ἐν ταῖς Σατίραις. Τοὺς ταπεινότερους καὶ ἀπρεπεστέρους τρόπους τοῦ ἐκφράζεσθαι ἀποφεύγει ὁ ποιητὴς ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς καθὼς καὶ τὰς ὑπερβολικὰς τῶν χαρακτῆρων περιγραφὰς. Ὁ χαρακτῆρ τοῦ λόγου, τὸ ὕφος, ὡς λέγομεν, εἶναι ποικίλος, τὴν δὲ ποικίλιν ταύτην ἐπιτυχῶς ἐθήρευσεν ὁ Ὀράτιος ἀναλόγως τῆς φύσεως ἢ τῆς κοινωνικῆς τάξεως τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς γράφει. Οὕτω λ.χ. ἐν τῇ πρὸς τὸν Τίβουλλον Ἐπιστολῇ (Α', 4), τὸν αἰσθηματικὸν ποιητὴν, ὅστις ἦτο ὅλος παραδεδωμένος εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ τοῦ ἔρωτος καὶ ὃν τότε κατέχον σκέψεις μελαγχολικαί, ὁ Ὀράτιος συμβουλεύει τὸν Τίβουλλον νὰ μὴ σπουδαιολογῇ πολὺ εἰς τὰ περὶ τὸν βίον καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ ἔλθῃ νὰ ἴδῃ πῶς ζῇ αὐτός, τὸ ζωντανὸν ὑπόδειγμα τῆς ἀφρόντιδος ζωῆς, Epicuri de grege porcus. Τὴν διαφορὰν ταύτην ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ λόγου δύναται τις νὰ ἴδῃ παραβάλλον ἀκόμη τὴν πρὸς τὸν Βίνιον Ἐπιστολῇ (Α', 13), ἐν ἣ διαφαίνεται ἡ τῆς ψυχῆς ἰλαρότης, πρὸς τὴν ἄλλην ἐκείνην τὴν μεμετρημένην καὶ λελογισμένην, ἣν ἐπιστέλλει πρὸς τὸν Τιβέριον (Α', 9), ἄνδρα χαρακτῆρος δυσεισβόλου καὶ κλειστοῦ.

Ἡ γλῶσσα τῶν Ἐπιστολῶν (περὶ ἧς ἐγίνε ἤδη λόγος καὶ ἐν τῷ περὶ τῶν Σατιρῶν μέρει) εἶναι τόσον κομψή καὶ οὕτως εἰπεῖν λεπτοουργής, ὥστε θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὴν ὀνομάσωμεν urbanam, καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Ἑλληνισμοὺς περιέχουσιν αἱ Ἐπιστολαὶ πλεοτέρους τῶν Σατιρῶν, ἀλλὰ τῶν Ἑλληνισμῶν κάμνει πάντοτε χρῆσιν ὁ Ὀράτιος καὶ μετὰ μέτρου καὶ μετὰ καλαισθησίας. Οἱ ἀρ-

χαϊσμοί είναι ὀλιγώτεροι. Ἡ δὲ μετρικὴ τῶν Ἐπιστολῶν καταδεικνύει καὶ τέχνην ἀνωτέραν καὶ πλειοτέραν λεπτότητα τῆς τῶν Σατιρῶν, θὰ ἦτο δὲ εὐκόλον καὶ διὰ παραδειγμάτων νὰ δειχθῆ ἡ ὑπεροχὴ αὕτη.

Ἄς ἴδωμεν εἰδικώτερον ποῖον εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν δύο βιβλίων τῶν Ἐπιστολῶν. Ἐν ᾧ ἐν ταῖς Σατίραις οἱ Στωϊκοὶ προσβάλλονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀνηλεῶς, ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς ἀπ' ἐναντίας (καὶ περὶ τούτου ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν), αἵτινες συνετέθησαν κατ' ἐκείνην τὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν κατεστέλλοντο κατὰ μικρὸν τὰ νεανικά πάθη καὶ καθίσταντο ὁσημέραι αἰσθηταὶ αἱ ἀνίαι καὶ αἱ ἀνάγκαι τοῦ μετ' ὀλίγον γήρατος, περὶ τῶν Στωϊκῶν γίνεται λόγος μετὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ τιμῆς καὶ μόνον παίζων ὁ Ὁράτιος ρίπτει κατ' αὐτῶν ἀβλαβῆ τινα σκώμματα, ὅπως ἐν τῷ τέλει τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Ὁράτιος ἐν τῷ βίῳ τῷ πρακτικῷ ἦτο πάντοτε ἐπικουρείος (ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τῆς Πρὸς Τίβουλλον Ἐπιστολῆς), καθ' ὅλου δὲ ἐκλεκτικός, ἀλλ' ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις ἠθικοῖς ζητήμασιν εἶναι ὀπαδὸς τῆς Στοᾶς (καθὼς καὶ ὁ Κικέρων ἐν τοῖς φιλοσοφικαῖς του συγγράμμασι), διὰ τοῦτο δὲ καὶ δικαιολογεῖ καὶ τὴν αὐτοκτονίαν ἐν τέλει τῆς 16 Ἐπιστολῆς τοῦ πρώτου βιβλίου.

Τὰ κυριώτατα δόγματα τῶν φιλοσοφικῶν του θεωριῶν διατυπώνει εἰς πλείστα γνωμικά, πολὺ πλείοτερα ἢ ἐν ταῖς Σατίραις, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ ὁ ποιητὴς γινώσκει τί εἶναι τὸ προσῆκον, διότι τὰ γνωμικά δὲν μεταχειρίζεται ὡς κενὸν τινα κόσμον, ὅπως συχνάκις συμβαίνει παρ' Εὐριπίδῃ, ἀλλ' ὡς τὸ λογικὸν πῦρ τῶν προσεκτεθέντων καὶ ἐνίοτε τῶν μελλόντων νὰ ἐκτεθῶσιν, ὥστε ἔρχεται τὸ γνωμικὸν μὲ κατὰλληλον τρόπον νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην καὶ ἰδίᾳ τὸν πρὸς δὲ ἀποτείνεται ἡ Ἐπιστολή. Τὰ σοφὰ ταῦτα ρητὰ ἔχουσιν ἐπαναληφθῆ ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ γίνῃ ὁ Ὁράτιος δημοτικὸς ἀκόμη καὶ μεταξὺ ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν εἶναι πολὺ ἐντριβεῖς περὶ τὰ λατινικὰ γράμματα.

Τὰ γραμματικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ἐπεισοδικῶς μόνον καὶ ἐν παρέργῳ πραγματεύεται ὁ Ὁράτιος (ὡς λ.χ. ἐν τῇ 19 Ἐπιστ. τοῦ Α' βιβλ. ἔνθα ὁ ποιητὴς λέγει πρὸς τὸν Μαικίηναν τίνα εἶναι τὰ ποιητικὰ ὑποδείγματα, ἐξ ὧν ἐνεπνεύσθη καὶ τίνες τῆς τέχνης αἱ ἀρχαί, αἵτινες καθωδήγησαν αὐτὸν ποιῶντα τὰς ὠδὰς καὶ τοὺς ἐπωδούς), ἔχουσι πλατύτατον τόπον ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ.

Ἦρχιζε τότε νὰ ἀναφαίνηται ἐν Ῥώμῃ μία νοσηρὰ τάσις πρὸς τὴν ἐποποιίαν, ἣς τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν τόσῳ μᾶλλον κακὰ, ὅσῳ μείζων ἦτο ἡ δύναμις τῆς ἐπιδράσεως, ἣν πάντοτε ἤσκησεν ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων

ὁ Ὀμηρος. Τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη τότε μόνον εἶναι δυνατὸν προσηκόντως νὰ ἐκτιμῆσῃ τις καὶ νὰ αἰσθανθῆ, ὅταν θεωρήσῃ αὐτὰ ὡς τὸ ποιητικὸν δημιουργήμα ὀλοκλήρου λαοῦ νεαροῦ καὶ φαντασιομανοῦντος, ποιητικὸν δημιουργήμα παραχθὲν ὄχι διὰ μίας, ἀλλὰ συντελεσθὲν κατ' ὀλίγον, ἐν χρόνῳ μακρῷ. Ἄλλ' οἱ παλαιοὶ ἐξελάμβανον σχεδὸν πάντες τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ὡς ἔργον ἐνὸς ποιητοῦ, ὁ δὲ τυφλὸς θαυμασμὸς πρὸς τὰ ποιήματα ταῦτα καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐκώλυεν ἐν τῇ κατόπιν ἀναπτύξει τῆς γραμματείας αὐτῶν νὰ παραγάγῳσιν ἔντεχνον ἔπος ἔχον πρωτοτυπίαν καὶ χαρακτῆρα ἴδιον, καὶ τοὺς Ῥωμαίους πολὺ πλειότερον ἔβλαψε, διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ποίησιν καθ' ὃν χρόνον εἶχον ἤδη φθάσῃ εἰς τὸ τελευταῖον στάδιον τοῦ βίου των τοῦ ἱστορικοῦ. Πλὴν δὲ τούτου ἡ ὑποκειμενικὴ διάθεσις τῆς ψυχῆς των, ἥτις ἦτο πλήρης ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ ἔτεινε προσέτι πρὸς τὴν εὐπάθειαν (ὄχι τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ τὴν αἰσθητικὴν), ἐξωτερικὰ μόνον σημεῖα ἐπαφῆς εἶχε πρὸς τὴν ἀφελῆ καὶ ἀρχέγονον Ὀμηρικὴν ποίησιν. Ἐπειτα, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπίστευον ὅτι ἡ πληθώρα τῆς ὕλης, ἥτις ἐξηγεῖται ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἢ δικαιολογεῖται ἕνεκα τοῦ βραδέος καὶ βαθμιαίου σχηματισμοῦ τῶν δύο ἐκείνων ἐπῶν, εἶναι ὄρος ἀπαραίτητος πρὸς σύνθεσιν τελείου ἔπους. Ὁ Κατάλογος λ.χ. τῶν ἠρώων ἢ αἱ ἀτελευτητοὶ περιγραφαὶ τῶν μαχῶν, ἃς ἀναγινώσκουμεν ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἔθεωρήθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀπολέμου Βιργιλίου ἀπολύτως ἀναγκαῖα νὰ ἐμβληθῶσιν εἰς τὴν Δινειάδα του. Τὸ αὐτὸ δὲ ῥητέον καὶ περὶ τῆς συχνῆς ἀναμιξεως τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἀνθρώπων καὶ πολλάκις μετὰ τόσῳ μειζονος ὀρμῆς καὶ ἐπιμονῆς, ὅσῳ ἡ ἀνάμιξις αὕτη εἶναι ἀπρεπεστέρῃ εἰς τὴν προσήκουσαν εἰς αὐτοὺς μεγαλειότητα. Πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων εἶχον νοήτη ὀρθῶς ὅτι εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ποίησιν πρεπωδέστερα ἦτο ἡ ἱστορικὴ ἐποποιία, ὅπως καὶ εἰς τὸ ποιητικὸν αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων ἤρμοζε μᾶλλον ἡ ἐποποιία ἢ μυθική. Ἄλλ' ὅμως δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀπαλλαγῶσιν οὔτε τῶν ἀτέχνων καὶ ἀτελευτητῶν περιγραφῶν (τὸ παράδειγμα μάλιστα τοῦ Βιργιλίου ἐπέβαλεν ἔπειτα τὸ πρᾶγμα εἰς πάντας), οὔτε τῆς συνηθείας τοῦ νὰ καλῶσιν, ὡς διὰ μηχανῆς, τοὺς θεοὺς εἰς ἀνάμιξιν, ἔσχον δὲ κατὰ τοῦτο καὶ μιμητὰς οἱ ἀρχαῖοι τοὺς ποιητὰς τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ Λουκανὸς εἶναι ἱκανῶς καθαρὸς τῶν κακῶν τούτων, ἀλλ' ἐκεῖνος ἂν καὶ εἶχε μεγάλην διάνοιαν, ἔκαμε κατὰ χρῆσιν τῶν πεπαλαιωμένων πλέον ῥητορικῶν σχημάτων. Ἐνεκα τῆς τοιαύτης συνηθείας συχνάκις αἰσθανόμεθα ἀηδίαν ἀναγινώσκοντες τὰ ἐπικά καὶ κατὰ μέγα μέρος πανηγυρικὰ ποιήματα τοῦ Κλαυδιανοῦ, ὅστις ἄλλως εἶχεν ἀξιολόγους ποιητικὰς ιδιότητας.

Ὁ Ὀράτιος δὲν εἶχεν ἐκ φύσεως πλασθῆ τοιοῦτος, ὡς τε νὰ μεταρρυθμίση τὴν ῥωμαϊκὴν ἐποποιίαν, καὶ ἂν εἶχε δὲ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν δύναμιν νὰ τὸ πράξη, αἱ προσπάθειά του εἶναι πιθανώτατον ὅτι θὰ ἀπέτύγχανον, διότι ἢ ἐκ προκαταλήψεως πρὸς τὸν Ὀμηρον εὐλάβεια εἶχεν ἤδη βαθύτατα ριζοβολήση. Οἱ χρόνοι ἦσαν τότε ἀρμόδιοι εἰς τὸ νὰ στραφῆ μᾶλλον πρὸς τὴν δραματικὴν ποίησιν. Ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐγουστον Ἐπιστολῇ πραγματεύεται εἰδικῶς περὶ τοῦ δράματος, κυρίως ὅμως καὶ ἀποκλειστικῶς διατρίβει περὶ τὴν δραματικὴν ποίησιν ἐν τῇ Πρὸς Πείσωνα Ἐπιστολῇ¹. Ἡ δραματικὴ ποίησις, βάσιν ἔχουσα τὴν ἀνταλλαγὴν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων μεταξύ τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν θεατῶν, ἦτο ἤδη διὰ τοῦτο σύμφωνος πρὸς τὸν χαρακτῆρα τὸν ῥωμαϊκόν, ὅστις καὶ ἄλλως ἦτο φύσει διατεθειμένος πρὸς τοῦτο τὸ ποιητικὸν εἶδος. Αἱ δύο ἀναγκαιῶς προσήκουσαι εἰς τὴν τραγωδίαν ιδιότητες, τὸ ὕψος καὶ ἡ δύναμις, ἦσαν (ὅπως διατείνεται καὶ αὐτὸς ὁ Ὀράτιος) συμφοῦν ἰδιώματα εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Ἐπειτα πάλιν, ἡ κλίσις πρὸς τὸ ἀστείον καὶ τὸ γελοῖον, ἡ ἰδιάζουσα εἰς τοὺς Ἰταλοὺς, καθίστα αὐτοὺς ἐπιτηδείους εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς κωμωδίας. Ἡ προδιάθεσις λοιπὸν ἢ δραματικὴ ὑπῆρχε, τοῦτο δὲ μόνον ἀπέμενε τὸ οὐσιῶδες, ἡ ἐξεύρεσις καταλλήλου πρὸς δραματοποιίαν ὕλης καὶ ἔπειτα ἡ ἐπινοήσις τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ ἐξευρεθεῖσα ὕλη θὰ περιεβάλλετο δι' ὅσον ἐνδέχεται καλλίστης τεχνικῆς μορφῆς.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν κωμωδίαν, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ πολλοῦ εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ διδάσκωσιν ἀπὸ σκηνῆς, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πλάτου καὶ τοῦ Τερεντίου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν τῆς Παλλιάτας, ἦτοι τῆς ἐλληνιζούσης κωμωδίας, δράματα ἐλληνικῆς ὑποθέσεως, ἅτινα κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν ἀντέκειντο πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς συνηθείας, ἐν μέρει δὲ κατῆντων ἀληθεῖς δραματικαὶ γελοιογραφίαι. Τὰ λοιπὰ γένη, τὰ ὅποια παρήγαγεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς κωμικῆς ποιήσεως παρὰ ταῖς Ῥωμαίους, ἦτοι ἡ τογάτα ἢ ῥωμαϊζούσα κωμωδία, τὸ Ἀτελλανδὸν δράμα καὶ οἱ Μῖμοι, εἶχον ὑποθέσεις ἐλληνικὰς καὶ ἰταλικὰς ἢ καὶ ἀπλῶς ἀνθρωπίνους, ὅχι δηλαδὴ εἰλημμένους ἐξ ὠρισμένου ἔθνους.

Ἄλλ' ἡ τραγωδία ἀπ' ἐναντίας ἔσχε πρὸ τοῦ Ὀρατίου ποιητὰς λαβόντας πρὸς δραματοποιίαν ὑποθέσεις ἐθνικὰς, ῥωμαϊκὰς. Τῶ ὄντι δὲ ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία, ἂν καὶ ἐν αὐτῇ δὲν ἔχει πολὺν τόπον ὁ ἔρωσ, δύναται εἶπερ τις καὶ ἄλλη νὰ γίνῃ ὑποκείμενον τραγικῆς πραγματείας.

Ὁ πατὴρ τοῦ ῥωμαϊκοῦ δράματος, ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος, ἀκμάσας

¹ Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, κοινῶς λεγομένη *Ποιητικὴ Τέχνη*, εἶναι κυρίως, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω, ἡ τρίτη τοῦ δευτέρου βιβλίου.

περὶ τὸ ἔτος 240 π. Χ., ἀνὴρ ἄγροικότερος μᾶλλον, φαίνεται ὅτι δὲν συνέταξεν ἱστορικῆς ὑποθέσεως τραγωδίας, ἀλλ' ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λίβιου ὁ εὐφυὴς Καμπανὸς Ναίβιος ἔγινεν εἰσηγητῆς τοῦ τοιοῦτου εἶδους, καὶ μετ' αὐτὸν δὲ οἱ τρεῖς κλασσικοὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας ῥωμαϊκῆς τραγωδίας, ὁ Ἐννιος, ὁ Πακούβιος καὶ ὁ Ἄττιος ἐμιμήθησαν κατὰ τοῦτο τὸν Ναίβιον. Τὰς δὲ ῥωμαϊκὰς ταύτας ὑποθέσεις ἐλάμβανον οἱ ῥηθέντες ποιηταὶ ἢ ἐκ τῆς μυθικῆς τῶ πλεῖστον ἱστορίας τῶν παλαιῶν βασιλείων (ὁ Ναίβιος λ.χ. ἐδραματοποίησε τὰ κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τοῦ Ρωμύλου καὶ τοῦ Ρώμου, ὁ Ἐννιος τὴν ἀρπαγὴν τῶν Σαβινίδων) ἢ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων, τῶν ἱστορικωτέρων, οἵτινες ἀρχίζουσι μετὰ τῶν Σαυνιτικῶν πολέμων (ἂν καὶ ἡ Ἀμβρακία καὶ ὁ Σκηπίων τοῦ Ἐννίου δὲν ἦσαν, ὡς συνήθως νομίζεται, τραγωδίαί, ἀλλὰ μᾶλλον σάτιραι) ἢ καὶ ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Οὕτως ὁ Ναίβιος ἐδραματοποίησε τὰ κατὰ τὴν ἐν Κλαστικῇ μάχῃ (222 π. Χ.), ὁ Πακούβιος τὴν ὑπὸ τοῦ Διμιλίου Παύλου κατὰκτησιν τῆς Μακεδονίας (169), ὁ Ἄττιος τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Δεκίου τοῦ νεωτέρου (295).

Κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς εὐθὺς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Καίσαρος, ἡ ῥωμαϊκὴ τραγωδία, ἀκριβῆς οὖσα ἀντίγραφον τῆς ἐλληνικῆς, ἀνεγεννήθη διὰ τῶν ἔργων τοῦ Πολλίωνος, τοῦ Βαρίου καὶ ἄλλων. Τότε δὲ ἐπῆλθε καὶ ἐν τῇ μετρικῇ σημαντικὴ μεταρρύθμισις τοῦ ἀλόγου δηλονότι σπονδαίου ἐν ταῖς ἰαμβρिकाῖς καὶ ταῖς τροχαϊκαῖς περιόδοις ἤρχισαν οἱ ποιηταὶ νὰ κάμνωσιν χρῆσιν ἐν ἐκείναις μόνον ταῖς χώραις, ἐν αἷς καὶ παρ' Ἑλλήσιν ἦτο συνήθεια νὰ γίνηται χρῆσις αὐτοῦ. Ἐν ἐκείναις ὅμως ταῖς χώραις, ἡ χρῆσις τοῦ ἀλόγου σπονδαίου ὑπῆρξεν ἔκτοτε μεγάλη καὶ μάλιστα πρὸ τοῦ τελευταίου ἰάμβου, διότι τοῦτο ὑπεβοήθει κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἐκφρασιν τῆς τραγικῆς μεγαλοπρεπείας. Οἱ εὐφύεστεροι τῶν τότε κριτικῶν ἐπαινοῦσι πολὺ καὶ θαυμάζουσι τὸν Θεῦστην τοῦ Βαρίου, ἦτις τραγωδία ἐδιδάχθη κατὰ τὰς ἐσρτὰς τὰς τελεσθεῖσας πρὸς πανηγυρισμὸν τοῦ τέλους τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Δὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν οὐδὲ εἰς στίχος ἐκ τῶν δημιουργημάτων τῶν κωμικῶν ποιητῶν τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, ἀλλ' ὅμως περὶ κωμωδιῶν τῶν χρόνων ἐκείνων μετ' ἱκανῆς βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὰ ἑξῆς:

Ὅτε ἡ Παντόμιμος ἔρχησις δὲν ἔρκει νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ πλήθους, ἔτερπον αὐτὸ ἡ βωμολοχικὴ ποίησις τῶν Ἀτελλανῶν καὶ τῶν Μίμων. Πρὸς τοιαῦτα ποιητικὰ γένη μόνον οἴκτου μεδίδιαμα εἶχεν ὁ Ὀράτιος καὶ οὐδὲ κἂν ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τῆς δημώδους κωμωδίας τῶν ἑαυτοῦ χρόνων. Ἄλλ' ὑπῆρχον ὅμως καὶ τινες ποιηταί, οἵτινες,

ὅπως καὶ οἱ σύγχρονοι τραγικοί, προσεπάθησαν νὰ τελειοποιήσωσι καὶ τὴν κωμωδίαν κατὰ τῆς τέχνης τὰ διδάγματα, καὶ εἰργάσθησαν ἢ διὰ νὰ καταστήσωσι τεχνικωτέραν μὲν τὴν οἰκονομίαν τῶν δραμάτων, τελειοτέραν δὲ τὴν ἡθοποιίαν ἢ διὰ νὰ διορθώσωσι τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν μετρικὴν αὐτῶν.

Οὕτως ὁ Φουνδάνιος, ὃν ὁ Ὀράτιος κατατάσσει μεταξὺ τῶν ποιητῶν τῆς Νέας Σχολῆς καὶ παραθέτει πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς νεωτέρας τραγωδίας, τὸν Ἀσίνιον Πολλίωνα, ἐγεώργησε τὴν παλαιὰν Παλλιάταν, ἥτοι τὴν ἐλληνίζουσαν κωμωδίαν (Σατ. Α', 10, 40 ἐξ.). Ὁμοίαν ἀπόπειραν ἔκαμε καὶ ὁ γραμματικὸς Γάιος Μέλισσος, ἀπελευθερὸς τοῦ Μαικήνα, ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν κωμωδίαν, τὴν Τογάταν, τὰς δὲ τογάτας, ἃς ἐποίησεν, ὠνόμασε τραβεάτας. Ἡ νέα αὕτη ὀνομασία μαρτυρεῖ ὅτι καὶ ὁ Μέλισσος ἀνῆκεν εἰς τὴν Νέαν Σχολήν, ἄλλως δὲ προσεπιμαρτυρεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ στενὴ του σχέσις πρὸς τὸν Μαικήναν (ιδ. τοῦ Σουητωνίου τὰ Ἀποσπάσματα, ἐκδ. Reifferscheid σ. 115), καθ' ὅσον δὲ ἡμεῖς γινώσκομεν ὁ Μαικήνας ἦτο εὖνους μόνον πρὸς τοὺς ποιητὰς τῆς νέας σχολῆς.

Αἱ κωμωδίαὶ τοῦ Φουνδανίου καὶ τοῦ Μελίσσου ἦσαν μόνον προωρισμέναι πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἀπαγγελίαν, ὄχι δὲ πρὸς διδασκαλίαν, πάντως δὲ ἐγράφησαν χάριν στενοῦ κύκλου λογίων ἀναγνωστῶν, τοιαῦται δ' ἦσαν καὶ αἱ κωμωδίαὶ, ἃς ἐποίησε, κατὰ μίμησιν τοῦ Μενάνδρου βεβαίως, ὁ Γερμανικὸς Καῖσαρ, τοῦ Τιβερίου ὁ ἀνεψιός.

Κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελεν ὁ Ὀράτιος νὰ ἀποκλειώνται ἀπὸ τῆς τραγωδίας οἱ μῦθοι οἱ ἐλληνικοί. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι θερμῶς ἐπαινεῖ τὸ ἐπιχείρημα τῶν ποιητῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐδραματοποίησαν καὶ ὑποθέσεις εἰλημμένας ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας (Πρὸς Πείσωνα 285), ἀλλ' ὁμοίως φαίνεται ὅτι τοὺς ἐλληνικοὺς μύθους προτιμᾷ. Ἡ δὲ αἰτία τῆς προτιμῆσεως ταύτης εἶναι ἴσως ὅτι ἐφοβεῖτο μήπως πολλὴν δυσχέρειαν θὰ παρῆεν ἕνεκα πολιτικῶν λόγων εἰς τοὺς ποιητὰς ἢ δραματοποιήσεις ἱστορικῶν θεμάτων, ἅτινα ἔπρεπε νὰ λαμβάνωνται κυρίως ἐκ τῆς ἐλευθέρας Πολιτείας. Ἀλλ' ἴσως προὔτιμα τοὺς μύθους ὁ Ὀράτιος καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι γνωστότεροι οἱ μῦθοι καὶ διὰ τοῦτο καὶ δημοτικώτεροι καὶ διότι ὁ ποιητὴς ὁ δραματοποιῶν μύθους παλαιούς ευχερέστερον ἠδύνατο νὰ παράσχη εἰς τοὺς θεωμένους τὴν ἐκτύλιξιν παθῶν καθαρῶς ἀνθρωπίνων καὶ μὴ ἐχόντων ὠρισμένον καὶ ἀποκλειστικὸν χαρακτήρα, ὡς θὰ συνέβαιεν ἂν ἐδραματοποιεῖ ἱστορίας ῥωμαϊκάς.

Ἡ μυθολογικὴ ἢ ἱστορικὴ τραγωδία (διότι τὰ οἰκογενειακὰ λεγόμενα δράματα ἠγνόουν παντελῶς οἱ παλαιοὶ) φαίνεται εἰς τὸν Ὀράτιον,

ὅπως καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, ἐπιτηδεῖα νὰ διεγείρῃ τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον (Ἐπιστ. Β', 1, 210 ἐξ.). Ὁ ποιητὴς τῶν τοιούτων τραγωδιῶν μεταφέρεται διὰ τῶν πτερύγων τῆς φαντασίας εἰς κόσμον ἄλλον, διάφορον τοῦ πραγματικοῦ, διάφορον δὲ καὶ κατὰ τὸν χρόνον καὶ κατὰ τὰ γεγονότα, ἃ ἐπιχειρεῖ νὰ πραγματοποιῆ. Ἄν ἤθελε κατορθώσῃ νὰ ἀναπαραστήσῃ ὡς ζωντανὸν τὸν ἰδανικὸν ἐκεῖνον κόσμον, τόσον πιστῶς, τόσον ζωηρῶς καὶ τόσον ἐναρμονίως, ὥστε καὶ τοὺς θεωμένους νὰ φαντασιῶν καὶ νὰ πλανᾷ τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο πλάσμα, τότε ἐπέτυχεν ὁ ποιητὴς τοῦ σκοποῦ.

Ἡ δὲ κωμωδία παριστάνει πράξεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου μὲ τὰς μικρὰς τέρψεις καὶ λύπας του ἢ, ὡς τὸ σατυρικὸν δράμα τῶν Ἑλλήνων, πράξεις ὁμοίας μὲν πρὸς τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀλλ' εἰλημμένας ἐκ τοῦ κόσμου τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, οὓς ὁ λαὸς ἐφαντάζετο κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὰ πάθη παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τότε δὲ, ὅταν θεοὺς καὶ ἡρώας ἀπεικάζῃ ἡ κωμωδία, ἔχει, ὡς εἰκός, καὶ τὸ ἰδανικὸν πλειότερον τόπον ἐν τῇ κωμικῇ πραγματείᾳ.

Ὁ Ὀράτιος ἐπίστευεν ὅτι οὐσιωδῶς ἀναγκαῖα εἰς τὸ δράμα εἶναι: ἡ ἐνότης τῆς πράξεως, ἡ τεχνικὴ σύνθεσις τῶν πραγμάτων, ἡ μετὰ λόγου διαγραφὴ τῶν χαρακτήρων, ἡ προσήκουσα ἡθοποιία (Ἐπιστ. Πρὸς Πείσ. στχ. 114 ἐξ. 236 ἐξ.), μάλιστα δὲ πάντων ἡ φυσικὴ καὶ κατ' ἀλήθειαν ἐκτύλιξις τῆς πράξεως. Ὅθεν καὶ ἔκρινεν ὡς τεκμήριον ἀπαμβλύσεως τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ τὴν ἀπὸ Εὐριπίδου ἤδη κρατήσασαν συνήθειαν, ἧς συχνάκις ἔλαμνον κατάχρησιν οἱ ἕνεκα τῆς ἡλικίας ἀπειρότεροι μάλιστα τῶν δραματικῶν ποιητῶν, τοῦ κόπτειν—ὄχι τοῦ λύειν—τὴν πλοκὴν τῆς δραματικῆς πράξεως διὰ τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ (Ἐπιστ. Πρὸς Πείσ. στχ. 191). Ἀλλ' ὅμως ἠδιαφέρει ὁ Ὀράτιος ἂν ὁ ποιητὴς κατὰ τὴν πραγματείαν τῆς ὕλης ἔμενε πιστός εἰς τὴν παράδοσιν ἢ ἂν μετερρῦθμιζεν αὐτὴν ὑποκειμενικώτερον, ὅπερ καὶ δυσχερέστερον ἦτο καὶ ἀξίαν μείζονα προσέδιδεν εἰς τὸ πρᾶγμα. Τέλος δὲ, πρακτικὸς ὢν Ῥωμαῖος, ἀπάσας τὰς ψήφους δίδει εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤξευρε νὰ μιγνύῃ πρὸς τὸ τερπνὸν τὸ ὠφέλιμον. Τοῦτο δὲ δηλοῖ, ὡς ἤδη παρετηρήθη, ὅτι ἐκτὸς τῆς διδακτικῆς ποιήσεως, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, ἐποιούντο περὶ πολλοῦ οἱ Ῥωμαῖοι, πρέπει, κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Ὀρατίου, καὶ ὁ δραματικὸς ποιητὴς ὑπὸ μορφήν σύντομον, γνωμολογικὴν, πλήρη μὲν χάριτος, ἀπηλλαγμένην δὲ σχολαστικότητος, νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑποθήκας καὶ διδάγματα πραγματικὰ ἀρμόδια νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς αὐτοὺς ὡς ὁδηγία ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ βίου.

Ἐχομεν ἤδη δεῖξῃ ὅτι ὁ Ὀράτιος δὲν ἠναντιοῦτο εἰς τὸ νὰ εἰσαχθῇ

εἰς τὴν γραμματείαν. τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸ δράμα τὸ σατυρικόν, δι' οὐ ἐκλείετο παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ τραγικὴ τριλογία, ἀλλὰ δὲν ἤθελεν αὐτὸ ὡς παράρτημα τῆς τραγωδίας, ἀλλ' ὡς αὐτοτελὲς ποιητικὸν πόνημα, οἷον κατεστάθη κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους καὶ τῶν Ἑλλήνων τὸ σατυρικὸν δράμα. Ἐπεθύμει δὲ νὰ ἔχη τὸ δράμα τοῦτο τὸν τόπον τοῦ τὸν ὠρισμένον μεταξὺ τῆς τραγωδίας καὶ τῆς κωμωδίας, νὰ εἶναι δηλαδὴ ὡς τις τραγικοκωμωδία, ὅποια ἦτο τοῦ Πλαύτου ὁ Ἄμφιτρύων, ὅστις καὶ οὗτος μυθολογικὴν ἔχει τὴν ὑπόθεσιν. Ἄλλως δὲ ἀδύνατα θὰ ἐπεχείρει, ὅστις τότε ἤθελε πειραθῆ νὰ ἀναστήσῃ ἐκ νεκρῶν τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν κωμωδίαν, ἣτις ἔργον εἶχε τὸ διακωμωδεῖν τὰς κακίας τὰς πολιτικάς.

Ἐυμενέστερον δὲ προσέβλεπε πρὸς τὰς τογάτας καὶ τὰς παλλιάτας, ἐκείνας μὲν διότι ἐπραγματεύοντο ὑποθέσεις ἔθνικάς, ταύτας δὲ διότι ἐπὶ τῆς σκηνῆς παρίστανον τὸν βίον τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, προσελάμβανον χαρακτήρα αἰεὶ μᾶλλον καθολικόν, οὕτω δὲ ἀπείκαζον ὄχι πλέον ὠρισμένον ἔθνος, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐξωτερικὰ τεχνικὰ τοῦ δράματος ἦτοι τὸν κανόνα, καθ' ὃν τοῦ δράματος αἱ πράξεις δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε πλείότεραι οὔτε ὀλιγώτεραι τῶν πέντε καὶ ὅτι τρεῖς τὸν ἀριθμὸν πρέπει νὰ εἶναι οἱ ὑποκριταί, ὁ Ὁράτιος ἀναφέρεται εἰς ὅσα περὶ τούτων ἐδογματίσταν οἱ παλαιοὶ δραματικοὶ οἱ Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ ὑπομνηματισταὶ αὐτῶν, οἱ Ἀλεξανδριανοί. Ὅσαι ἰδέαι ἐν ταῖς Σατίραις καὶ ταῖς Ἐπιστολαῖς, ὧν τὸ περιεχόμενον ἀνάγεται εἰς τὴν γραμματειακὴν κριτικὴν, δὲν εἶναι ἰδικαί του, τὰς ἔχει χωρὶς ἀμφιβολίας λάβῃ παρὰ τῶν γραμματικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ μόνον ἐμμέσως παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων, ὡς λ.χ. παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Συνιστᾷ προσέτι καὶ τὸν χορὸν ὁ Ὁράτιος, ὅστις χορὸς δὲν ὑπάρχει μὲν παντάπασιν ἐν τῇ δραματικῇ γραμματείᾳ τῆς ἐλευθέρης Πολιτείας, ἀλλ' εἶχε ἴσως εἰσαχθῆ εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν δράμα ὑπὸ τῶν παλαιότερων ποιητῶν τῶν Αὐγουστειῶν χρόνων, οἷον τοῦ Βαρίου, ἀλλὰ χορὸν ὄχι σκοποῦντα εἰς τὸ ἐκθέτειν φιλοσοφικοὺς κοινούς τόπους, οἷοι ἦσαν ἔπειτα οἱ χοροὶ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σενέκα, ἀλλ' ὅμοιον πρὸς τοὺς θαυμασίους ἐκείνους χοροὺς τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Σοφοκλέους, οἵτινες ἐνεργῶς κανονίζουσι τὴν πρόδον τῆς τραγικῆς δράσεως, μετέχουσι τῶν εὐαρέστων ἢ δυσαρέστων συναισθημάτων τῶν δρώντων προσώπων καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν ἠθικὴν διόρθωσιν τοῦ παρεκτρεπομένου πάθους τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς διαλεγομένων.

Ὡς εἰκὸς δὲ ἀποκρούει καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς σκηνικῆς μεγαλοπρε-

πείας, ἣτις παρὰ Ῥωμαίους εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ ἐπικρατῆ ἤδη ἀπὸ τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἐλευθέρης Πολιτείας καθὼς καὶ τὴν τάσιν, ἣν τινες τῶν ὑποκριτῶν εἶχον εἰς τὸ σχηματίζεσθαι οὕτως, ὡς τε νὰ ἐμποιώσιν αἰσθηματικὴν μόνον κατάπληξιν, ἀποκρούει δὲ καὶ τὴν ἐνώπιον τῶν θεατῶν ἐκτέλεσιν πράξεων βδελυρῶν ἢ μεταμορφώσεων ἀπιστευτῶν (Ἐπιστ. Πρὸς Πείσ. 185 ἐξ.). Πιστεύει δὲ ὅτι καὶ ἐν τούτῳ, ὅπως καὶ ἐν ἄλλοις, ὡς ὑπογραμμὸν καὶ ὑπόδειγμα ἔπρεπε νὰ ἔχουσιν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς Ἕλληνας τοὺς παλαιούς, ὧν τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα σχεδὸν πάντοτε εἶνε ἐρρυθμισμένα συμφῶνως πρὸς τοὺς αἰωνίους νόμους τοῦ καλοῦ, οὓς καὶ αὐτὸς ἀσπάζεται καὶ ὧν εἰς μίμησιν καὶ τοὺς ἄλλους καλεῖ :

Vos exemplaria Graeca

Nocturna versate manu, versate diurna. (Πρὸς Πείσ. 269).

... Δὲν συνεβούλευεν ὁμοῦς ὁ Ὁράτιος δουρικὴν ἀπομίμησιν. Τῆς μιμήσεως τὸ ὄριον πρέπει νὰ κανονίζῃ ἢ ἀπὸ τῆς μελέτης καλαισθησίας καὶ πρὸ πάντων ὁ νοῦς :

Scribendi recte sapere est et principium et fons (Πρὸς Πείσ. 309).

Ἄφ' οὗ δὲ ὁ νέος ποιητὴς ἤθελε καλλιτεχνικῶς μορφώσῃ τὴν ἑαυτοῦ φιλοκαλίαν, δύναται τότε νὰ ἐκλέξῃ τὰ θέματα, εἰς ἃ μᾶλλον ἀρέσκειται. Καὶ πρέπει νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς τέχνης, ὡς ἔκαμνον οἱ Ἕλληνες οἱ παλαιοί, ὄχι κέρδους χάριν καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον ὡς ἐρασιτέχνης ἢ πρὸς θήραν κενὴν δόξης ποιητικῆς. Μίσος θανάσιμον αἰσθάνεται ὁ Ὁράτιος κατὰ τῆς λεγομένης ἐρασιτεχνίας, διότι αὐτὴ ὄχι μόνον ἄγει κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα, εἰς τὴν παραμέλησιν τῆς τεχνικῆς ἀκριθείας, ἀλλὰ καὶ ὑποβάλλει τοὺς γραμματειακοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ ἐπὶ τέλος βλάπτει καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ὁπαδοὺς.

Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἐπιτρέπει εἰς τὸν ποιητὴν καὶ τοὺς ἀρχαῖσμοὺς καὶ τὴν χρῆσιν νέων λέξεων εἴτε ἐλληνικῶν εἴτε καὶ μὴ (Ἐπιστ. Β', 2, 115 ἐξ. Πρὸς Πείσ. 47 ἐξ.), ἀλλὰ πᾶν πρᾶγμα πρέπει νὰ ἀρμόζῃ εἰς τὴν ὕλην, ἣν τις πραγματεύεται καὶ πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις αὐτοῦ μετὰ συνέσεως καὶ μετὰ μέτρου. Περὶ δὲ τῶν μέτρων τοῦ διαλόγου οὐδὲν τι νέον εἶχε νὰ διδάξῃ, διότι οἱ δραματικοὶ ποιηταί, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καίσαρος καὶ ἐξῆς, ἠκολούθουν κατὰ πάντα καὶ ἀκριβέστατα τοὺς μετρικοὺς κανόνας τοὺς θεθέντας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἀνεγνώριζε δὲ βεβαίως ὡς ἀρμόζοντα τῇ τραγωδίᾳ τὰ ἀναπαιστικά διέμετρα καὶ τὰ μέτρα τὰ λογασιδικά, ἀλλ' ὄχι καὶ τὰ μονόμετρα τὰ ἀναπαιστικά, τὰ ὅποια βραδύτερον μετεχειρίσθη ὁ Σενέκας ἢ τὰ ἄλλα τὰ ἀνάμικτα μέτρα, ἅπερ εὕρισκαμεν εἰς τινὰς τῶν χορῶν τοῦ Σενέκα.

Ἄλλως δὲ πιστεύει ὁ Ὁράτιος ὅτι πρὸς δημιουργίαν καλλιτεχνήματος εἴτε δραματικοῦ εἴτε ἄλλου, ἀπαιτεῖται πρῶτιστα πάντων φύσις πρὸς τοῦτο δεξιὰ, ἔπειτα δὲ μελέτη καὶ ἀσκησις, ἂν δὲ παρὰ ταύτην τὴν ἀρχὴν ὁ ποιητὴς ἀποδίδει ἄλλοῦ μὲν μείζονα σημασίαν εἰς τὸ εἶδος, ἄλλοῦ δὲ εἰς ὕλην, τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀντιμαχόμενα ταῦτα χωρῖα ἐρμηνεύονται καὶ διαλευκαίνονται ἐκ τῆς καθ' ὅλου σημασίας τῶν διδαγμάτων του. Τσιαύτας φαινομενικὰς μόνον ἀσυναρτησίας συχνάκις βλέπομεν, ἵνα φέρωμεν ἐν παράδειγμα, καὶ εἰς τοῦ Γκαίτε τὰς αἰσθητικὰς κρίσεις.

Νῦν δὲ θὰ ἠδυνάμεθα καταλείποντες τὰς Ἐπιστολάς νὰ μεταβῶμεν εἰς ἄλλο θέμα, ἂν δὲν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ λεχθῶσιν ἀκόμη τινὰ περὶ τῆς τελευταίας, τῆς Πρὸς Πείσωνα, ἣτις ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἔχει κατασταθῆ σημεῖον ἀντιλεγόμενον τῆς οὕτω καλουμένης ὑψηλοτέρας κριτικῆς. Συνέβη δὲ τοῦτο μάλιστα διότι εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ ἐκράτησεν ἡ συνῆθεια νὰ ἐπιγράφηται ἡ Ἐπιστολὴ ἐκείνη Βιβλίον περὶ ποιητικῆς τέχνης καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐζήτουν οἱ ἄνθρωποι νὰ εὔρωσιν ἐν αὐτῇ πολλῶν πλείονα ἢ ὅσα πράγματι περιέχει. Ὁ Ὁράτιος εἶχε μάλιστα πάντων τὸ δράμα πρὸ ὀφθαλμῶν, ἔπειτα δὲ τὰ λοιπὰ τῆς ποιήσεως γένη, ἃ οἱ Ῥωμαῖοι ἐγεώργησαν κατὰ μίμησιν τῶν Ἑλλήνων, οὐδαμῶς δὲ ἀσχολεῖται περὶ τὰ λοιπὰ εἶδη τὰ κυρίως εἰς τοὺς Ῥωμαίους προσιδιάζοντα, τὴν Σάτιραν, τὰ Φεσκένινα ἔπη καὶ τὸ Ἀτελλανόν δράμα.

Ἡ Ἐπιστολικὴ μορφή, ἣν ἔδωκεν εἰς τοῦτό του τὸ ἔργον δὲν εἶναι κενὸν γραμματειακὸν σχῆμα, ἀλλ' εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι σκοπὸς του ἦτο νὰ συμβουλευσῆ ἢ τοῦλάχιστον νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ τοὺς υἱοὺς τοῦ ἐν ἔτει 15 π. Χ. ὑπατεύσαντος Λευκίου Καλπυρνίου Πείσωνος καὶ μάλιστα τὸν πρεσβύτερον, διότι οἱ νέοι ἐκείνοι, ὅπως καὶ πάντες οἱ σύγχρονοι εὐγενεῖς νέοι, εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τῆς τότε κρατούσης ποιητικῆς μανίας. Εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον προσετέθη καὶ ὁ πόθος τοῦ ποιητοῦ τοῦ νὰ ἐκδηλώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἐπὶ πλείστους τὰς περὶ τῆς δραματικῆς ποιήσεως ἰδέας του. Εἶναι λοιπὸν φυσικόν, ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ὅπερ δὲν εἶναι συστηματικὸν περὶ ποιήσεως δίδαγμα, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο Ἐπιστολὴ ἀληθινή, ἢ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα συνοχὴ νὰ εἶναι, ὅπως καὶ ἐν ἄλλαις Ἐπιστολαῖς, χαλαρὰ καὶ νὰ ἐνουπάρχωσιν ἀναπόφευκτοι ἐπαναλήψεις. Τοῦτο δὲ τὸ κακόν, τὸ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ πράγματος ὑπάρχον, κατέστησαν ἔτι χειρόναι μεταθέσεις τῶν στίχων αἱ κατὰ τὸ πλεῖστον ὅλως ἀστήρικτοι, ἃς ἐπεχείρησαν οἱ κριτικοὶ καὶ οἱ παλαιότεροι καὶ οἱ νεώτεροι, ἂν καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι

στίχοι τινὲς τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης θὰ εἶχον τὸν τόπον τῶν παντοῦ ἄλλοῦ ἢ ὅπου τῶρα κεῖνται.

Ἄς λεχθῆ τέλος καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ μορφή εἶνε ἐν τῇ Πρὸς Πείσωνα ἐπιστολῇ, ὅπως καὶ καθ' ὅλου ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ δευτέρου βιβλίου, τελειότερα, κατὰ τὸ δυνατόν, ἢ ἐν ταῖς τοῦ πρώτου.

Γ'

Τοῦ Ὁρατίου τὰ διδάγματα καὶ μάλιστα ἡ πρὸς Πείσωνα Ἐπιστολὴ ἐπέδρασαν ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τοὺς συγχρόνους δραματικούς ποιητὰς καὶ ἐπὶ τοὺς μεταγενεστέρους καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὰ μέτρα καὶ τὴν τεχνικὴν σύνθεσιν τοῦ δράματος. Οὕτω λ.χ. μετὰ τὸν Ὁράτιον οὐδεὶς πλέον τραγικὸς ἔκαμε χρῆσιν τῶν ἀδειῶν ἐκείνων περὶ τὰς ἰαμβικὰς καὶ τὰς τροχαϊκὰς περιόδους, αἵτινες ἀδειαι ἦσαν συνηθέσταται παρὰ τοῖς ποιηταῖς τῆς ἐλευθέρου Πολιτείας. Καὶ ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ ἀναγεννήσῃ τὸ Ῥωμαϊκὸν δράμα, τὸ δὲ δραματοποιεῖν παρέμεινε καὶ εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους ὅ,τι κυρίως καὶ πρότερον ἦτο, τερπνὴ τις ἀσχολία ἐρασιτεχνῶν, εὐφυστέρων ἢ ἀφυστέρων, φιλοτεχνούντων πρὸς διδασκαλίαν ἢ πρὸς ψιλὴν ἀπαγγελίαν τραγωδίας ἑλληνίζουσας ἢ ἐνίστε καὶ Ῥωμαϊζούσας. Καὶ ἐθεωρεῖτο τοῦτο ὡς τι πάρεργον ἐν σχέσει πρὸς τὰ σπουδαιότερα τοῦ πρακτικοῦ βίου ἢ καὶ πρὸς ἄλλα αὐτῆς τῆς γραμματείας ἀσχολήματα, δι' ὃ καὶ πολλάκις συνέβαινε τὰ τσιαῦτα δράματα νὰ εἶναι ὅλως ἀτεχνα καὶ ἀπροσδιόνυσα κατασκευάσματα. Παρεκώλυε τὴν ἀπλότητα τῆς δραματικῆς συνθέσεως καὶ ἡ μεγάλη τότε ἐπικράτησις τῆς ρητορικῆς, τοῦτο δὲ τὸ κακὸν ἐξηφάνιζε πᾶσαν ἠθοποιίαν διὰ τῆς ἄρσεως τῶν χαρακτηριστικῶν διαφορῶν, αἵτινες διακρίνουσιν ἔθνος ἀπὸ ἔθνους καὶ ἄνθρωπον ἀπὸ ἀνθρώπου καὶ καθίστα ἀδύνατον τὴν ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλίαν. Τοῦ Σενέκα οἱ ἥρωες εἶναι μαθηταὶ πρὸ μικροῦ ἀποφοιτήσαντες ἀπὸ τῶν ρητορικῶν καὶ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, συχνότατα δὲ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀκαμπτα στωϊκὰ ὑποδείγματα ἐν σχήματι ἀνθρώπων, οὐδὲ εἶναι τῶν τεχνικῶν ἐκείνων ἐλλείψεων καὶ κακιῶν ἐπαρκὲς ἀντιστάθμισμα ἢ μεγάλη καλλιέπεια, τῆς μετρικῆς μορφῆς ἢ ἐντέλεια ἢ τῶν ἐνοιῶν τὸ δυσέφικτον ὕψος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἠμολογήσωμεν ὅτι δυσχερέστατον πρᾶγμα εἶναι τὸ κρίνειν τὴν μετὰ τὸν Ὁράτιον Ῥωμαϊκὴν τραγωδίαν, διότι πάντα τὰ δράματα τῶν χρόνων ἐκείνων ἐχάθησαν καὶ αὐτὰ δὲ τῶν ἀρίστων ποιητῶν τὰ ἔργα ἐξηφάνισεν ὁ χρόνος. Ἄν εἶχμεν τοῦ Ὀβιδίου τὰς τραγωδίας καὶ μάλιστα τὴν Μήδειαν αὐτοῦ, θὰ μετεβάλλετο ἴσως κατὰ τι ἢ ἡμετέρα κρίσις, ἂν καὶ δὲν ὑπάρ-

χει ἀμφιβολία ὅτι καὶ ἐν τῇ Μηδεΐᾳ πολὺν θά εἶχε τόπον ἡ ῥητορικὴ.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ ἢ τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν Ἀντωνίνων ἐσίγησεν ἡ ῥωμαϊκὴ τραγωδία καὶ αὐταὶ δὲ αἱ λέξεις τραγικῶς καὶ τραγωδία ἀπέβαλον τὴν σημασίαν αὐτῶν καὶ προσέλαβον τὴν ἐννοίαν τοῦ φοβερός, φοβερὰ ἱστορία, ἣν ἔχουσι καὶ ἐν ταῖς νεωτέραις γλώσσαις.

Σπουδαιότερον εἶναι ὅ,τι ἔχομεν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ ἔπειτα βίου τῆς κωμωδίας. Δύο γινώσκωμεν ποιητὰς Παλλιάτας κατὰ τὴν ἐξῆς περίοδον, τὸν Βιργίνιον Ῥωμαῖον (κοινῶς ὀνομαζόμενον Βιργίλιον Ῥωμαῖον) ζήσαντα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τραϊανοῦ καὶ ἐπαινούμενον ὑπὸ τοῦ Πλινίου ('Ἐπιστ. ζ', 21), ὅστις ἦτο λίαν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς ποιητὰς καὶ τὰ ποιήματα τῶν ἑαυτοῦ χρόνων, καὶ τὸν Πομπώνιον Βάσσουλον, ὃν γινώσκωμεν κατὰ τύχην ἐκ μιᾶς ἐπιγραφῆς. Ἀμφότεροι εἶναι μιμηταὶ τοῦ Μενάνδρου. Ὁ Πομπώνιος μάλιστα εἶχε μεταφράσῃ τινὰς ἐκ τῶν κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου. Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ ποιηταὶ οὗτοι δὲν ἐβάδισαν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Φουνδανίου, τοῦ ἀκμάσαντος ὡς εἴπομεν κατὰ τοὺς Αὐγουστείους χρόνους, ἀλλ' ἀνέδραμον ἵνα εὕρωσιν ὑπόδειγμα μέχρι τοῦ Πλαύτου καὶ Τερεντίου καὶ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ κατὰ τὰ μέτρα, ὡς δεικνύουσιν οἱ στίχοι τοῦ Πομπωνίου, μετὰ τινῶν ὅμως μεταβολῶν, ἃς βλέπομεν καὶ πρὸς τῷ μυθολογῶν Φαίδρω. Καὶ ἐδῶ ὅμως ἔχομεν ἔρασιτέχναις, ὃ δὲ Βιργίνιος εἶχε τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ τεσοῦτον ἀμβλύ, ὥστε δὲν ἐδίστασε κατὰ τὸν ἐξόχως πεζότατον ἐκείνον αἰῶνα νὰ μιμηθῇ τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν κωμωδίαν τοῦ Ἀριστοφάνους. Καὶ τὸ Ἀτελλανὸν δράμα ἔσχε τινὰς καλλιουργητὰς κατὰ τὸν ἀργυροῦν αἰῶνα, οὐδένα ἢ Τογάτα, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἐγένετο ἀπὸ σινητῆς διδασκαλίας καὶ Ἀτελλανῶν δραμάτων καὶ τογατῶν καὶ παλλιατῶν, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἔργα παλαιὰ ἀναδιδασκόμενα. Οἱ μῖμοι τότε ἐπεκράτουν, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων αὐτοὶ πλέον καὶ μόνοι ἐφαίνοντο ἐπὶ τῆς σινητῆς. Καὶ οἱ μῖμοι ὅμως εἶχον ἐντελῶς χάσῃ πᾶσαν τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν, ἣν διὰ τῶν συγχρόνων τοῦ Καίσαρος, Λαβερίου καὶ Συρίου, καὶ κατὰ τοὺς δύο ἐπομένους αἰῶνας εἶχον προσλάβῃ τὴν εἶχον καταστήσῃ ἀπλή γελωτοποιία καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν μορφήν ἐπέζησαν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ δὲ παντόμιμος ὄρχησις ἦτο ἔτι μᾶλλον ἀρεστή, ἀλλ' ἐκείνη οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς τὴν γραμματείαν. Οἱ μῖμοι καὶ ἡ παντόμιμος ὄχι ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τροφήν καὶ αὔξησιν τῆς ῥωμαϊκῆς διαφθορᾶς, ὅπως συχνάκις παρεπονοῦντο καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΟΥΣΚΙΝ

ΒΟΡΙΣ ΓΟΔΟΥΝΩΦ

ΚΟΙΛΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΝ ΝΟΒΓΟΡΟΔ

(1604, 21 Δεκεμβρίου).

Εἰς

Γρηγόρα θὰ εὕγῃ ὁ Τσάρος ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν ;

Ἔτερος

Ἡ λειτουργία ἐτελείωσε· τώρα γίνεται παράκλησις.

Πρῶτος

Τί ; τὸν ἀνεθεμάτισαν πλέον ἐκεῖνοι ;

Ἔτερος

Ἐγὼ ἐστεκόμουν εἰς τὰ προπύλαια καὶ ἤκουσα ὅταν ὁ διάκος ἐφώναξε. Τοῦ Γρήσκα Ὁτρέπιεφ—ἀνάθεμα !

Πρῶτος

Ἄς ἀναθεματίζουν. Τὸν Τσαρέβιτς δὲν τὸν μέλει διὰ τὸν Ὁτρέπιεφ.

Ἔτερος

Καὶ τοῦ Τσαρέβιτς τοῦ ψάλλουν, αἰωνία ἡ μνήμη.

Πρῶτος

Ζωντανὸν τὸν μνημονεύουν ! τί ἔχουν νὰ πάθουν οἱ ἄθεοι !

Τρίτος

Τί ταραχὴ ! Μὴν εἶνε ὁ Τσάρος ;

Τέταρτος

Ὅχι, εἶνε ὁ τρελλός.

(Ἐισέρχεται παράφρων, φέρων σιδηροῦν πῖλον, κατάφορτος ἀπὸ ἀλύσεις, καὶ περικυκλωμένος ἀπὸ ἀγυιόπαιδας).

Οἱ παῖδες

Νικόλκα, Νικόλκα, σιδερένιο καλπάκι ! σιδερένιο καλπάκι !....
τρερε ...

Γραῖα

Ἀφήσετέ τον, δαιμονόπαιδα. Δεήσου, μακάριε, γὰ μένα τὴν ἀμαρτωλή !

Ὁ Τρελλός

Δόσε, δόσε δόσε μὰ πεντάρα.

Ἐ Συνέχεια· ἴδε προηγ. φυλλάδ.
τομος ις'. Φεβρουάριος.

Ἡ Γραῖα

Νά, πάρε καὶ μνημόνεψέ με.

(Ὁ Τρελλὸς κάθηται κατὰ γῆς καὶ ψάλλει).

Τὸ φεγγάρι ταξιδεύει,

Τὸ γατάκι κλαίει,

Τρελλέ, σηκώσου,

Τοῦ Θεοῦ δεήσου!

(Οἱ παῖδες τὸν περιστοιχίζουν ἐκ νέου).

Εἰς ἐξ αὐτῶν.

Γειάσου, τρελλέ, γιατί δὲ βγάζεις τὸ καλπάκι σου; (κρούει τὸ σιδηροῦν κάλυμμα). Νά, σημαίνει!

Ὁ Τρελλὸς

Ἐγὼ ἔχω μιὰ πεντάρα.

Ὁ Παῖς

Ψέμματα· δεῖξέ την.

(Ἀρπάζει τὸ νόμισμα καὶ φύγει)

Ὁ Τρελλὸς (κλαίει).

Μοῦ ἐπῆραν τὴν πεντάρα μου, ἀδικοῦν τὸν τρελλόν.

Λαὸς

Ὁ Τσάρος, ὁ Τσάρος ἔρχεται.

(Ὁ Τσάρος ἐξέρχεται τῆς Μητροπόλεως· προπορεύεται βογιάρος μοιράζων τοῖς ἐπαίταις ἐλεημοσύνην. Βογιάροι).

Ὁ Τρελλὸς

Βορίς, Βορίς!

Ὁ Τσάρος

Νά τοῦ δοθῆ ἐλεημοσύνη. Διατί κλαίει;

Ὁ Τρελλὸς

Τὰ παιδάκια ἀδικοῦν τὸν Νικόλκα Πρόσταξε νὰ τὰ σφάζουν, καθὼς ἐσφαξες τὸ μικρὸ βασιλόπουλο.

Βογιάροι

Φύγε, ἀνόητε, συλλάβετε τὸν θλάκα!

Ὁ Τσάρος

Ἀφήσετέ τον. Δεήσου ὑπὲρ ἐμοῦ, πτωχέ Νικόλκα.

(Ἀπέρχεται)

Ὁ Τρελλὸς (τῷ ἀπερχομένῳ Τσάρῳ).

Ὅχι, ὄχι, ἀδύνατον νὰ δεηθῶ διὰ τὸν βασιλέα Ἡρώδην. Ἡ Θεοτόκος δὲν θέλει.

ΣΙΒΕΡΚΗ.

Ο ΨΕΥΔΟΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΝ

Ψευδοδημήτριος

Ποῦ εἶνε ὁ αἰχμάλωτος αὐτός;

Πολωνός

ἰδῶ.

Ψευδοδημήτριος

Καλέσατέ τον παρ' ἐμοί.

(Εἰσέρχεται ῥώστος αἰχμάλωτος)

Τίς εἶσαι σύ;

Αἰχμάλωτος

Ραζνώφ, ἐκ Μόσχας εὐγενής.

Ψευδοδημήτριος

Καὶ πρὸ πολλοῦ

Ἵπηρετεῖς;

Αἰχμάλωτος

Θὰ εἶνε μὴν.

Ψευδοδημήτριος

Τί ἐντροπή

Ραζνώφ, τὰ ὄπλα νὰ ἐγείρης κατ' ἐμοῦ!

Αἰχμάλωτος

Τῶν πράξεών μας κύριοι δὲν εἴμεθα.

Ψευδοδημήτριος

Ἵπὸ τὸ Σίβερσκ ἐπολέμησας;

Αἰχμάλωτος

Μετὰ

τὴν μάχην δύο ἐβδομάδας, ἐφθασα ἐκ Μόσχας.

Ψευδοδημήτριος

Καὶ ὁ Γοδουνώφ;

Αἰχμάλωτος

Αὐτός; Πολύ

τῆς μάχης τὸν ἐτάραξ' ἡ ἀπώλεια καὶ τοῦ Μασισλάβσκη ἡ πληγή, καὶ ἔστειλε τὸν Σούησκη στρατάρχην.

Ψευδοδημήτριος

Ἄλλὰ διατί

εἰς Μόσχαν τὸν Βασμάνωφ ἀνεκάλεσε;

Αιχμάλωτος

Ὁ Τσάρος ἤμειψε τὰς ἐκδουλεύσεις του
διὰ τιμῶν καὶ πλούτου. Παρακάθηται
εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ Τσάρου σήμερον.

Ψευδοδημήτριος

Θὰ ἦτο χρησιμώτερος εἰς τὸν στρατόν.
Εἰς δὲ τὴν Μόσχαν ;

Αιχμάλωτος

Δόξα τῷ Θεῷ, καλά.

Ψευδοδημήτριος

Μὲ περιμένουν ;

Αιχμάλωτος

Τίς εἰξεύρει ; περὶ σοῦ
φοβοῦνται σήμερον νὰ ἠμιλοῦν πολὺ—
κόπτουτ' αἱ γλώσσαι, ἢ αὐταὶ αἱ κεφαλαί.
'Αληθινὰ κατήντησε συνήθεια·

Ἡμέρα νέα, καὶ θανατικὴ ποιή.

Εἶν' ὑπερπληρωμέν' αἱ φυλακαί. Εἰς τὴν
πλατεῖαν, ὅπου δύο τρεῖς συνέλθωσιν,
κατάσκοπος ὑφέρπει ἔξαφνα ἐκεῖ,
ἀκούει τοὺς καταγγελάς. Ὅντως δεινόν·
καὶ προτιμότερον νὰ σιωπᾷ κανεὶς.

Ψευδοδημήτριος

Ὡραῖα ζῆ ὁ κόσμος ὑπὸ τὸν Βορίς!

Νὰ τὸν ζηλεύση πρέπει τις· ὁ δὲ στρατὸς ;

Αιχμάλωτος

Ἐκεῖνος ; Ἐνδυμένος, χορτάσμενος, καὶ
κατευχαριστημένος.

Ψευδοδημήτριος

Εἶνε δὲ πολὺς ;

Αιχμάλωτος

Θεὸς γινώσκει.

Ψευδοδημήτριος

Λέγεις νὰ συνάζωνται

τριάντα χιλιάδες ;

Αιχμάλωτος

Καὶ πενήντα θὰ

συνάζωνται.

(Ὁ Ψευδοδημήτριος βυθίζεται εἰς σκέψεις. Οἱ περὶ
αὐτὸν θεωροῦσιν ἀλλήλους).

Ψευδοδημήτριος

Καὶ δι' ἐμὲ πῶς κρίνουσιν
εἰς τὸ στρατόπεδόν σας ;

Αιχμάλωτος

Λέγουσι διὰ
τὴν χάριν σου, ὅτ' εἶσαι—μὴ πρὸς βάρος σου—
ληστής μὲν τάχα, ἀλλ' ἀνὴρ.

Ψευδοδημήτριος (γελῶν)

Αὐτὸ ἐγώ

θὰ τοῖς τὸ δεῖξω. Φίλοι μου, τὸν Σούησκη
δὲν θὰ προσμείνωμεν. Συγχαρητήρια
δεχθῆτε. Αὔριον θὰ πολεμήσωμεν.

(Ἄπέρχεται).

Πάντες

Ζήτ' ὁ Δημήτριος !

Πολωνός

Ἡ μάχη αὔριον !

Πενήντα χιλιάδες εἶν' αὐτοί,
καὶ μόλις δεκαπέντε συναζόμεθα
ἡμεῖς τὸ ὅλον — Ἐχασε τὰς φρένας του.

Ἄτερος

Δί, φίλε μου, ἠσύχασε· εἰς πολωνός
πεντακοσίους μοσχοβίτας ἤμπορεῖ
νὰ προκαλέσῃ.

Αιχμάλωτος

Προκαλεῖς, ἀλλὰ ἐάν

ἡ μάχη συναφθῇ, φεύγεις ἐνώπιον
ἐνός, καυχηματία.

Πολωνός

Ἐάν ἔφερεις,

αἰχμάλωτε αὐθάδη, σπάθην, δι' αὐτοῦ (δεικνύων τὸ ξίφος του)
θὰ σὲ ἠσύχαζα.

Αιχμάλωτος

Οἱ ρῶσ' ἡμεῖς, καλέ,

δὲν χρειαζόμεθα σπαθιά. Κύτταξ' ἐδῶ,
δὲν θέλει ἀπ' αὐτό ; (δεικνύων τὸν γρόνθον) τί λέγεις, ἀμυαλε ;

(Ὁ Πολωνός τὸν παρατηρεῖ ἀγερώχως καὶ
ἀπέρχεται. Πάντες γελῶσιν).

ΔΑΣΟΣ

ΨΕΥΔΟΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΥΣΚΙΝ

(Ἀπωτέρω κατάκειται ἵππος ψυχορραγῶν).

Ψευδοδημήτριος

Πτωχόν μου ἄλογον! τί ζωηρότητα
εἰς τὴν ἐσχάτην εἶχε μάχην σήμερον,
μὲ πόσην δὲ ταχύτητα μὲ ἔφερε
καὶ πληγωμένον!... Τὸ πτωχόν μου ἄλογον!

Ποῦσκιν (καθ' ἑαυτόν).

Νά, διατί λυπεῖται, διὰ τ' ἄλογον,
ἐνῶ δλόκληρον τὸ στράτευμα ἡμῶν
κατετροπώθη!

Ψευδοδημήτριος

Ἄκουσε, ἐκ τῆς πληγῆς
ν' ἀπηύδης' ἐνδεχόμενον, καὶ ἔπεσε
ν' ἀναπαυθῆ.

Ποῦσκιν

Καλέ, αὐτὸ ψυχορραγεῖ.

Ψευδοδημήτριος (βαίνει πρὸς τὸν ἵππον).

Πτωχόν μου ἄλογον!... τί πρέπει νὰ γενῆ;
Ν' ἀρθῆ ὁ χαλινός του, νὰ χαλαρωθῆ
καὶ ὁ μασχαλιστήρ. Ἄς ἀποθάνῃ κἀν
ἀνέτως τὸ πτωχόν. (Ἄφαιρεῖται ὁ χαλινός καὶ τὸ
ἐπίππιον. Εἰσέρχονται τινες πολωνοί).

Κύριοι, χαίρετε!

Καὶ πῶς δὲν εἶν' ὁ Κούρπσκη μεταξὺ ὑμῶν;
Τὸν εἶδα σήμερον εἰς τὰ πυκνότερα
εἰσδύοντα τῆς μάχης· ξίφη ἀπειρα
ὡς στάχυες ἐκύκλουν κυμαινόμενοι
τὸν ἥρωα, πλὴν πάντα ὑπερέβαινε
τὰ ξίφη ἢ ρομφαί' αὐτοῦ, ἢ δὲ κραυγὴ
αὐτοῦ ἢ ἀπειλητικὴ ἐκάλυπτε
τὰς ἄλλας πάσας. Ποῦ λοιπὸν εὐρίσκεται
ὁ ἥρωας μου;

Πολωνός

Εἰς τὸ πεδῖον ἔπεσε

τὸ τοῦ θανάτου,

Ψευδοδημήτριος

Τῷ ἀνδρείῳ μαχητῇ
τιμῇ, καὶ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ εἰρήνη! Φεῦ!
ἀπὸ τὴν μάχην πόσοι ἀπεμείναμεν!
Ἕμεῖς, προδύται ζαπορόγοι καὶ λησταί,
κατηραμένοι! σεῖς μᾶς ἤφανισατε!
Οὔτε τριῶν λεπτῶν νὰ μὴ κρατήσωσιν
ἐπίθεσιν! Τοὺς διορθῶν τοὺς ληστὰς
ἐγὼ μὲ τὴν ἀγχόνην!

Ποῦσκιν

Τίς ὁ αἴτιος
δὲν ἐξετάζω. Εἶνε ἡ ἀλήθεια
ὅτι κατετροπώθημεν.

Ψευδοδημήτριος

Ἦτο ἡμῶν
ἡ νίκη ὅμως· τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν
ἐγὼ εἶχ' ἀποκρούση, ἀλλ' οἱ γερμανοὶ
μᾶς ἔτρεψαν. Πολεμισταί! μὰ τὸν Θεόν,
παλληκαράδες! δι' αὐτὸ τοὺς ἀγαπῶ.
Θὰ σχηματίσω τὴν φρουράν μου ἐξ αὐτῶν
ἀφεύκτως τὴν ἐπίτιμον.

Ποῦσκιν

Καὶ σήμερον
ποῦ διανυκτερεύομεν;

Ψευδοδημήτριος

Ἄλλὰ ἐδῶ,
ἐντὸς τοῦ δάσους. Μήπως εἶνε ἄσχημα;
Πρῶτ' πρῶτ' κινουῦμεν, πρὸς τὸ γεῦμα δὲ
θὰ ἤμεθα εἰς Ρίλσκην. Καληνύκτα σας!

(κατακλίνεται, βάλλων προσκεφάλαιον ἐπίππιον
καὶ ἀποκοιμᾶται).

Ποῦσκιν

Τσαρέβιτς, ὕπνον ἐλαφρόν! Τὸν εἶδετε;
Καὶ κατατροπωθεῖς, καὶ διὰ τῆς φυγῆς
σωζόμενος, ἀμεριμνεῖ ὡσάν μωρὸν
παιδίον. Τὸν φυλάττ' ἢ Πρόνοι' ἀληθῶς,
κ' ἡμεῖς, ὦ φίλοι, θὰ ἐγκαρτερήσωμεν.

ΜΟΣΧΑ. ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΝΑΚΤΟΡΟΙΣ.

ΒΟΡΙΣ, ΒΑΣΜΑΝΩΦ.

Ὁ Τσάρος

Ἡττήθη μὲν, πλὴν ποία ἡ ὠφέλεια ;
Ματαία νίκη ἔσπεφε τὰ ὄπλα μας·
Συνήθροισεν ἐκ νέου τὸ διασπαρὲν
στράτευμα αὐτοῦ· κ' ἐκ τῶν τειχῶν τοῦ Πούτιβλη
μᾶς ἀπειλεῖ. Τί πράττουν δ' ἐν τῷ μεταξύ
οἰήρωές μας ; Ἴστανται παρά τὸ Κρόμ,
ὅπου Κοζάκων φούκτα τοὺς περιγελαῖ
ὄπισθεν σεσηπότος περιφράγματος.
Νὰ δόξα ! Ὅχι, δὲν μὲ εὐχαριστοῦν—ἐσὲ
θα στείλ' ὡς μόνον ἀρχηγὸν αὐτῶν, τὸν νοῦν
θα βάλω, καὶ οὐχὶ τὸ γένος στρατηγόν.
Ἡ ἐπὶ γένει οἰήσις των ἄς τρωθῇ !
Ἡ ὥρα νὰ περιφρονήσω ἔφθασε
τοῦ ἐπισήμου ὄχλου τὰ παράπονα
ἐκμηδενίζων ἔθιμον φθοροποιόν.

Βασμάνωφ

Ἐκατοντάκις, ἡγεμών, εὐλογητὴ
ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἔσεται, καθ' ἣν,
εὐγενολόγια μὲ τὴν διχόνοιαν,
μὲ τὴν γενεαλογικὴν των ἑπαρσιν
θα γείνωσι βορὰ πυρός.

*Ὁ Τσάρος**Ὡς τάχιστα*

φθάν' ἡ ἡμέρα αὐτή· ἀλλ' ἄφες πρότερον
νὰ κατευνάσω τοῦ λαοῦ τὴν ταραχήν.

Βασμάνωφ

Πρὸς τί αὐτό ; Πάντοτε κλίνει ὁ λαὸς
εἰς ταραχὰς κρυφίας· ἀπαράλλακτα
τὸν χαλινὸν του δάκνει ἵππος ζωηρός,
τὴν ἐξουσίαν ἀποστέργει ἔφηβος
ὁμοίως τοῦ πατρὸς· τί ὅμως γίνεται ;
Τὸν ἵππον διευθύνει μὲ ἀπάθειαν
ὁ ἀναβάτης, ὁδηγεῖ δὲ ὁ πατὴρ
τὸν ἔφηβον μὲ προσταγὰς.

*Ὁ Τσάρος**Ἐνίοτε*

Ὁ ἵππος τὸν ἵππεά ρίπτει, ὁ υἱὸς
δὲν εἶνε ὑπὸ τὸν πατέρα πάντοτε·
καὶ μόνον δι' ἀγρύπνου αὐστηρότητος
τὰ πλήθη νὰ κρατήσωμεν δυνάμεθα.
Ὁ Ἰωάννης οὕτω, τῶν τρικυμιῶν
ὁ δαμαστήρ, ἐδόξαζεν, ὁ νουνεχῆς
μονάρχης, οὕτω καὶ ὁ ἄγριος αὐτοῦ
ἐφρόνει ἔγγονος. Οὐδόλως ὁ λαὸς
τὴν ἀγαθότητα αἰσθάνεται. Καλὸν
ἂν πράττης—δὲν σ' εὐχαριστεῖ· ἀλλ' ἀρπαζει,
θανάτωνα—δὲν δίδεις λόγον οὐδαμῶς.

(Εἰσέρχεται Βογιάρος).

Τί τρέχει ;

Βογιάρος

Ἐέν' εἰσῆχθησαν ἀλλογενεῖς.

Ὁ Τσάρος

Νὰ τοὺς δεχθῶ ὑπάγω· σὺ περίμενε
ἐδῶ, Βασμάνωφ· εἶν' ἀναγκαιότατον
νὰ συνδιαλεχθῶ ἀκόμη μετὰ σοῦ. (Ἀπέρχεται).

Βασμάνωφ

Ὅποῖον ὕφος, εἴα πνεύματος ἰσχὺς !
Ἄς δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ ἐλευθερωθῇ
ἀπὸ τὸν κολασμένον τὸν Ὀτρέπιεφ, καὶ
πολλὰ καλὰ θὰ φέρῃ εἰς Ρωσσίαν. Ναί.
Μεγάλ' ἰδέα τὸν ἐμπνέει. Εὐλογον
νὰ μὴν ἀφήσωμεν αὐτὴν νὰ ψυχρανθῇ.
Ὅποῖον ὄντως στάδιον μ' ἀνοίγεται
ἂν ταπεινώσῃ τῶν βογιάρων τὴν ὄφρυν !
Ἀντίπαλον δὲν ἔχω εἰς τὸν πόλεμον
Ἐγὼ παρὰ τὸν θρόνον πρῶτος ἔσομαι....
καὶ ἴσως... πλὴν τί θόρυβος ἀλλόκοτος ;

*(Ταραχή. Βογιάροι, αἰλικὸι θεράποντες τρέχουσιν
ἐν ἀταξίᾳ, συναντῶνται καὶ ψιθυρίζουσιν).**Εἰς*

Τὸν ἱατρὸν !

Ἄτερος

Τὸν Πατριάρχη γρήγορα.

Τρίτος

Τὸν βασιλόπαιδα καλεῖ!

Τέταρτος

Πνευματικόν!

Βασμάνωφ

Τί ἔτρεξ' ἔκτακτον;

Πέμπτος καὶ Ἑκτος

Ἡσθιένης' ἔξαφνα

Ὁ Τσάρος, ἀποθνήσκει.

Βασμάνωφ

Ἕψιστε Θεέ!

Πέμπτος

Ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου, κ' ἔπεσεν
ἐξαίφνης· αἷμα ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ
καὶ ἐκ τῶν ὠτων ἔρρευσε.

(Τὸν Τσάρον φέρουσιν ἐπὶ ἔδρας· πᾶσα ἡ βασιλ. οἰκογένεια· πάντες οἱ βογιάροι).

Ὁ Τσάρος

Ἐξέλθετε

πάντες—ὁ βασιλόπαις μόνος μετ' ἐμοῦ
ἄς μείνη. (Ἀπομακρύνονται πάντες). Ἀποθνήσκω, τέκνον,
πρόσελθε,

Ἄλλήλους ἀσπασθῶμεν. Χαῖρε, τέκνον μου.

Εὐθύς θά βασιλεύσης... ὦ Θεέ, Θεέ!

Ἐνώπιόν σου θά ἐμφανισθῶ εὐθύς—

καιρὸς δὲν μένει δὲ νὰ ἀνακουφισθῶ

διὰ τῆς μετανοίας! ἀλλ' αἰσθάνομαι—

ὦ τέκνον μου, μὲ εἶσαι ἀκριβώτερος

ἀπὸ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μ' αὐτήν....

Ἔστω! Ἀπλοῦς ὑπήκοος ἐκ γενετῆς,

νὰ ἀποθάνω ὄφριλα ὑπήκοος

ἐν ἀφανίᾳ· εἰς τὴν ἀνωτάτην πλὴν

ἔφθασ' ἀρχὴν—πῶς; μὴ ἐρώτα με. Ἀρκεῖ

ἀθῶος εἶσαι σύ, θά βασιλεύσης δὲ

νομίμως, καὶ εἰς τὸν Θεὸν μόνος ἐγώ

θά δώσω λόγον. Τέκνον μου ἀγαπητόν,

ψευδῶς μὴ παρασύρου, ἐκουσίως σου

μὴ τύφλωττε. Τὸ κράτος ἀναδέχεσαι

εἰς θυελλώδη ἐποχὴν· ὁ ἔκτακτος

αὐτὸς ἀπατεῶν εἶν' ἐπικίνδυνος.

Φρικῶδες περιβάλλει αὐτὸν ὄνομα.

Εἰς τὴν διοίκησιν ἐγὼ δοκιμασθεῖς

ἔτη μακρά, ἐπαναστάσεις, ταραχάς

ν' ἀποσοβήσω ἠδυνήθην· πρὸ ἐμοῦ

ἐν φόβῳ ἔτρεμον· ἀλλ' οὐδ' ἐτόλμα δὲ

ἢ προδοσία νὰ ὑψώσῃ τὴν φωνήν·

ἀλλ' ὅμως νέος σύ, δυνάστης ἀπειρος,

πῶς θέλεις κυβερνᾶν ὑπὸ τὴν θύελλαν,

τὸ πῦρ πῶς θέλεις σβύνη τὸ τῆς στάσεως,

καὶ πῶς τὴν προδοσίαν θά ρυδετεροῖς;

Πλὴν μέγας ὁ Θεός! εἰς τὴν νεότητά

σοφίαν δίδει, καὶ εἰς τὴν ἀσθένειαν

δωρεῖται δύναμιν. Γιέ μου, ἄκουσε.

Ὡς σύμβουλόν σου κατὰ πρῶτον πρόσλαβε

πιστόν, ὠρίμου ἡλικίας ἄνθρωπον

ἀγαπητόν τῷ ἔθνει, καὶ τιμώμενον

ὑπὸ τῶν εὐγενῶν διὰ τὸ γένος του

εἴτε τὴν δόξαν, φέρ' εἰπεῖν τὸν Σούησκη.

Σήμερον διὰ τὸν στρατὸν ἀναγκαιῶ

μὲ πείραν στρατηλάτης, ἐπιτήδειος.

Νὰ στείλῃς τὸν Βασμάνωφ, ἀδιαφορῶν

εἰς τῶν Βογιάρων τὰ παράπονα. Ἔσθ

ἐξ ἡλικίας νεαρᾶς ἐκάθησο

εἰς τὰ συμβούλια μ' ἐμέ, καὶ ἔμαθες

τοῦ δικαίειν τὸν τρόπον· μὴ μετᾶβαλε

πορείαν. Ἡ συνήθεια—ψυχὴ ἐστὶ

τῆς δυναστείας. Εἴχ' ἀναγκασθῆ ἐγώ

ν' ἀνασυστήσω ἐξορίας καὶ ποινὰς

θανατικὰς—ἀκύρωσέ τας ὅλας, θά

εὐλογηθῆς, ὡς ἠύλογεῖτ' ὁ θεῖός σου,

ὅποταν διεδέχετο τὸν Τρομερόν.

Μὲ τὸν καιρὸν καὶ κατ' ὀλίγον σύσφιγγε

τοῦ κράτους τὰς ἡνίας πάλιν· τώρα δὲ

χαλάρωσον, μὴ παύων νὰ τὰς συγκρατῆς.

Ἔσθ ἐπιεικῆς εἰς τοὺς ἄλλοδαπούς

καὶ προσιτός, τὰς δὲ ὑπηρεσίας των

εὐπίστως δέχου. Τούς ἐκκλησιαστικούς κανόνας τήρει μ' αὐστηρότητα. Ἔσο σιωπηλὸς—δὲν πρέπει ὁ βασιλικὸς ν' ἀπόλλυται ματαιῶς λόγος. Ὁμοίως πρὸς ἤχον ἱερόν, ν' ἀγγέλλη χρεωστῆ μεγάλην θλίψιν, εἴτε ἀγαλλίασιν μεγάλην μόνον, ὧ νιέ μου ἀκριβέ, εἰς ἡλικίαν νῦν εἰσέρχου, καθ' ἣν μορφή γλυκεῖα γυναικὸς μᾶς συγκινεῖ. Φύλαττε, φύλαττε τῆς ἀθωότητος τὴν ἱεράν ἀγνίαν, τήρει τὴν αἰδῶ τὴν ὑπερήφανον. Ὁ ἐκ νεότητος εἰς ἡδονὰς ἀτίμους νὰ κυλίσται ἐθίσας ἑαυτὸν, ἐκεῖνος ἀνδρωθεὶς εἶνε στυγνὸς κ' αἰμοχαρής, ὁ νοῦς δ' αὐτοῦ σκοτίζεται πρόωρος. Ἔσο ἀρχηγὸς ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ πάντοτε. Τὴν σὴν μητέρα τίμα, ἄρχε ὅμως σὺ αὐτός· Εἶσαι ἀνὴρ καὶ βασιλεὺς· τὴν ἀδελφὴν ἀγάπα—Ἐτερον δὲν ἔχει φύλακα.

Θεόδωρος (γονυπετής).

Ἦ, ὄχι, ὄχι ζῆσε καὶ βασίλευε ἔτη μακρὰ· ὅλοι χανόμεθ' ἄνευ σοῦ.

Ὁ Τσάρος

Τετέλεσται—ἡ ὄρασις σκοτίζεται, αἰσθάνομαι τοῦ μνήματος τὸ ψῦχος....

(Εἰσέρχεται ὁ πατριάρχης, ἱεράρχαι, ἔπονται οἱ βογιάρου πάντες· τὴν τσαρίναν ἀδηγοῦσιν ὑποβαστάζοντες· ἡ βασιλόπαις θρηνεῖ).

Τίς

εἶνε; Ἄ, ναί, τὸ σχῆμα τὸ μοναχικόν....

ἡ ἱερά ἀμφίσεις.... ἐσήμηνεν

ἡ ὥρα, μοναχὸς ὁ Τσάρος γίνεται—

Ὁ ζοφερός ὁ τάφος ὡς κελλίον μου θὰ εἶνε. Πατριάρχα δέσποτα, μικρὸν περίμεινε,

εἶμαι ἀκόμη βασιλεὺς·

ἀκούσατε, βογιάρου—εἶν' αὐτὸς πρὸς ὃν

ἀφίνω τὸ βασίλειον. Ὁμόσατε

εἰς τὸν Θεόδωρον.... Βασμάνωφ, φίλοι μου....

ἐνώπιον τοῦ τάφου, ἱκετεύω σας πιστοὶ νὰ ἦσθε πρὸς αὐτόν, καὶ πρόθυμοι θεράποντες! Εἶν' ἔτι τόσον νέος καὶ ἀγνός. Ὁμνύετε;

Βογιάρου

Ὁμνύομεν.

Ὁ Τσάρος

Καλῶς.

Καὶ ἤδη πᾶσαν πλάνην συγχωρήσατε καὶ πᾶν ἀνόμημά μου, τὰ τ' ἐκούσια καὶ τὰ ἀπόκρυφα μου ἀδικήματα....

Ἄγιε πάτερ, πρόσελθε, εἶμ' ἔτοιμος.

(Ἀρχεται ἡ τελετὴ τοῦ χειροτονήματος, αἱ γυναῖκες ἀπάγονται λιπόθυμοι).

ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ.

Ὁ ΒΑΣΜΑΝΩΦ Εἰσαγεῖ τὸν ΠΟΥΣΚΙΝ

Βασμάνωφ

Εἴσελθ' ἐδῶ καὶ λέγ' ἐλεύθερα. Λοιπόν,

αὐτὸς σὲ ἀποστέλλει πρὸς ἐμέ;

Πούσκιν

Αὐτὸς

φίλιαν σοὶ προσφέρει, σὲ ὀρίζει δὲ τὸν πρῶτον μετ' αὐτὸν εἰς τὸ βασίλειον.

Βασμάνωφ

Ἄλλ' ἤδη ὁ Θεόδωρος μὲ ὑψωσε πολὺ τῶν στρατευμάτων ἔρχω. Δι' ἐμέ περιφρονεῖ καὶ τὰ εὐγενολόγια καὶ τῶν βογιάρων τὴν ὀργήν. Τῷ ὤμοσα.

Πούσκιν

Εἰς τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου ὤμοσας τὸν νόμιμον, ἐὰν πλὴν νομιμώτερος ὑπάρχη ἄλλος;

Βασμάνωφ

Πούσκιν, ἄκουσε, ἀρχεῖ·

μὴ λέγε μάταια! ὁποῖος εἶν' αὐτὸς ἐγὼ εἰζεύρω, φίλε.

Ποῦσκιρ

Ὡς Δημήτριον

Ρωσσία καὶ Λιθουανία ἔχουσιν
αὐτὸν ἀναγνωρίσῃ πρὸ πολλοῦ. Ἐγὼ
εἰς τοῦτο, ἄλλως, δὲν ἐμμένω. Πιθανόν
νὰ εἶν' αὐτὸς ὁ ἀληθὴς Δημήτριος,
ἢ πιθανόν νὰ εἶνε καὶ ψευδώνυμος·
εἰξεύρω μόνον τοῦτο θετικώτατον,
ὅτι τὴν Μόσχαν τάχιον ἢ βράδιον
οὐκ παραδώσῃ ὁ Βορίσωρ εἰς αὐτόν.

Βασμάνωφ

Ἐπεὶ τοῦ νέου Ἰσάκου ὅσῳ εἶμ' ἐγώ,
τὸν θρόνον δὲν θ' ἀφήσῃ· δόξα τῷ θεῷ,
ἔχομεν τάγματ' ἀρκετά! Θέλω αὐτὰ
διὰ τῆς νίκης ἐμφυχώσῃ, ἀλλὰ σεῖς,
θέλετε ποῖον ἀντιτάξῃ κατ' ἐμοῦ;
μὴ τὸν Καρέλαν, ἢ τὸν Μνίσχαν πιθανόν;
πόσ' εἴθε δέ; πάντες ὀκτακισχίλιοι.

Ποῦσκιρ

Πλανᾶσαι· οὔτε τόσσοι συναζόμεθα.
Ὁ ἴδιος σοὶ λέγ' ὅτ' εἶνε ἐλεεινὸν
τὸ στρατευμά μας, ὅτι οἱ κοζάκιοι μας
ληηλατοῦν τὰς κώμας μόνον, ὅτι δὲ
οἱ πολωνοὶ μεγαλαυχῶσι καὶ ροφῶν,
οἱ ρῶσσοι δέ... ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ἠμιλῶ—
ἐνώπιόν σου πονηρὸς δὲν θὰ φανῶ·
ἀλλὰ, Βασμάνωφ, δὲν εἰξεύρεις, ἄρα γε,
τί μᾶς ἐνδυναμώνει; Ὅχι ὁ στρατός,
οὐδ' ἡ ἐπικουρία ἢ πολωνικὴ,
ἀλλὰ ἡ γνώμη—ναί, ἡ γνώμ' ἢ ἐθνικὴ.
Τὸν θρίαμβον τοῦ Δημητρίου λησμονεῖς
τὰς κατακτήσεις τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ,
ὅτι παντοῦ αἱ πόλεις παρεδίδοντο
αὐτῷ ἀμαχητὶ καὶ προθυμότεραι,
τοὺς δ' ἀρχηγούς τοὺς πείσμονας ἐδέσμευεν
ὁ ὄχλος; σὺ αὐτὸς τὸ παρατήρησας·
προθύμως μὴπως μετ' αὐτοῦ ἐμάχοντο
τὰ τάγματά σας; πότε δέ; ἐπὶ Βορίσ!

καὶ σήμερον;... Βασμάνωφ, ὄχι, εἶν' ἀργά
τὸ νὰ ἐρίζωμεν ἡμεῖς καὶ τὴν ψυχράν
αἰθάλην τοῦ πολέμου νὰ ριπίζωμεν.

Μ' ὄλον τὸν νοῦν, τὴν ἰσχυράν σου θέλησιν
δὲν θὰ ἀνθέξῃς. Δὲν εἶνε καλλίτερον
νὰ δώσης πρῶτος ἐνδειξὴν φρονήσεως,
ν' ἀνακηρύξῃς Ἰσάκρον τὸν Δημήτριον,
παρέχων οὕτω εἰς αὐτὸν ἐκδούλευσιν
αἰώνιον; πῶς ἐπὶ τούτου σκέπτεσαι;

Βασμάνωφ

Μανθάνει· αὔριον.

Ποῦσκιρ

Ἄλλ' ἀποφάσισε.

Βασμάνωφ

Ἵγίαινε!

Ποῦσκιρ

Βασμάνωφ, σκέφθητι καλῶς.

('Απέρχεται).

Βασμάνωφ

Δίκαιον ἔχει, ἔχει δίκαιον, παντοῦ
ἀκμάζ' ἢ προδοσία. Τί νὰ πράξω δέ;
Νὰ περιμένω ἵνα δεσμευθῶ κ' ἐγὼ
καὶ ὑπὸ τῶν στασιαστῶν παραδωθῶ
εἰς τὸν Ὀτρέπιεφ; δὲν εἶνε καλλίτερον
τὴν τοῦ χειμάρρου νὰ προλάβ' ὀρηπτικὴν
διάρρηξιν, ἐγὼ δ' αὐτός... Πλὴν νὰ φανῶ
ἐπίορκος! ν' ἀτιμασθῶ εἰς γενεάν
καὶ γενεάν; Μὲ προδοσίαν φοβεράν
τὴν εἰς ἐμὲ ν' ἀμείψω ἀφοσίωσιν
τοῦ νέου στεφροφόρου!... Εἰς ἐξόριστον,
πεσόντα εἰς δυσμένειαν, εἶν' εὐκόλον
συνωμοσίας, στάσεις νὰ ἐπινοῆ,
ἀλλὰ ἐγὼ, ἐγὼ ὁ εὐνοούμενος
τοῦ ἡγεμόνος... ἀλλ' ὁ θάνατος... ἀλλὰ
ἡ ἐξουσία... πλὴν τοῦ ἔθνους τὰ δεινά...

(Βυθίζεται εἰς σκέψεις).

Ἐδῶ! ἐδῶ! τίς εἶν' ἐκαὶ; (συρίζει). Τὸν ἵππον μου!
σαλπίσσατε τ' ἀνακλητῆριον εὐθύς!

ΤΟΠΟΣ ΠΟΙΝΩΝ.

(Ὁ Ποῦσκιν ἔρχεται περιστοιχιζόμενος ὑπὸ λαοῦ)

Λαός

Βογιάρων ὁ Τσαρέβιτς μᾶς ἀπέστειλε.
Τί θὰ μᾶς εἶπη, ἄς ἀκούσωμεν. Ἐδῶ !
ἐδῶ !

Ποῦσκιν (ἐπὶ ἄμβωνος).

Πολῖται Μοσχοβίται πρὸς ὑμᾶς
ὁ βασιλόπαις στέλλει χαιρετίσματα (προσκλίνει).
Γνωστόν σας εἶνε, πῶς ἡ θεία Πρόνοια
ἐκ τῶν χειρῶν τῶν δολοφόνων ἔσωσε
τὸν βασιλόπαιδα. Αὐτὸς δὲ ἤρχετο
νὰ τιμωρήσῃ τὸν κακοῦργον, πλὴν ἀλλὰ
ἡ θεία δίκη τὸν Βορίς κατέβαλε.
Ἡ χώρα ὑπετάγ' εἰς τὸν Δημήτριον.
Ὁ ἴδιος Βασμάνωφ, μεταμεληθεὶς,
πρὸς ὄρκον ἤγαγεν αὐτῷ τὰ τάγματα.
Νῦν πρὸς ὑμᾶς ὁ βασιλόπαις ἔρχεται
ἀγάπην φέρων καὶ εἰρήνην. Θέλετε,
πρὸς χάριν τῆς οἰκογενείας Γοδουνάωφ,
τοῦ Τσάρου τοῦ νομίμου νὰ φανῆτ' ἐχθροί,
ν' ἀντισταθῆτε εἰς τὸν ἔγγονον αὐτὸν
τοῦ Μονομάχου ;

Λαός

Ὅχι, ὄχι, βέβαια.

Ποῦσκιν

Πολῖται Μοσχοβίται, εἶνε φανερόν
πόσα ὑπέστητε δεινοπαθήματα
ὑπὸ τοῦ ξένου τὴν σκληρὰν κυβέρνησιν·
θανάτους, ἐξορίας, ἀτιμώσεις δὲ
καὶ φόρους, κόπους, πείναν—ὅλα τὰ κακὰ
ὑπέστητε. Ὁ δὲ Δημήτριος ὑμᾶς
νὰ ἀνταμείψῃ ἅπαντας προτίθεται,
βογιάρους, εὐγενεῖς τε καὶ δικαστικούς,
ἐμπόρους, στρατιώτας, ξένους—τούς καλοὺς
ἀνθρώπους πάντας. Θὰ θελήσετε λοιπὸν
ἀφρόνως τόσον πείσμα ν' ἀντιτάξῃτε,

καὶ τὰς εὐεργεσίας ν' ἀποφύγητε
μ' ἀλαζονείαν ; Ἄλλ' εἰς τῶν πατέρων του
τὸν θρόνον οὗτος ἔρχετ' ἔχων συνοδὸν
τὴν ἀπειλήν. Μὴ παροργίζετε λοιπὸν
τὸν Τσάρον, φοβηθῆτε δὲ τὸν Κύριον,
καὶ τῷ Δεσπότη τῷ νομίμ' ὀμόσατε·
Ἵποταχθῆτε· στείλατε αὐτοστιγμῆι
πρὸς τὸν Δημήτριον εἰς τὸ στρατόπεδον
Μητροπολίτην καὶ βογιάρους, γραμματεῖς
καὶ ἄλλους ἐκλεκτοὺς νὰ προσκυνήσωσι
τὸν ἡγεμόνα καὶ πατέρα.

(Κατέρχεται. Θόρυβος).

Λαός

Βέβαια,

ναί, ὁ βογιάρος εἶπε τὴν ἀλήθειαν.
Ζήτ' ὁ Δημήτριος, ἡμέτερος πατήρ !
Χωρικός ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος
Λαέ ! λαέ ! εἰς τὸ Κρεμλίνον τρέξετε,
τὸ σκυλοπαιδί τοῦ Βορίς δεσμεύσετε.
Λαός (φέρεται ἐν σώματι).
Δέσιμον ! πνίξιμον ! Ζήτ' ὁ Δημήτριος !
Εἴθε τὸ γένος νὰ καθῆ τῷ Γοδουνάωφ.

ΚΡΕΜΛΙΝΟΝ. ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΒΟΡΙΣ. ΣΚΟΠΟΣ
Εἰς τὸν Προδομον

(Ὁ Θεόδωρος πλησίον τοῦ παραθύρου).

Ἐπαίτης

Δότε ἐλεημοσύνην, δι' ἀγάπην Θεοῦ !

Ὁ Σκοπός

Τράβ' ἀπ' ἐδῶ· ἀπαγορεύεται νὰ ὁμιλοῦν μὲ τοὺς φυλακισμένους.

Θεόδωρος

Πήγαινε, γέρον, ἐγὼ εἶμι πτωχότερός σου· σὺ εἶσ' ἐλεύθερος,
(Ἡ Ξένη φέρουσα πέπλον ἔρχεται πρὸς τὸ παράθυρον).

Εἰς ἐκ τοῦ λαοῦ

Ἄδελφός καὶ ἀδελφὴ—πτωχὰ παιδιὰ, σὰν πουλάκια στὸ κλουβί.

Ἄτερος

Ἄξιζεις κανεὶς νὰ λυπῆται ; Καταραμένο γένος !
τομος ις'. Φεβρουάριος.

Πρώτος

Ὁ πατέρας ἦταν κακοῦργος, τὰ παιδιὰ δὲ φταίουν.

Ἔτερος

Τὸ μῆλο δὲν πέφτει μακριὰ ἀπὸ τῆ μηλιά.

Ξένη

Ἄδελφέ! ἀδελφέ! νομίζω, βογιάροι μᾶς ἔρχονται.

Θεόδωρος

Εἶνε ὁ Γαλιτζιν, ὁ Μασάλακη. Οἱ ἄλλοι μὲ εἶνε ἄγνωστοι.

Ξένη

Ἄχ, ἀδελφέ μου, ἡ καρδιά μου σφίγγεται.

(Οἱ Γαλιτζιν, Μασάλακη καὶ Σερεφιδίνωφ ἀκολουθοῦ-
μενοι ὑπὸ τριῶν τοξοτῶν).

Λαὸς

Τόπον, τόπον, οἱ βογιάροι ἔρχονται.

(Εἰσέρχονται εἰς τὴν οἰκίαν)

Εἰς ἐκ τοῦ λαοῦ

Διατὶ ἦλθαν;

Ἔτερος

Φαίνεται νὰ ὀρκίσουν τὸν Θεόδωρον Γοδουνώφ.

Τρίτος

Τφόντι. Ἀκούεις, τί ταραχὴ εἰς τὸ σπίτι!... Θόρυβος!... ἐπι-
σθηκαν!

Λαὸς

Ἀκούεις; φωνὴ ὀξεῖα! εἶνε γυναικὸς φωνή... ἄς ἔμβωμεν... Αἱ
θύραι εἶνε κλεισμέναι—ἔπαυσαν αἱ φωναί—ὁ θόρυβος ἐξακολουθεῖ.

(Ἀνοίγονται αἱ θύραι. Ὁ Μασάλακη ἐμφανί-
ζεται εἰς τὸν πρόδομον).

Μασάλακη

Λαε! Ἡ Μαρία Γοδουνώφ καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς Θεόδωρος ἐδηλητηριά-
στησαν. Εἶδομεν τὰ πτώματά των. (Ὁλαὸς ἐν φρίκῃ σιωπῇ). Τί σιω-
πάτε! Φωνάζετε· Ζήτω ὁ Τσάρος Δημήτριος Ἰβάνοβιτς!

(Ὁ λαὸς μένει ἄφωνος).

(Τέλος).

Π. Α. Ἀξιώτης.

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΤΑΦΙΔΟΣ

ΕΝ ΕΠΤΑΝΗΣΩΙ ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ ΕΝ ΖΑΚΥΝΘΩΙ

Ὁ κύριος Χιώτης χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ μαρτυρίαν, ἱστορεῖ τὰ ἐξῆς:

«Μνημονεύεται ὅτι ἐπειδὴ οἱ Ζακύνθιοι ἐσταφιδοφύτευσαν ὅλα τὰ
»χωράφια λαβόντες τὸ κλῆμα ἐκ τῶν προσφυγόντων Πελοποννη-
»σιων διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς χώρας των ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ Ἐνε-
»τικὴ Κυβέρνησις φοβουμένη λιμούς, διώρισε τοὺς Ζακύνθιους νὰ ἐκρι-
»ζώσωσι τὰς σταφιδοφυτείας καὶ σπείρωσι σιτηρά. Ἄλλ' ἡ Ζακύνθια
»Κοινότης ἔστειλε πρεσβείαν πρὸς τὰς ἀρχάς εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἐζή-
»τησε νὰ σταφιδοφυτεῖν ἐλευθέρως, ὑποσχομένη ὅπως προβλέπη τὴν
»σιτοδείαν καὶ ἔχη ἔτοιμον ἐν ἀνάγκῃ σιτοβολῶνα καὶ διὰ τῆς προμη-
»θειᾶς τοῦ χρειώδους σίτου. Ἡ Ἐνετικὴ Κυβέρνησις διὰ Δουκικοῦ
»ψηφίσματος τῶν 1540 ἄφησεν ἐλευθέραν τὴν σταφιδοφυτεῖαν καὶ ἐκ-
»ποτε καθιδρύθη ὁ σιτοβολῶν κατὰ παράδειγμα τοῦ Κερκυραϊκοῦ¹». Ἀκριβῶς πρὸ δώδεκα γραμμῶν ἱστορεῖ ὅτι ὁ σιτοβολῶν Ζακύνθου
ἐθεμελιώθη τὸ 1583. Ἐνῶ λέγει ὅτι εἰς τὸ 1540 ἡ Ἐνετία ἄφη-
σεν ἐλευθέραν τὴν σταφιδοφυτεῖαν, προηγουμένως, ὡς εἴπομεν,
ἔγραψεν ὅτι ἡ σταφὶς περὶ τὰ μέσα τῆς δεκάτης ἑκτῆς ἑκατον-
ταετηρίδος μετεφυτεύθη, ὥστε νομίζει ὅτι ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ὁ στα-
φιδόκαρπος μετεφυτεύθη, διεδόθη, ἐπληθύνθη, ἀπηγορεύθη, καὶ ἀφέθη
ἐλεύθερος. Ἐλευθερίαν ἡ Ἐνετία δὲν ἔδωκεν ἀπόλυτον ποτὲ πρὸς διά-
δοσιν τοῦ σταφιδοκάρπου· τοῦλάχιστον τοιοῦτον ἔγγραφον δὲν εἶδομεν
μέχρι τοῦδε.

* *

Οἱ κάτοικοι βλέποντες τὴν ὠφέλειαν τὴν προερχομένην ἐκ τῆς δια-
δόσεως νέων φυτειῶν σταφιδαμπέλων, δὲν ὑπήκουσαν εἰς τὰς διαταγὰς
τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἡ ἀρνητικὴ καὶ ἀντικρυς ἐχθρική στάσις τῆς
Γερουσίας κατὰ τῆς προϊούσης ἀναπτύξεως τῆς καλλιεργείας τῆς στα-
φίδος ἐξηκολούθει. Τὸ 1584 διάταξις ἐθέσπιζε νὰ καταβάλλωσιν οἱ
καλλιεργηταὶ τὸ ἕμισυ τῆς ἐσοδείας εἰς τὴν κυβέρνησιν πρὸς ὄφελος
ὁμως τῆς Κοινότητος. Ἀφοῦ δὲ παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ τὰ πρόσ-
τιμα μετὰ τῆς ποινῆς πληρωμῆς, ἡ σταφὶς καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ

¹ Συνέχεια ἴδε φυλλάδιον 4.

² Χιώτῃ Ἱστορ. Ἀπομνημ. Ἐπτάν. τόμ. 6 σελ. 270—271.

καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐπολλαπλασιάζετο, δύο Ἑνετοὶ εἰδικοί ἀπεσταλμένοι, ὁ Γρίττης καὶ ὁ Γαρζόνης, ἐξέδοντο διάταξιν ἐν ἔτει 1585, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ ἐκρίζωθῃσι πᾶσαι αἱ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1575 γενόμεναι ἐμφυτεύσεις παρὰ τὴν γνώμην τῆς Γερουσίας. Πρὸς τούτοις τὸ αὐτὸ διάταγμα τοῦ 1584 διέταττε τοὺς προβλεπτάς νὰ καταγράψωσι τὰς ἐκτάσεις τῶν σταφιδοφυτειῶν ἐπιμελῶς, καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ τὰς νέας φυτείας, ἀπηγόρευε νὰ χορηγηθῇ εἰς οἰονδήποτε ἄδεια εἰς τὸ ἐξῆς πρὸς φύτευσιν σταφιδαμπέλων, θεωροῦν πᾶσαν τυχὸν τοιαύτην παρεχόμενην ἄδειαν ὡς ἄκυρον, καὶ ὠρίζεν ὅπως τὰ εἰσπραχθέντα χρήματα, ἅτινα ἀνήρχοντο εἰς 14,000 περίπου δουκάτα, χρησιμεύσωσι πρὸς ἀγορὰν σίτου διὰ τοὺς κατοίκους¹.

Αἱ ἐνετικαὶ ἀρχαὶ ἀντενήργουν εἰς τὴν διάδοσιν τῆς σταφίδος, ἵνα μὴ ὁ τόπος, καλλιεργῶν τὸν προσδοκώμενον τούτον καρπὸν, παραμελήσῃ τὴν γεωργίαν. Τὰς μέχρι τοῦ 1575 γενομένης φυτείας ἐνόμιζον ἐπαρκεῖς. Ἐκτοτε ἐξηκολούθησαν αἱ προσπάθειαι αὐτῆς, ὡς εἶδον οἱ ἀναγνώσται, πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἀυξανομένης ἀναπτύξεως τῆς σταφίδος, καὶ ἡ δημοσίευσίς ἐκάστοτε νόμων αὐστηρῶν περὶ πληρωμῆς ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τούτου τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἡμίσεος εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἣτις ὁμῶς διέθετεν αὐτὸ πρὸς ἀγορὰν σίτου, καθότι ἡ Ἑνετικὴ κυβέρνησις πολὺ ἐμερίμνα περὶ τῆς σιταρκείας, μὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ πάσχωσιν ἐκ λιμοῦ οἱ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς². Οἱ νόμοι οὗτοι ἐξετελέσθησαν ἐν Ζακύνθῳ—ὡς ἱστορεῖ καὶ ὁ Πάρτς—³. Ἐνεκα τῆς γειτνιασείας αὐτῆς πρὸς τὴν πρωτεύουσάν ἢ σταφιδόφυτος κεντρικὴ πεδιάς τῆς Ζακύνθου τόσον ἀγρύπνως ἐπετηρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, ὥστε αἱ ἀπαιτούμεναι πληρωμαὶ ἀκριβῶς εἰσепράττοντο καὶ τὸ ταμεῖον τῆς ἀποθήκης ταχέως ἐπληρώθη διὰ τοῦ μεγάλου ποσοῦ τῶν 24,000 δουκάτων. Ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁμῶς ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα, ὡς ὁ αὐτὸς κ. Πάρτς παρατηρεῖ. Αὕτη ἡ νῆσος ἢ ἐκτεταμένη καὶ ὑπὸ δυσβάτων ὄρέων εἰς μικρὰ διαμερίσματα διηρημένη, πάντοτε ἀντέταξεν ἐπιμονωτέραν ἀντίστασιν εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς κυβερνήσεως. Ἐκεῖ οὐδὲν καταωρῶθη νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς ἡ ἡλικία ἐκάστης φυτείας, ἐπομένως ἡ ὑποχρέωσις αὐτῆς εἰς τὰς διατεταγμένας εἰσφοράς. Πάντα κάμπιον ὑπερήσπιζον οἱ κάτοικοι παρουσιάζοντες τοὺς γείτονας ὡς μάρτυρας κατὰ

¹ Σάθα Μνημεῖα Ἑλλ. Ἰστ. Τομ. V. σελ. 144. Πρὸβλ. καὶ Πάρτς ἐν ἀνωτ. σελ. 259.

² Αἱ ἐν τῷ ἀρχιεποφυλακείῳ Libri Ordini πράξεις τοῦ συμβουλίου ἀποδεικνύουσι τούτο. Ὅρα καὶ Σάθα Μνημεῖα Ἑλλ. Ἰστ. τομ. V.

³ Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη σελ. 259.

τῶν ἀξιώσεων τῆς κυβερνήσεως : ἡ ἀποθήκη ἐπομένως ἐν Κεφαλληνίᾳ ἔμενε κενή, ἐνῶ ἡ τῆς Ζακύνθου ἦτο πλήρης.

* *

Εἰς τὴν περαιτέρω ἐπέκτασιν τοῦ σταφιδοκάρπου ἐφάνη αἴφνης πρόσκομμα σπουδαῖον, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν τοῦ καθηγητοῦ Πάρτς. Ἡ Ἑνετικὴ κυβέρνησις ἐκτὸς τῆς συνήθους δεκάτης τὸ 1584 ἐπέβαλεν ἐπὶ τῆς σταφίδος βαρὺν ἐξαγωγικὸν φόρον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Nuova imposta* νέος φόρος, ὅστις συνίστατο εἰς δέκα δουκάτα κατὰ χιλίας λίτρας ἐνετικᾶς. Ὡς ἦτο φυσικόν, ὁ φόρος οὗτος δὲν προὔξενε καλὴν ἐντύπωσιν καὶ πάντες ἐγόγγυζον κατ' αὐτοῦ, ὄντος τῷ ὄντι βαρυτάτου. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νόμου τούτου ἐν Ζακύνθῳ εὐρέθησαν εἰς τὰς θύρας τῶν καταστημάτων τῶν ἐνετικῶν ἀρχῶν καὶ εἰς τοὺς κεντρικωτέρους δρόμους τοιχοκολημένοι οἱ ἐξῆς δηκτικοὶ στίχοι εἰς ἐνετικὴν διάλεκτον :

Uva passa ! tutto passa !
E se femo tutti passi,
se la va de sta maniera
e anderemo a gran passi !
a finir tutti falli,
gentilomeni e plebei
galantomeni e preti,
tutti quanti, pur li hebrei.
Viva San Marco !

Cercheremo Carità :
— «Carità, la Carità
« a sto povero Zantioto
« che non xè stà mai galioto.»
Cercheremo Carità :
— «Carità, la Carità
« a sto nobile, a sto conte
che vedè senta a sto ponte».
Viva San Marco !

Cò cussi vol el sior Doxe,
non bisogna più parlar :
ma el pregemo ch'el ne manda
do galere per partir,
prima che vegnia el zorno
de butarse tutti in mar.
A dretura andemo via
per venir altri a goder.
Viva San Marco !

¹ Ὁ ποιητὴς παίξει μὲ τὰς λέξεις *passa* καὶ *passi* δηλούσας σταφὶς καὶ παρέρχεται, μαραμμένοι καὶ βήματα.

Δῆλα δὴ «Σταφίς! τὸ πᾶν παρέρχεται! Πάντες θὰ γείνωμεν» μαραμμένοι ὡς σταφίς, καὶ ἂν ἐξακολουθήσωμεν τοιουτοτρόπως, με-
»γάλοις βήμασι προχωροῦμεν εἰς τὴν χρεωκοπίαν, καὶ εὐγενεῖς καὶ χυ-
»δαῖοι, καὶ ἄστοι καὶ ἱερεῖς πάντες, μὴ ἐξαιρουμένων τῶν Ἑβραίων,
»Ζήτη ὁ ἅγιος Μάρκος!

«Θὰ ζητήσωμεν τὴν ἐλεημοσύνην — ἐλεημοσύνην, ἐλεημοσύνην,
»εἰς τοῦτον τὸν δυστυχῆ Ζακύνθιον, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξε κατεργά-
»ρης. — Ἐλεημοσύνην, ἐλεημοσύνην, εἰς τοῦτον τὸν εὐγενῆ, τὸν κό-
»μητα, οὗς βλέπετε καθημένους ἐδῶ εἰς τὴν γέφυραν. Ζήτη ὁ ἅγιος
»Μάρκος!

«Ἀφοῦ οὕτω θέλει ὁ κύριος Δόγης, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν λέξιν·
»ἀλλὰ τὸν παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς στείλῃ δύο πλοῖα διὰ νὰ φύγωμεν,
»πρὶν ἢ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα νὰ πνιγῶμεν πάντες. Νὰ φύγωμεν, καὶ ἄλλοι
»ἄς ἔλθωσι νὰ χαρῶσι. Ζήτη ὁ ἅγιος Μάρκος».

Τὴν ἐπομένην ἐγένοντο ἀνακρίσεις, ἔρευνοι κατ' οἶκον, συνελήφθη-
σαν δὲ πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες κατεγίνοντο εἰς τὴν στιχουργίαν (*tutti
quelli che scrivono versi*). Αἱ ἀρχαὶ ὅμως οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ
ἀνακαλύψωσι, ὡς προεῖδεν ὁ προβλεπτής, εἰπὼν ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ
ἀνακαλυφθῇ ὁ δράστης, ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ ζητήματος γενικοῦ συμ-
φέροντος ὡς ἐκείνου τῆς σταφίδος, καὶ ἀφοῦ ἡ σάτυρα καθήπετο τῆς
ἐνετικῆς ἀρχῆς τῆς πρωτεύουσας. Ἄλλως τε, ἔλεγεν ὁ πρακτικὸς ἐνε-
τός, πρόκειται περὶ στιγμιαίας ἐξάψεως τῆς ψυχῆς τινος εὐερεθίστου ἢ
τινων, ὧν τὰ συμφέροντα προσβάλλονται· συνεπέρανε δὲ ὡς ἐξῆς:
«... ἡμεῖς καθῆκον ἔχομεν νὰ ἐπιβάλλωμεν σεβασμὸν εἰς τοὺς νόμους
»καὶ εἰς τὰς ἀρχάς, ἄνευ τούτου ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ προδεύῃ,
»μεγαλειότερον δὲ καθῆκον ἔχομεν νὰ φροντίζωμεν περὶ τῆς εὐημερίας
»τῶν κατοίκων. Ἡμεῖς καὶ πᾶσα ἀρχὴ δεχόμεθα τὰ παράπονα πάν-
»των, τὰ μελετῶμεν καὶ οὕτως ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐημερία βασι-
»λευεῖ καὶ ὁ κακοῦργος, εἰς οἶαν δῆποτε τάξιν καὶ ἂν ἀνήκῃ, τιμωρεῖ-
»ται, ὡς πάμπολλα ἔχομεν παραδείγματα...»¹.

Οἱ Ζακύνθιοι ὡς καὶ οἱ Κεφαλλῆνες δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρωσι
τὸν νέον τοῦτον δασμὸν, ὅστις κατέστρεφεν ἄρθῃν τὸ ἐμπόριον τοῦ
σταφιδοκάρπου εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἐνῶ τοῦτο ἀνεπτύσσεται εἰς τὴν Πε-
λοπόννησον. Διὸ ἐπισήμως ἡ Κοινότης διὰ λελογισμένων ἀποδείξεων
ὑπέβαλε τὸ ζήτημα εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν, ὡς κατωτέρω
θέλωμεν ἱστορήσει.

* *

¹ Ἀρχαιοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ Δικαστήρια εἰς τὰ δικαστικά του χρόνου ἐκείνου
ἔγγραφα καὶ φάκελλος Carte di poco valore et lacere ἐν τῷ ἰδίῳ ἀρχεῖῳ.

Πρὶν προδῶμεν περαιτέρω εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ σταφιδοκάρπου, εὔ-
λογον κρίνομεν νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ νέον τοῦτο εἰσόδημα ἀφορμὴν ἔδωκεν
εἰς τοὺς τοκογλύφους νὰ πιέζωσι τοὺς μικροκτηματίας, τοὺς χωρικοὺς
καὶ ἐν γένει τοὺς πτωχοὺς. Οἱ τακτικοὶ τοῦ Παρνασσοῦ ἀναγνώ-
σται ἔχουσιν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς ἐν Ζακύνθῳ τοκογλυφίας ἐξ ἄλλης
ἡμετέρας πραγματείας¹, νῦν ὅμως δεῖον νὰ ἱστορήσωμεν τὰς γενομένας
τοκογλυφίας ἐνεκα τοῦ νέου τούτου προϊόντος, ἵνα οὕτω πλήρῃ δώσω-
μεν εἰκόνα τῶν περιπετειῶν τῆς σταφίδος καὶ τῶν δεινῶν, ἅπερ ὁ
λαὸς ὑπέστη κατὰ τοὺς ἐπὶ Ἑνετοκρατίας χρόνους, ἐνεκα τοῦ στα-
φιδοκάρπου.

Εὐθύς ὡς οἱ τοκογλύφοι διέκρινον ὅτι ἡ σταφίς μεγάλως πωλεῖται καὶ
ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἐμπορευμάτων τὸ πρὸς κερδοσκοπίαν προσφορώτα-
τον ἦτο τὸ τῆς σταφίδος, πάραυτα ἐσκέφθησαν νὰ δανειζώσι χρήματα
ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ λάβωσι τὸν Αὐγούστον ἢ περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου
σταφίδα. Μετήρχοντο τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συναλλαγῆς ἔχι τόσον οἱ
Ἑβραῖοι ὅσον οἱ χριστιανοὶ κεφαλαιοῦχοι, οἱ σταφιδέμποροι καὶ αὐ-
τοὶ προσέτι οἱ εὐπατρίδα, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ σωζόμεναι δικογρα-
φίαι². Ὁ λαὸς πολλάκις ἀντίστη κατὰ τῶν ἀθλίων τούτων τῶν προσ-
παθούτων ἐκ τοῦ ἰδρώτος τῶν πτωχῶν νὰ συσσωρεύσωσι χρήματα.
Φέρομεν δύο μόνον παραδείγματα. Χωρικός τις, Ἀνδρέας Δράκας κα-
λούμενος, κατὰ τὸν Ἰανουάριον ἔλαβεν ὡς δάνειον ἐν μόνον τσεκίνιον³
τῇ ἐγγράφῳ ὑποσχέσει νὰ παραδώσῃ κατὰ Ἰούλιον σταφίδα ξηρὰν
μίαν χιλιάδα· ἀποθνήσκῃ ἐν τούτοις ἢ σύζυγός του καὶ ὁ Αὐγούστος
ἔφθασεν. Ὁ Σέρρας, ὁ δανειστής του, ἀπειλεῖ τὸν δυστυχῆ, καὶ τέλος
τὸν ἐγκαλεῖ εἰς τὸ δικαστήριον. Ὑπόσχηται νὰ δώσῃ χρήματα, ἀλλ' ὁ

¹ Σ. δὲ Βιάζη. — Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότης Ζακύνθου ἐπὶ Ἑνετοκρατίας ἐν
Παρνασσῷ ἔτος ΙΔ' φυλ. 10—12.

² Ἐν τῷ ὑπὸ τὰ Δικαστήρια ἀρχαιοφυλακεῖῳ.

³ Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε εὑρομεν ἐγγράφων, ἐξάγεται ὅτι τὸ κατώτερον ποσόν,
ἅπερ ἐδάνειζον ἦτο ἐν τσεκίνιον. Οἱ τοκογλύφοι ἐδάνειζον ἐνίοτε χρήματα ὀλίγον
κατ' ὀλίγον, πολλοὶ δὲ ἦσαν πρόθυμοι νὰ δώσωσι χρηματικὰ ποσὰ εἰς πάσας τὰς
ἀνάγκας τῶν μικροκτηματιῶν καὶ εἰς τοὺς χωρικοὺς ἐπὶ ἀποδείξει καὶ ἐπὶ τέλους
ἀντὶ ὀλίγων τσεκινίων πᾶσα ἡ ἐσοδεία μετέβαινε εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τῶν ἀσπλάγ-
χων κερδοσκόπων. Πολλάκις ἡ ἐσοδεία δὲν ἦρκει καὶ δι' ἀποδείξεως ὑπερρεῦστο νὰ
μείνῃ χρεώστης διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ ἀτυχῆς οἰκογενειάρχης. Τινὲς τοκογλύφοι
συνεφώνουν νὰ δώσωσι ποσὸν τι τσεκινίων ἀνὰ χιλιάδα καὶ ἔδιδον τὰ χρήματα
ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνὰ δουκάτα, δῆλα δὴ τὰ ἔδιδον ὅταν ὁ χωρικός ἢ ἄλ-
λος τις πολίτης μικροκτηματίας εἶχε χρημάτων ἀνάγκην. Ταῦτα πάντα ἠρύσθη-
μεν ἐκ τῶν δικογραφῶν τῶν σωζόμενων εἰς τὸ ἀρχαιοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ Δικα-
στήρια.

φιλάργυρος ζητεί σταφίδα κατά την συμφωνίαν. Ὁ Δράκας εἶχεν εὐεϊδῆ κόρην, ἣτις ἰδοῦσα τὸν πατέρα της διατρέχοντα κίνδυνον νὰ φυλακισθῆ, ἐσκέφθη νὰ ζητήσῃ δάνειον παρὰ γείτονος πλουσίου μίαν χιλιάδα σταφίδα, τῇ ἐγγράφῳ ὑποσχέσει νὰ τὴν παραδώσῃ ὁ πατὴρ της τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ὁ γείτων ἐδέχθη ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ θυσιάσῃ τὴν τιμὴν της. Ἡ κόρη ἐπρόκειτο νὰ ὑπανδρευθῆ μετὰ τινος μῆνας. Ἡμέραν τινά, καθ' ἣν ὁ πατὴρ της εὐρίσκετο ἐν τῇ πόλει, διὰ δικαστικῶν κλητῆρων ὁ Σέρρας ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἵνα τοῦ παραδώσῃ ἀμέσως τὴν σταφίδα, ἀλλως θὰ τὸν ἔστειλλεν εἰς τὰς φυλακάς. Ἡ κόρη ἰδοῦσα τὴν στερεὰν ἀπόφασιν τοῦ σκληροῦ πλουσίου, ὑπεσχέθη αὐτῷ ὅτι τὸ ἀπόγευμα θὰ ἐλάμβανε τὴν σταφίδα, ἀλλ' εἰς μάτην. Ὁ τοκογλύφος ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο συμπαιγνία, διὸ ὀργισθεὶς ἀπῆλθεν, ἀφοῦ διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ ἀτυχοῦς γέροντος ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ εἰς τὸ χωρίον.

Ἡ κόρη τρέξασα σταματᾷ τὸν τοκογλύφον καὶ τὸν παρακαλεῖ ἵνα περιμένη ἐπὶ μίαν τοῦλάχιστον ὥραν καὶ θὰ λάβῃ τὴν σταφίδα. Ἀκολουθῶς τρέχει εἰς τὸν ἀσυνείδητον γείτονα Γάμπαραν καὶ πράγματι ἐπέστρεψε μετὰ ζῶων φορτωμένων ἐκ σάκκων, ἀλλά... ἐπὶ θυσίᾳ τῆς τιμῆς της. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἦτο πλήρης χαρᾶς, διότι ἔσωσε τὸν πατέρα ἐκ τῆς φυλακίσεως· ἀλλ' ὅτε τὴν ἐσπέραν εἶδε τὸν μέλλοντα σύζυγον, ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν της ἔρρεον τὰ δάκρυα ποταμηδόν. Ὁμολόγησε τὸ γεγονός, ὃ δὲ μνηστήρ αὐτῆς Γραδενίγος ἐκμανεὶς ἤρπασε τὸ ὄπλον διὰ νὰ ἐκδικηθῆ. Τοῦτον ἠκολούθησεν ὁ γέρον πατὴρ, ἔνοπλος ἐπίσης, καθὼς καὶ ἡ κόρη, ἣτις κλείσασα τὴν οἰκίαν, ἔλαβε μάχαιραν καὶ ἐκείνη διὰ νὰ ἐκδικηθῆ κατὰ τοῦ διαφθορέως της. Ἐυτυχῶς ὁ γείτων ἔλειπεν. Οἱ οἰκτεῖοι τοῦ Γάμπαρα ἰδόντες τρεῖς ἐνόπλους μανιώδεις ζητοῦντας τὸν νέον, ἐφοβήθησαν. Ἐν τῇ ἀπελπίσει των οἱ τρεῖς ἔνοπλοι διευθύνονται εἰς τὴν πόλιν καὶ συλλαμβάνονται παρὰ τῇ Ἐπισκοπῇ. Τὴν ἐπομένην ἡ δικαιοσύνη μαθοῦσα τὰ διατρέξαντα, πρέσβη εἰς τὰς δεύσας ἀνακρίσεις καὶ ὁ μὲν διαφθορεὺς κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ τὸ σῶμά του ἀκολούθως ἐκάνη, ὃ δὲ Σέρρας κατεδικάσθη εἰς φυλάκισιν καὶ πρόστιμον. Ἐπίσης ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ Γάμπαρα ἡ κόρη ἔλαβεν ὡς προῖκα τὸ κτῆμα, ἐνθα ἐγένετο τὸ ἐγκλημα καὶ ποσὸν τι χρηματικόν.

Ἐτερον περίεργον ἐπεισόδιον τῆς τοκογλυφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶνε τὸ ἐξῆς :

Ἀραβαντινὸς τις λαβὼν τρία τσεκίνια, ὑπεσχέθη μίαν χιλιάδα σταφίδα καὶ δέκα λίτρας ἐλαίου εἰς τὸν ἐκ Πατρῶν σταφιδέμπορον Παπαγιάννην· ἦλθεν ὁ Αὔγουστος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπό-

σχεσιν ἕνεκα τῆς βροχῆς, καὶ ὁ Παπαγιάννης ἀπήτησεν ἵνα τὸ προσεχὲς ἔτος λάβῃ δύο χιλιάδας λίτρας σταφίδας. Τὴν συμφωνίαν ἐδέχθη ὁ Ἀραβαντινός, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἐπόμενον Αὔγουστον ἠδυνήθη, ἕνεκα λόγων οὓς ἡ δικογραφία δὲν ἀναφέρει. Ὁ Ἀραβαντινός, ὅτε εἶδεν ὅτι θὰ ἐφυλακίζετο, ἐφοβήρισε τὸν Παπαγιάννην δεικνύων τὴν μάχαιραν.

Ὁ Πατρεὺς εἶχε προστάτας καὶ φοβοῦμενος μήπως δολοφονηθῆ, ἔκαμε τὸ συμβᾶν γνωστὸν εἰς τὸν προβλεπτήν, ὅστις ἀμέσως διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ Ἀραβαντινοῦ. Ὅτε ὅμως ὁ Ἐνετὸς ἔμαθε τὴν τοκογλυφίαν τοῦ Πατρός, ἀμέσως δι' ἀποφάσεως ἀπῆλλαξε πάσης πληρωμῆς τὸν χωρικὸν Ἀραβαντινόν. Ὁ Πατρεὺς τότε παρεκάλεσε τὸν χωρικὸν νὰ τοῦ δώσῃ τοῦλάχιστον τὰ τσεκίνια. Ὁ χωρικός μετέθη εἰς τὸν προβλεπτήν, ὅστις μαθὼν τὴν ἀναίδειαν τοῦ Πατρός, τὸν ἐτιμώρησε διὰ προστίμου. Ὀργισθεὶς ὁ Πατρεὺς, ἐπλήρωσε κακοῦργον διὰ νὰ δολοφονήσῃ τὸν χωρικόν, καὶ ἐγένετο μὲν ἡ ἀπόπειρα, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Γενομένων ἀνακρίσεων, κατεδικάσθη ὁ Πατρεὺς εἰς ἰσόβια δεσμὰ εἰς τὸ κάτεργον, ὃ δὲ δράστης, ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτε ἀπειραθῆ νὰ δολοφονήσῃ ἐπ' ἀμοιβῆ, κατεδικάσθη εἰς θάνατον¹.

Ὁ λαὸς τέλος τῆς Ζακύνθου ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ πρὸς τὸν Δόγην ἀναφορὰν κατὰ τῶν πλουσίων ἐκείνων, οἵτινες ἀσπλάγγως ἐπίεζον διὰ τῆς τοκογλυφίας τοὺς πτωχοὺς. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλοις ὅτι πάσχει ὁ λαὸς «... ἕνεκα τῆς φιλαργυρίας καὶ » τῆς ἀκορέστου πλεονεξίας τῶν πλουσιωτέρων τῆς νήσου, οἵτινες ζητοῦσιν ἀπλήστως διὰ τῆς μικρᾶς περιουσίας τῶν πτωχῶν νὰ ἐπαυξήσωσι τὰ πλοῦτη των... Ἀγοράζουσι προηγουμένως τὴν σταφίδα καὶ τὸ ἔλαιον, ὅπερ παρ' ἡμῖν λέγεται προστήχιον. Τοῦτο γίνεται κατὰ τὸν χειμῶνα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ὅταν ἡ δυστυχία τῶν ὑπηκόων » εὐρίσκηται εἰς τὴν ἀκμὴν καὶ ἀντὶ τριῶν ἢ τὸ πολὺ τεσσάρων τσεκινίων ἀναγκάζονται οἱ δυστυχεῖς ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ ὁμολόγου » (biglietto) νὰ δώσωσι μίαν χιλιάδα σταφίδα στεγνὴν καὶ ἀρίστης » ποιότητος καὶ ὁμοίως διὰ τὸ ἔλαιον, — οἱ δὲ ἀγορασταὶ οὗτοι πωλοῦσιν ἔπειτα τὰ προϊόντα ταῦτα εἰς τὸ διπλοῦν. Ἄν βροχῆ ἢ ἄλλη » θεομηνία κατὰ τι ζημιώσῃ τὸν ἀγοραστήν, τότε ἔρχεται ἡ βία καὶ » δικαστήριον.... Αὐτὰ τὰ τεχνάσματα γίνονται συνεχῶς καὶ παρ' » ἐκείνων, οἵτινες εἰς τὴν νῆσον ἐξέχουσιν εἰς τὰ πλοῦτη καὶ ἀποτελοῦσι » τὸν ἀριθμὸν τῶν ἰδιοκτητῶν, περιάγουσιν οὕτω τοὺς ὑπηκόους τῆς » Ὑμ. Παληνότητος εἰς ἐλεεινοτάτην κατάστασιν καὶ συντελοῦσιν » ὅπως ὁ καρπὸς πωληθῆ εἰς μικροτάτας τιμάς. Δὲν εἶνε μικρὰ ἡ ὠφέ-

¹ Ἀρχαιοφυλακείον ὑπὸ τὰ Δικαστήρια.

»λεια τῶν ἐξοχωτάτων ἀντιπροσώπων (rappresentanti). Ἀπολαμβάνουσι παρὰ τῆς δημοσίου σεβαστῆς μεγελοδωρίας κατὰ μῆνα τσεκίνια »πεντήκοντα, λαμβάνουσι τὸ ἥμισυ τοῦ ἀργυροῦ δουκάτου δι' ἐκάστην »χιλιάδα σταφίδα, τὴν γλώσσαν καὶ τὸ λίπος (grasso) τῶν σφαζομένων ἐν τῇ νήσῳ βοῶν. Ἐκ τῆς διαθέσεως τῶν ἐξοχωτάτων προ»βλεπτῶν ἐξαρθῶνται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ αἱ πρόσοδοι τῶν ἀποφάσεων »τῶν τελῶν.....¹». Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων γραμμῶν, καταφαίνεται τὸ θάρρος τοῦ ζακυνθίου λαοῦ, καταγγέλλοντος οὐ μόνον τοὺς τοκογλύφους ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχάς. Ἡ ἐν λόγῳ ἀναφορὰ ἔληγε παρακαλοῦσα τὴν Ἑνετικὴν Κυβέρνησιν ἵνα διὰ νόμου θέσῃ τέρμα εἰς τὴν πλεονεξίαν τῶν πλουσίων τοκογλύφων πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ λαοῦ.

Ἡ Ἑνετία πολλὰς διατάξεις ἐδημοσίευσεν κατὰ τῶν τοκογλύφων, αἵτινες ἔτι σώζονται ἐν τοῖς δημοσίοις ἀρχαιοφυλακείοις καὶ ἐν τῷ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς. Ἐκ πασῶν τούτων δημοσιεύομεν μίαν ἑλληνιστί γραφεῖσαν, ἵνα ὁ ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν τινὰ οὐ μόνον τοῦ πνεύματος τῶν νόμων τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἣν μετεχειρίζοντο ἐπισήμως αἱ ἀρχαί, διὸ καὶ τὴν δημοσιεύομεν διατηροῦντες τὴν ὀρθογραφίαν.

Ἴδού ἡ διάταξις :

ΚΗΡΥΓΜΑ

τῶν ἐκλαμπροτάτων, καὶ ἐξοχωτάτων Κυρίων Ἰγκουιζητοράτων εἰς τὰ πράγματα, ἧτοι ὑπόθεσις τοῦ Λεβάντε καὶ Δαλματίας. Εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ διορισθέντος ἀπὸ τῆν ἐξοχωτάτην Γερουσίαν 27 Ἰανουαρίου ἀπερασμένου καὶ συμφωνημένου 28 Μαρτίου 1748.

«Μὲ τὸ νὰ ἐκαταστάθησαν τέλος πάντων ἀννυπόφερταις ἢ οὐζού»ραις², ὅπου γίνονται εἰς τὰ συναλλάγματα, τὰ ὅποια πρᾶτονται »ἐπάνω εἰς τὰ γενήματα τῶν χωραφίων εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Λε»βάντε, ὀνομαζόμενα προσθήκια, μὲ ζημίαν μεγαλωτάτην ἐκείνων »τῶν λαῶν, ὅπου φθάνουσι νὰ λαβώσουν³ ταῖς πάντα ἀπηγγελμέναις »γνώμαις τῆς ἀριστοκρατίας τούτης, ὅπου εἶναι δικαιοσύνης, καὶ ἐλεη»μοσύνης, μὲ ταῖς ὁποίαις θέλει νὰ εἶναι οἱ ἐδικοί τῆς ὑψηλοῦ κυβερ»νημένοι⁴. Οὔτε ἠμπορόντας νὰ ὑποφερθοῦν, τῶρα ὅπου ἐφανέρωθησαν »χωρὶς βλάβην τῆς Κοινῆς Ἀξίας ἢ ἐξοχωτάτη Γερουσία μὲ τὴν

¹ Φάκελλος Contro i Prostichi παρὰ τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ τῆς δυτικῆς ἐπισκοπῆς.

² Οὐζούρα = usura.

³ Ἰταλικὴ φράσις che giungono a ferire le sempre professate.

⁴ Τὸ ἰταλικὸν κείμενον ἔχει.... co'quali vuole governati i suoi sudditi.

»ἐξουσίαν τῆς διορίζει μὲ τὸ ὑψηλὸν τῆς δόγμα 27 Ἰανουαρίου ἀπε»ρασμένου πρὸς τὸ Ἰγκουιζητοράτο εἰς τὰ πράγματα τοῦ Λεβάντε καὶ »Δαλματίας νὰ ἐκθέσουν εἰς ἓνα Κήρυγμα ἐκείνους τοὺς κανόνας, ὅπου »νὰ ἠμποροῦν νὰ φέρουν τὰ προσθήκια εἰς μέτρα συμμετρικότητος, »καὶ δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο ἢ τῶν αὐτῶν ἐξοχότης, ὅπου εἰς τὸ ῥη»θὲν Ἰγκουιζητοράτο προκαθοῦνται, εἰς ὑπακοὴν τῆς προσταγῆς ἀπο»φάσισαν τὰ ὅσα ἀκολουθοῦν.

«Πρῶτον. Ὅτι ὅσοι θελήσουν νὰ κάμουν τὸ νεγότηζιο τῶν προσθη»κίων νὰ εἶναι χρεῶσται νὰ βεβαιώσουν τὸ συναλλάγμα, ἧτοι κον»τράτο, εἰς ταῖς πράξεις κοινῶ¹ Νοταρίου, παρόντων δύο μαρτύρων, »ῶντες εἰς χώραν, καὶ εὐρισκόμενοι εἰς χωράφιον, μὲ τὴν παρουσίαν »τοῦ ἐφημερίου, καὶ ὁμοίως δύο μαρτύρων, φανερώνοντες εἰς τὸ γράμμα »τὴν ποσότητα τῶν ἄσπρων, ὅπου ἤθελε δοθῆ, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ »ἀνθρώπου ὅπου τὸ δίδει καὶ ἀνίσως τὰ γράμματά ἤθελεν εἶσθαι ἐλ»λειπῆ ἀπὸ τοιαῦτα ζητούμενα, νὰ ἐνοοῦνται οὐτιδανὰ καὶ οὐδεμιᾶς »δυνάμεως, ὡσάν νὰ μὴ ἦταν καμωμένα.

«Δεύτερον. Ὅταν βεβαιώνονται τὰ τοιαῦτα συναλλάγματα τῶν »προσθηκίων νὰ μὴ δύνωνται νὰ ἐγχειρισθοῦν ἀπ' ἐκείνον ὅπου »πωλεῖ, οὔτε νὰ δέχωνται ἀπ' ἐκείνον ὅπου ἀγοράζει περισσότερον »ἀπὸ ζᾶρες² τρεῖς λάδι διὰ ἓνα τσεκίני, καὶ τοῦτο εἰς τὸ νησί »τῶν Κορφῶν, οὔτε περισσότερον ἀπὸ λίτρες ἕξ ἐκείνου τοῦ μέτριου »διὰ κάθε τσεκίני, εἰς τ' ἄλλα νησιά τῆς Ζακύνθου, Κεφαλονίας, καὶ »Ἀγίας Μαύρας· καὶ ἀνίσως ἤθελε μαθητευθῆ, ὅτι τὸ συναλλάγμα »νὰ ἤθελε γίνῃ μὲ ἀλλοίωσιν τῆς τιμῆς ταύτης, ἢ νὰ ἤθελε δοθῆ ὀλι»γώτερη ποσότης σολδίων ἀπὸ ὅτι ἤθελε φανερωθῆ εἰς τὸ προφυλακτι»κὸν γράμμα, ἧτοι καουτζιόν³, νὰ χρεωσθῆ ὁποῖος ἀγοράζει νὰ χάνῃ »τελείως ὄλον τὸ σολδί, τὸ ἥμισυ τοῦ ὁποίου νὰ εἶναι δοσμένον εἰς ἐκεῖ»νον ὅπου ἤθελε τὸ φανερώσῃ, καὶ τὸ ἄλλο ἥμισυ εἰς τὴν πούμπλικα »Κάσα⁴.

«Τρίτον. Δὲν θέλουν δυνηθῆ οἱ κοινοὶ ραπρεζεντάντοι⁵ ὑπηρεταί, »δοῦλοι τῆς αὐτῆς καὶ μάλιστα οἱ καπιτανεοὶ τῶν τζέρνιδων, καὶ »ἄλλα πρόσωπα ἀπὸ τοὺς νόμους ἐκβαλμένα νὰ κάμουν οὔτε μὲ τὸ

¹ Δημοσίου.

² Zare, διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἐν Κερκύρα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μετρεῖται τὸ ἔλαιον.

³ Καουτζιόν—cauzione, ἐγγύησις.

⁴ Δημόσιον ταμεῖον.

⁵ Pubblici rappresentanti.

»ιδίον τους ὄνομα, οὔτε μὲ τὸ μέσον ἄλλων προσώπων τέτοια νεγότηζια, οὔτε εἰς τόπον αὐτῶν νὰ ἐμβαίνουν, καὶ ἂν ἤθελε ποτὲ μαθητευθῆ, »ὅτι τινὲς ἀπὸ τούτους ἤθελαν ἔχει μέρος εἰς ὅμοια συναλλάγματα, νὰ »ἔχη νὰ χάνη ὅλον τὸ σολδί ὅπου ἤθελε δῶση, ἔξω ἀπὸ τὸ νὰ μείνη »τιμωρημένος καθὼς φανῆ τῆς δικαιοσύνης, καὶ νὰ δίδεται τὸ ρηθὲν »σολδί τὸ ἥμισυ εἰς τὴν πούμπλικα Κάσα, καὶ τὸ ἥμισυ εἰς ἐκεῖνον »ὅπου ἤθελε τὸ φανερώση, ὡς ἄνωθεν.

«Τέταρτον. Οἱ Καπετανεῖοι τῶν τζέρνιδων, Κάποιοι τῶν ἑκατὸν »καὶ ἄλλοι ὀφφικιαλέοι τῶν αὐτῶν, νὰ μὴ ἔμπορουν ποτὲ ν' ἀνακα- »τεύωνται εἰς κανένα τρόπον εἰς τέτοια νεγότηζια ἢ νὰ ἐπιχειρίζονται »εἰς τὸ νὰ σκοδέρουν¹ τὰ ρηθέντα, μὲ τὴν ζημίαν νὰ μένουν διωρο- »υμένοι κατὰ τὴν βούλησιν τῆς δικαιοσύνης, ἔξω ἀπὸ τὸ νὰ σβύνωνται, »ἀμέσως ἀπὸ τὴν κάρικα ὅπου ἤθελαν ἔχει.

«Πέμπτον. Ὅσοι ἔχουν κάμει νομίμως ὅμοια συναλλάγματα νὰ »ἦναι χρεῶσται νὰ φανερώσουν τὰ γράμματα εἰς τὸ ὀφφικιον τῆς »Καγγελλαρίας τοῦ Εὐγενοῦς Κυρίου Προβλεπτοῦ εἰς διορία μῖνες δύο »εἰς μεγαλύτερο μᾶκρος καιροῦ, τὸ ὅποιον μὴ ἀναπληρώνοντας νὰ ἔχουν »νὰ χάνουν εἴτε νὰ λάβουν, οὔτε νὰ ἔμπορουν ποτὲ νὰ σφίζουσι διὰ τὴν »πληρωμὴν τοῦς χρεοφειλέτας των².

«Ἐκτον. Ὅταν γίνουσι τὰ γράμματα διὰ χειρὸς τοῦ κοινοῦ Νοτα- »ρῆ, νὰ μὴ ἔχουν ἄλλην ἔξοδον οἱ ἀγορασταὶ παρὰ γαζέταις τέσ- »σαρκαὶς ἐκείνης τῆς μονέδας διὰ κάθε γράμμα, καὶ παρομοίως νὰ μὴ »ἔμπορουν οἱ Καγγελλάριοι τῶν εὐγενῶν Κυρίων Προβλεπτῶν νὰ λαμ- »βάνουν εἰς πληρωμὴν τῆς νοτιφικατζιὸν ἄλλο παρὰ μίαν γαζέταν »ἐκείνης τῆς μονέδας διὰ κάθε γράμμα. Καὶ ἀνίσως πάλιν τὰ ρηθέντα »γράμματα ἤθελαν γένη ἀπὸ τοῦς ἐφημερίους, νὰ μὴν ὑπόκειται ὁ ἀγο- »ραστής εἰς ἄλλο βᾶρος, πάρεξ διὰ τὴν νοτιφικατζιὸν.

«Ἑβδομον. Ἀνίσως καὶ διὰ κανένα νόμιμον συμβεθεγκὸς ἢ ὀλίγου »γενήματος, ἢ ἄλλου, δὲν ἤθελαν ἔμπορῆσι οἱ χρεοφειλέται νὰ δώσουν »εἰς τοῦς δανειστάς των τὸ συμβασμένον λάδι, νὰ μὴ ἔμπορουν ποτὲ »διὰ τέτοιαις ἀφορμαῖς νὰ εἶναι χρεῶσται νὰ μετακάνουν τὰ γράμ- »ματα μὲ ἐκείναις ταῖς ὑπερβολικαῖς οὐζούραις, καὶ κατηγορημένας

¹ Εἰσπράττου.

² Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἰταλιστὶ ἔχει ὡς ἐξῆς : Tutti quelli, che faranno legittimamente simili Contratti, dovranno notificar li scritti nell Ufficio della Cancellaria del N. H. Proveditor nel termine di mesi due alla più lunga, al che non adempiendo doveranno perder il loro credito, nè mai potranno astringer al pagamento li lori debitori.

»αὐξησες ὅπου κατὰ τὸ παρὸν συνηθίζονται, ἀλλὰ μόνον νὰ δύνων- »ται οἱ δανειστάδες νὰ λαμβάνουν ἀπὸ τοῦς χρεοφειλέτας των τὸ διά- »φορον, ὡς πρὸς ἔξι τὰ ἑκατὸν τὸν χρόνον ἐπάνω εἰς τὸ σολδί ὅπου »ἐδόθη ἕως εἰς τὸν καιρὸν τῆς παραδόσεως τοῦ λαδίου, ὅπου ἤθελαν γί- »νει χρεῶσται.

«Ὀγδοον. Νὰ μὴ ἔμπορουν ποτὲ οἱ δανεισταὶ διὰ τὰ νεγότηζια »ταῦτα, νὰ σηκώνουν ἀπὸ τοῦς χρεοφειλέτας τὴν γῆν εἰς ὅσα καὶ ἂν »ἔμειναν νὰ λάβουν, οὔτε θέλει συγχωρηθῆ διὰ ταῖς τοιαύταις ἀφορ- »μαῖς νὰ τοῦς εἶναι παρμένα ἐργαλεῖα τῶν χωραφίων, ζῶα ἐπιτήδεια »εἰς ἄροτρον, καὶ ἄλλα πράγματα χρειάζομενα εἰς ὑπηρεσίαν τῶν »ἀγρῶν, ὑπὸ ζημίαν εἰς ἐκείνους ὅπου ἤθελαν τὸ ὀρίσει, ἢ ἀποτελέσει, »νὰ μένουν παιδεμένοι καθὼς θέλει φανισθῆ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐκεί- »νων ὅπου ἔχουν νὰ λάβουν νὰ χάνουν εἴτε ἔχουν νὰ λάβουν, καὶ νὰ »κωλάζωνται σκληρά, μόνον νὰ ἔμπορουν οἱ ῥηθέντες δανεισταὶ νὰ »συνέλθουν μὲ τοῦς χρεοφειλέτας των εἰς τὰ ἀρμόζοντα Κριτήρια, διὰ »νὰ ἔχουν τὴν πληρωμὴν τοῦς ἐπάνω εἰς τοῦς καρπούς τῶν χωραφίων »καὶ ὄχι ἄλλως.

«Ἐννατον. Ὡς πάλιν διὰ ταῖς σταφίδες, κρασία, σπορίους καρ- »πούς, καὶ ἄλλα εἶδη γενημάτων εἰς τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ »διορισθῆ μία τελεία τιμὴ, ἔστοντας ὅπου ἢ τιμαῖς αὐταῖς ἀπὸ ἓνα »χρόνον εἰς ἄλλον ἔμπορουν νὰ εἶναι ὑποκείμεναις εἰς μεγάλην ἀλ- »λοίωσιν, μένει βεβαιωμένον, ὅτι εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ γένη ὅπου ἤθελαν »ἀποτελεθῆ ἐπάνω εἰς τὰ αὐτὰ προσθήκια, οἱ ἀγορασταὶ νὰ μὴν »ἔμπορουν νὰ μετέχουν εἰς τέτοια συναλλάγματα περισσότερην ὀφέ- »λειαν, ἔξω ἀπὸ δέκα τὰ ἑκατὸν πρὸς σύγκρισιν τῆς μικροτέρας τι- »μῆς ὅπου ἤθελε γένη τὸν κάθε χρόνον εἰς τὰ ρηθέντα νησια, μὲ τὸ »διάφορον πάλιν τῶν ἔξι τὰ ἑκατὸν τὸν χρόνον, ὅταν κατὰ τύχην δὲν »τοῦς ἤθελαν παραδοθῆ τὰ συμβασμένα γενήματα καὶ τοῦτο ἕως εἰς τὸν »καιρὸν τῆς πληρωμῆς, καθὼς ἐφανερώθη διὰ τὸ λάδι.

«Ἐστοντας καὶ νὰ ἐπρονοήθη ἕως ἐδῶ μὲ τὰ ρηθέντα κεφάλαια »εἰς τὰ προσθήκια τοῦ μέλλοντος καιροῦ, οἱ ἐκλαμπρότατοι, καὶ ἐξο- »χότατοι Κύριοι Ἰγκουιζιτόροι ἄνω ῥηθέντες θέλοντες νὰ βάλουν τά- »ξιον καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ συναλλάγματα τῶν προσθηκίων, ὅπου εἰς τὸ »ἀπερασμένον ἔγιγαν, ἀμὴ ὅπου ἀκόμη δὲν ἐτελειώθησαν, λοιπὸν ὡς »πρὸς αὐτὰ διορίζουσι.

«Πρῶτον. Ὅλοι ἐκεῖνοι ὅπου κρατεῦσι κατὰ τὸ παρὸν γράμματα »τῶν προσθηκίων διὰ κάθε εἶδος γενημάτων, ἵνα ἔχουν χρεὸς νὰ »τὰ φανερώσουν εἰς τὸ ὀφφικιον τῆς Καγγελλαρίας τοῦ εὐγενοῦς Κυρίου

»Προβλεπτοῦ τοῦ Νησιῦ ἐκείνου ὅπου εὐρίσκονται εἰς διορίαν δύο μί-
 »νες μὲ τὴν ἐξοδὸν μιᾶς μόνης γαζέτας, ἀποθέτοντας μὲ ὄρκον τὴν
 »πρόσθητα τελείαν τοῦ σολδίου ὅπου ἤθελαν ἔχει δοσμένον κάμνοντας
 »τὸ γράμμα. Καὶ ἀνίσως αὐτὰ τὰ γράμματα ἤθελαν φθάσῃ δ' ἄλ-
 »πλης χειρὸς νὰ χρεωστοῦν ὁμοίως νὰ φανερώσουν μεθ' ὄρκου τὸ πρόσω-
 »σωπον, ὅπου ἤθελε τοὺς τὸ ἔχει δοσμένον καὶ διὰ πόσῃν ποσότητα
 »σολδίου, ὑπὸ ζημίαν νὰ χάνουν τὸ εἶτι ἔχει νὰ λάβουν, μὴ κά-
 »μνοντες τοιαύτην νοτιφικατζιόν, ἢ φανερώνοντας μὲ ψεῦδος τῶν
 »πραγμάτων εἰς τὴν ἀλήθειαν μὲ τὸ νὰ μένη συμφωνημένον τὸ ἡμισυ
 »τοῦ περιεχωμένου εἰς κάθε γράμμα ἐκείνον ὅπου ἤθελε φανερώσῃ τὴν
 »ψευδοεργασίαν, καὶ τὸ ἄλλο ἡμισυ νὰ πέφτῃ εἰς ὠφέλειαν τῆς πούμ-
 »πλικας κάσας.

«Δεύτερον. Ἀνίσως καὶ εἰς τὰ γράμματα, ἢ καὶ εἰς ταῖς ῥηθεί-
 »σαις φανέρωσες ἤθελαν μαθητευθῆ οὐζούραις ὑπερβολικαῖς ὅπου νὰ
 »ἔτρεξαν εἰς βᾶρος τῶν χρεοφειλετῶν, νὰ μὴν ἡμποροῦν τοῦτοι νὰ εἶ-
 »ναι σφιγμένοι νὰ πληρώνουν περισσότερην ποσότητα ἀπ' ἐκείνην ὅπου
 »πραγματικῶς ἤθελαν λάβει, ἐβγαζώντας ἐκεῖνο ὅπου ἤθελαν δῶσῃ
 »διὰ λογαριασμὸν μὲ τὸ διάφορον σιμὰ τῶν ἔξι τὰ ἑκάτον τὸν χρόνον
 »ὡς πρὸς τὸν καιρὸν ὅπου ἤθελον μακρύνει τὴν πληρωμὴν, καθὼς ἄνω-
 »θεν ἐδιορίσθη διὰ τὰ γράμματα εἰς τὸ ἐρχόμενον.

«Τὸ παρὸν Κήρυγμα ὕστερον ἀφ' οὗ λάβῃ τὴν κοινὴν προσδοκιμὴν,
 »θέλει τυπωθῆ φράγγικα καὶ ῥωμαίικα, καὶ θέλει σταλθῆ εἰς ὅλην τὴν
 »ἐπαρχίαν τοῦ Λεβάντε, διὰ νὰ φανερωθῆ, καὶ νὰ προσκολληθῆ,
 »ὅπως δυνηθῆ νὰ φθάσῃ ἢ Κοινὴ θέλησις πρὸς εἰδησιν τοῦ καθ' ἐνός.

«Ἀπὸ τὸ Ἰγκουιζιτοράτο εἰς τὰ πράγματα τοῦ Λεβάντε καὶ Δαλ-
 »ματίας ταῖς 20 Μαρτίου 1748.

ΦΕΡΙΓΟΣ ΤΙΕΠΟΛΟΣ Ἰγκουιζιτόρος,
 ΦΛΑΜΙΝΙΟΣ ΚΟΡΝΑΡΟΣ Ἰγκουιζιτόρος,
 ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΑΣΚΑΝΙΟΣ Ἰγκουιζιτόρος.

ΙΩΣΗΦ ΙΜΠΕΡΤΗΣ Σεκρετάριος¹.

Οὕτως ὁ δυττυχὴς λαὸς ἔλαβεν ἀνακούφισιν τινα. Ἡ συνειδή τῶν
 Ἑνετῶν πολιτεία ἰδοῦσα ὅτι οἱ τοκογλύφοι ἐπίεζον τοὺς πτωχοὺς καὶ
 ὡς πρὸς τὸν καιρὸν τῆς ἐκτελέσεως τῆς ὑποσχέσεως καὶ ὅτι ἀπήτουν

¹ Φάκελλος «*partita duseverata*», παρὰ τῆ Φωσκολιανῆ βιβλιοθήκη. Ἡ
 προκήρυξις αὕτη πρὸς πληρεστέραν γνώσιν πάντων τῶν κατοίκων ἐδημοσιεύθη
 Ἰταλιστὶ καὶ Ἑλληνιστὶ τετυπωμένη, διὰ τῶν πισστηρίων τῶν τέκνων τοῦ Ζ.
 Α. Πινέλη, τυπογράφων τοῦ Δόγη, stampatori Ducali, ὡς ἐλέγοντο.

τὸν καρπὸν εὐθὺς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς πωλήσεώς του, ἐνό-
 μισε πρέπον διὰ διαταγμάτων νὰ περιορίσῃ τὸ κακόν. Οὕτω διάταγμα
 τοῦ 1645 ὄριζεν ἵνα οἱ χρεώσται δίδωσιν εἰς τοὺς δανειστάς τὰ σιτηρὰ
 κατὰ Μαῖον, τὴν σταφίδα κατὰ τὴν 20 Αὐγούστου, τὸν οἶνον κατὰ
 τὴν 1 Ὀκτωβρίου καὶ τὸ ἔλαιον καθ' ὅλον τὸν Νοέμβριον, ὑπὸ τὴν
 ἐποπτείαν ἐπίσης τῆς σχετικῆς ἀρχῆς¹. Ἡ Ἑνετία προσεπάθει πάν-
 τοτε ὁ πτωχὸς νὰ μὴ ἀδικῆται, διὸ καὶ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τού-
 του πάμπολλα διατάγματα σώζονται ἐν τοῖς ἑπτανησιακοῖς ἀρχαιοφυ-
 λακείοις.

Τώρα ὅτε ἐξιστορήσαμεν τί ὁ λαὸς ἰδίως κατώρθωσε κατὰ τῶν το-
 κογλύφων, ἄς ἴδωμεν τὰς ἐνεργείας τῆς Κοινότητος κατὰ τοῦ ῥηθέν-
 τος νέου δασμοῦ, ὅστις τόσον ἐτάραξε πᾶσαν τὴν κοινωσίαν.

Σπυρίδων δὲ Βιάζης.

Ο ΕΒΟΧΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ

ΚΑΡΛΟΣ ΤΖΕΪΜΣ ΝΑΠΙΕΡ

Ὁ Κάρλος Τζέιμς Νάπιερ, ὁ ἄξιος Ἄγγλος ὁ στρατηγὸς ἐπέθανε στὰ 1853.
 Τότε συγκρίνουμε μὲ τὸν Ουέλιγκτων τοῦ ἢ τύχη τὸν ἐδοξήθησε κ' ἐνίκησε στὸ
 Βατερλό τὸν λέοντα ἐκείνον τὸ μεγάλο. Ὁ Νάπιερ ἦτανε μεγάλος εὐεργέτης
 τῆς Κεφαλονιάς καὶ θερμὸς φίλος τῆς Ἑλλάδος. Λίγο ἔλειψε μάλιστα νὰ γένη
 στὸ ἔθνος μας ὀργανωτῆς καὶ ἐδηγὸς ταχτικοῦ στρατοῦ στὰ 1825· λίγο ἔλειψε
 ἀκόμη καὶ ἀρχηγὸς τῆς νὰ τὸν ἰδῆ ἡ χώρα μας στὴν Ἐπανάστασι.—Καὶ ὅμως σὲ
 πολὺ λίγους στὴν ἄλλην Ἑλλάδα θάναι γνωστός, καὶ σὲ καμπόσους Κεφαλονίτες
 γνωστός ὅσο ἔπρεπε δὲν εἶναι. Στὴν Κεφαλονιά ὅμως εἶναι πάντα τ' ὄνομά του
 σεβαστό, καὶ στοὺς πλεον γιοὺς ἀναφέρουν τ' ὄνομά του οἱ γεροντώτεροι, σὰν
 ἱεροῦ προσώπου ὄνομα, καὶ τὴ διοίκησή του σ' ἐτοῦτο τὸ νησί σὰ μιὰ ἀνά-
 πλαση καὶ σὰ μιὰ βασιλεία πολὺ φιλόνηρωτης καὶ αὐστηρῆς δικαιοσύνης. Τό-
 τες τῶ ὄντις εἶδε Θεοῦ πρόσωπο ἢ Κεφαλονιά. Τούτου τοῦ ἔξοχου ἀθρώπου
 τρεῖς βιογραφίαι γνωρίζουμε. Ἡ ὕστερη εἶναι στὴ Λόντρα δημοσιευμένη στὰ
 '90 ἀπὸ κάποιον Sir William F Buller.—Ἐν ἀπὸ τὰ κεφάλαια τούτου τοῦ
 βιβλίου ἐπιγράφεται «Κεφαλονιά». Τὸ ἐμετάφρασα· τῶμετάφρασα ἐλευτέρα στὴ
 ζωντανῆ γλῶσσα τοῦ λαοῦ· στὴ γλῶσσα τὴν ἀπλῆ, γὰρ δύο λόγους, γιὰτι θέλω
 νὰν' αὐτὸ ἀνάγνωσμα γιὰ τὸ λαὸ· δεύτερο γιὰτι στοχάζομαι πῶς εἶναι σωστὸ
 καὶ πρέπει, ὅσοι κατὰ θεωρίαν ἔχουμε στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ πεποιθήση, ν' ἀπο-

¹ Registro delli fedeli chi si fanno all' III^{mo} Reggimento, παρὰ τῶ ἀρ-
 χειοφυλακείῳ.

δείχνουμε τὴ πίστη μας μὲ τὸ ἔργο· μὲ τὸ ν' ἀποφασίζουμε δηλ. ἀπὸ τώρα κ' ἐμπρὸς μὲ περισσότερο θάρρος νὰ γράφουμε σ' αὐτὴν τὴ γλῶσσα ἔχι μόνον στιχουργήματα, ἀλλὰ καὶ πεζά, καθ' ἕνα κατὰ τὴ δυνάμη του. Εἶναι πολὺ καλύτερα ν' ἀποφασίζουμε νὰ δημοσιεύουμε κάθε τόσο κᾶτι, κί' ἄς μὴν ἦναι καὶ τέλειο, παρὰ νὰ μὴ δημοσιεύουμε διόλου, γιατί τάχα δὲ μπορούμε νὰ προσφέρουμε στὸ κοινὸ ἀριστουργήματα ἀσύγκριτα γλαφυρότητος, εὐρυθμίας καὶ ὁμοιομορφίας σὲ λέξεις, τύπους, φθόγγους. Γράψε γράψε ἔρχονται λίγο λίγο οἱ χάρες τοῦ λόγου. Ὅποιος θέλει κᾶτι νὰ γίνεταί πρέπει νᾶχη πάντα κατὰ νοῦ μιά γνώμη πολὺ βαθεῖα καὶ πραχτική, πῶς ὁ ἔχτηρς τοῦ καλοῦ εἶναι τὸ καλύτερο.—Ἐχομε σκοπὸ σ' ἄλλη εὐκαιρία νὰ δημοσιέψουμε γιὰ τοῦτον τὸν εὐεργέτη μας μιά πρὸ ἐχτεταμένη πραγματεία.

Ἄργοςτόλι, Δεκέμβρ. 1893.

II. Βεργωτής.

Τὸ Βατερλό.

Ὁ Μέγας Ναπολέοντας γιὰ ὕστερη φορὰ γενναιοτάτα ἐπάλαψε καὶ ἡρωϊκὰ γιὰ τὴ νίκη ἀντρεϊύτηκε, ἀλλ' ἡ Μοῖρα δὲν ἠθέλησε νὰ φανῆ ἐκεῖνος νικητής. Καὶ τότε ὁ Κάρλος Νάπτερ δὲν ἔτυχε ναύρεθῆ στὸ Βατερλό. Ἦτανε στὸ Στρατιωτικὸ Σχολεῖο, καὶ εἶχε ξεσχολίσει ὅταν ὄλονεν ἄρχιζε ἡ μάχη, ἀλλ' ἔφτασε πολὺ ἀργά, γιατί εἶχε πλέον ὁ μέγας ἀγῶνας τελειώσει. Ὁ Νάπτερ ἀπάντησε τὰ στρατεύματα κοντὰ στὸ Καμπραί, καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ ἐπῆγε στὸ Παρίσι. Στὸ Παρίσι ἐκάθισε πολὺ λίγες ἡμέρες. Τὰ ἡμερολόγια του γιὰ τὲς ἡμέρες αὐτὲς κ' ἡ ἀλληλογραφία του δὲ λένε τίποτε, καὶ ἀπὸ μέρους του δὲν ἔχομε καμμιά εἰδησι γιὰ ἐκεῖνα τὰ σημαντικώτατα συμβάντα. Ἄλλὰ τοῦ ἀδερφοῦ του τ' ἀπομνημονεύματα τῆς κατοχῆς μᾶς φανερώνουν, πῶς, ἀφοῦ εἶχε τελειώσει ἡ μάχη, ἡ λύπη τοῦ Νάπτερ γιὰ τὸ γκρεμισμένον εἰδωλό του ἦτανε τόση, ποῦ ἤθελε κάμει τὴ διαμονή του στὸ Παρίσι, ἔπειτ' ἀπὸ τὴ μεγάλη σφοδρὰ τοῦ Βατερλό, κάθε ἄλλο παρὰ εὐχάριστη σ' αὐτόν.

Γνώμη του γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ Νάπτερ ἐπῆγε πάλι στὸ Στρατιωτικὸ Σχολεῖο καὶ πάλι ἄρχισε νὰ καταγίνεται μὲ τὰ βιβλία του. Μ' αὐτά, ἔπειτ' ἀπὸ καιρὸ, ἐσκόπευε νὰ φτειάσῃ φυσέκια γιὰ νὰ πυροβολήσῃ ἐναντίον ἐκείνων τῶν ἀχρείων, ποῦ κλεφτολογοῦν καὶ περπατοῦν κορθωμένοι τώρα στὴν Ἀγγλία. Γιὰ τὸ διάστημα πέντε χρονῶν, ἀφοῦ ἔπεσεν ὁ Ναπολέοντας, φαίνεται κυριευμένος ἀπὸ ἄκραν ὄργη καὶ ἀγανάκτηση ἐναντίον στὴν κυβέρνησιν τὴν Ἀγγλικήν. Στὰ 1816 γράφει στὴ μητέρα του· αεῖναι δηὸ μιλλιούνη ἀθρώποι στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Ἰρλανδία ποῦ

θαδίνανε τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς τους γιὰ νὰ δυναμώσουν τὸν Κάντεμ νὰ μπορῆ νὰ σακκουλώνη 38000 λίρες στερλίνες κάθε χρόνο καὶ νὰ τὲς κᾶνη γυαλιὰ καρφιὰ στὸ παιγνίδι καὶ σὲ διασκιάσας. Λοιπὸν εἶναι ἀπὸ τὰ δύσκολα νὰ προσδιορίσῃ κᾶνεὶς γιὰ πόσον καιρὸ αὐτοὶ οἱ φτωχοὶ ἀθρώποι, ποῦ στοχάζονται, πῶς τὰ παιδιὰ τους ἔχομε κᾶποιο δικαίωμα στὸν κόσμον ἐδῶ ἐτούτουνε νὰ φωμοζοῦν, εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ μένουνε μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα. Καὶ δὲν εἶναι πάλι ἀπὸ τὰ εὐκολα νὰ μαντέψῃ κᾶνεὶς πόσο λίγος καιρὸς θὰ περάσῃ ποῦ θὰ βιαστοῦν ἀπὸ τὴ στενοχωρία τῆς βαρεῖας φορολογίας καὶ θὰ κατανήσουνε νὰ γυρεύουνε δανεικὰ ἀπὸ τὸ φίλο τους, τὸ Λόρδο Κάντεμ.»

Καὶ τῶ ὄντις, ἦτανε ν' ἀνεβαίνῃ τὸ αἷμα στὸ κεφάλι τοῦ ἀθρώπου, ὅταν ἐσυλλογίζοντανε τί συνέβαινε τότε στὴν Ἀγγλία. Οἱ Τόρδεδες ἦσαν οἱ χαμοθεοὶ τῶν Ἀγγλων, καὶ τὸ σύστημά τους τὸ ἐπιστεῦναν οἱ Ἀγγλοὶ γιὰ οὐρανοκατέβατο. Στὸ τέλος τοῦ χρόνου οἱ ἐλπίδες του γιὰ μιὰ καλύτερη κυβέρνησιν φαίνονται μεγαλύτερες στὰ γράμματά του. «Ὁ λαὸς», γράφει, εἶναι σὲ κίνησιν, ἡ ἀναμόρφωσιν ἐπῆρε τὰ ἐμπρὸς μὲ γενναῖα βήματα, καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά στὸν κόσμον δύναμη ποῦ νὰ μπορῆ νὰ σταματήσῃ τὴν πρόοδο τῆς ἐλευτερίας». «Ἀνίσως γένη μεταρρύθμισιν», λέγει, «ἡ δόξα τῆς Ἀγγλίας θὰ γένη βέβαια λαμπρότερη ἀπ' ὅ,τι τῶν τελευταίων εἴκοσι χρονῶν οἱ μάχες τὴν ἔχομε λαμπρύνει».

Ἐπειτα στὲς ἐπιστολὰς του βλέπουμε μιὰ γνώμη ἀξιοσημείωτη, ποῦ ἀπ' αὐτὴ φαίνεται πόσο καλὰ ἐμελέτησε τὲς περιστάσεις ἐκείνων τῶν καιρῶν. «Ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἀποχτήσῃ τέλεια ἐλευτερία, ὁ Λουδοβίκος ὁ Δεκατοξόγδοος καὶ ἡ γενεὰ του δὲ θὰ ξέρουν τί νὰ γένουν, γιατί τὸ παράδειγμά μας θὰ τᾶκλουθήσῃ ἡ Εὐρώπη ὅλη». Τῆς προφητείας ἐτούτης μόνον σφάλμα εἶναι ποῦ τὸ πρῶτον ἔγειν ὕστερον καὶ πρῶτον ἔγεινε τὸ ὕστερον. Ἡ μεταρρύθμισιν στὴν Ἀγγλία ἔγειν ἔπειτ' ἀπὸ τὸ διώξιμον τῶν Βουρβόνων ἀπὸ τὴ Γαλλία, ἀντὶς νὰ γένη πρωτύτερα. Ἡ Γαλλία, μ' ὄλο τὸ τρομερὸ σύγνεφο, ποῦ μὲ τὸν τόσο βαρὺν ἴσκιον του τὴν ἐπλάκωνε στὰ 1816, ἦταν ἀφ' τοῦ Θεοῦ γραμμένο νὰ δειχτῆ ἡ πρωταγωνίστρια στὴν πρόοδο τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐμπῆκε στὰ πολιτικά.

Ἐμεινε δυὸ χρόνους στὸ Φάρνχαμ. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα, ἀπὸ τὰ γράμματά του φαίνεται κί' ἀπὸ τὰ ἡμερολόγια του μὲ πόση ζέση ἐκάτεδῃκε στὴν πολιτικὴ παλαίστρα. Ἦτανε ὁπαδὸς τοῦ Cobbett καὶ τοῦ Burdett. Οἱ ἀρχεὶς τους ἦσαν χειραφέτησιν καὶ μεταρρύθμισιν τομος ιε'. Φεβρουάριος.

άντιπροσώπεψη τοῦ λαοῦ, ἐλεύτερη θροφή, ἐλευτεροτυπία, αἱ πόθοι τους.— Ἡ γνώμη του εἶναι, πῶς τὰ παράπονα γλήγορα θὰ διορθωθῶν, καὶ «πῶς μία μεταρρύθμιση βέβαια θὰ γένη, καὶ ἀνίσως σ' αὐτὴν ἐναντιωθῇ ὁ Καστελρής, θ' ἀκολουθήσῃ, φρονῶ, ἐμφύλιος πόλεμος· ἀλλὰ μοῦ φαίνεται πῶς νάντισταθῇ δὲ θὰ μπορέσῃ.» Ἄλλὰ καὶ πόλεμος ἐμφύλιος ἂν ἐσυνέβαινε, πάλι δὲν εἶχεν ἡ μητέρα του τί νὰ φοβηθῇ, «γιατὶ μὲ τρεῖς γιουὺς στρατιῶτες, ἕναν ναύτην καὶ ἕναν νομικόν, θᾶταν, μάννα, ἀπὸ τὰ δύσκολα στοῦ πολέμου ἀνάμεσα τὰ κύματα νὰ μὴν μπορῆς νὰ κολυμπήσῃς, ἀφοῦ ἐτοῦτα τὰ ἐπαγγέλματα γιὰ τέτοιες περιστάσεις εἶναι τὰ καλύτερα.» Ἐννοεῖται, καὶ δὲν εἶναι χρεῖα νὰν τὸ ποῦμε πῶς, ἀφοῦ τέτοιες ἰδέες ἐγκλωπώνονται ὁ Νάπιερ, γιὰ τὸν προβιδιασμό του οὔτε κἂν λόγος ἔπρεπε νὰ γένηται.

Ἐρκεται στὰ νησιά.

Στὰ 1819 ἀναφέρθηκε στὸν Ἀρχιστράτηγον καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ ᾔθελε τοῦ δοθῇ ὁ βαθμὸς τοῦ ἀντισυνταγματάρχη, ποῦ εἶχε πρὶν τῆς μάχης τῆς Κορούνας. Ἐλεγε στὴν ἀναφορά του, πῶς εἶχε γέινει τὸ ἴδιον σὲ δύο νεώτεροὺς του στὴν ὑπηρεσία, ποῦ εἶχανε λάβει αὐτὴν τὴ χάρη. Ἀνάφερε τὲς πολυχρόνιες καὶ κοπιαστικὲς ὑπηρεσίες του καὶ τὲς πολλὰς πληγὰς, ποῦ σὲ διάφορες μάχες εἶχε λάβει, ἀλλὰ τοῦ κάκου ὄλ' αὐτά. Γιὰ νᾶχῃ τὲς ἀρχὲς καὶ τὲς ἰδέες ποῦχε, ἐκεῖνοι ποῦ ἦτανε στὰ πράγματα τὸν θεωροῦσαν καλὸν γιὰ ὑπηρεσία μόνον ἐξῶ ἀπὸ τὸν τόπο ἢ γιὰ πολέμους καὶ γιὰ μάχες, καὶ ὅλως διόλου ἀκατάλληλον νᾶχῃ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία μέσα στὴν πατρίδα του. Μιὰ θέση λοιπὸν ἐξῶ ἀπὸ τὸν τόπο του γλήγορα εὐρέθηκε γι' αὐτόν. Τὰ Ἐφτάνησα ταύρηκανε πῶς εἶναι τόπος ἀκίνδυνος καὶ ἀσφαλισμένους, καὶ λοιπὸν οἱ ἐφημερίδες ἐκοινολογήσανε πῶς ἐδιορίστηκε Ἐφορος Ἀξιωματικὸς ἐκείνων τῶν νησιῶν. Ἀναχωρεῖ γιὰ τὸ νέο τῆς ἐνεργειᾶς του στάδιο τὸ Μάη 1819, ἐπέρασε ἀπὸ τὴ Γαλλία, ἐξέπέρασε τὲς Ἄλπες καὶ ἐδιάβηκε ὅλον τὸ μᾶκρο τῆς Ἰταλίας, πέρνοντας μ' ὅλην τὴν ἀκρίβεια σημειώσεις ὅθεν ἐπερνοῦσε.

Περιηγέται τὴν Ἑλλάδα.

Πάλι στὰ 1821 ὁ Νάπιερ ἐπῆγε στὴν Ἑλλάδα, καὶ πολλὰ τῆς μέρη ἐπεριηγήθηκε. Καθὼς ἐπεριδιάβαζε κ' ἔβλεπε τὲς τοποθεσίες τῶν παλαιῶν μαχῶν, τῶν μαχῶν, ποῦ τὰ ὀνόματά τους ἀθάνατα θὰ μένουν, ἐκεῖνος μὲ τὴ φαντασία του ἐπαναλάβαινε μὲ ζέση ἐκείνους τοὺς ἀγῶνες μὲ ὅπλα κατασκευῆς νεώτερης. Τὴν πεδιάδα τῆς Χαϊρώνειας

ὅταν ἐπατοῦσε, τὸν ἀντικρυνὸ βάλτο ἐθεωροῦσεν ἀπὸ κανόνια ἀδιάβατο, κ' ἔβλεπε πόσο ὁ Πίνδος κ' ὁ Παρνασσὸς ἐξασφαλίζουνε τὴ μιὰ πλευρά. Στὲς Θερμοπύλες εὐρισκόμενος ἐσημείωνε πόσο ἀπὸ τὸ βουνὸ εἶχε ἀποσυρθῇ ἡ Θάλασσα, ἀλλὰ στοχάζεται πῶς ὄχι τριακόσιοι πλέον, ἀλλὰ τρεῖς χιλιάδες μποροῦνε ἀκόμη νὰ κρατήσουνε τὴ θέση, καὶ νάντισταθοῦνε στὸν ἐχτρικὸ στρατό. Πηγαίνει στὴν Κόριθο, στὴν Ἀθήνα, στὸ Ἄργος, βλέπει τὴ Θῆβα, τὲς Πλαταιές, τοὺς Δελφούς, καὶ τὲς 20 τοῦ Μαρτίου 1821 φτάνει στὸν Ἐπαχτο. Γιὰ δύο μῆνες ἐξανάπλαθε μὲς' στὴ φαντασία του ἐκείνην τὴ μάχη τὴν παλαιά, κ' ὠνερευότουνε μάχες, ποῦ ἐμελλε νὰ γένουν. Ἀφοῦ ἀναχώρησε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐπεράσανε πολλὰς μέρες ποῦ ἐξέσπασε πλέον ἡ ἐπανάσταση.

Τοποτηρητὴς στὴν Κεφαλονιά.

Τότε λαβαίνει ἄδει' ἀπουσίας καὶ πηγαίνει στὴν Ἀγγλία. Ἐκεῖθε γυρίζει στοὺς Κορφοὺς, στὴν ἀρχὴ τοῦ 1822, καὶ διορίζεται Στρατιωτικὸς Τοποτηρητὴς στὴν Κεφαλονιά, καὶ πολλοὶ Ἀγγλοὶ ποῦ ἐγνωρίζανε τὸ Νάπιερ ἐλπίζανε, «πῶς ὁ ὀρμητικὸς καὶ βίαιος χαρακτῆρας καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Συνταγματάρχη Νάπιερ ἐμποροῦσε ναῦρη στάδιο νὰ ἐργαστῇ σ' ἐκεῖνο τὸ νησί, χωρὶς στὸν ἴδιον καιρὸ νὰ γεννηθῇ ἀπὸ τοῦτο κἀνένας κίντυνος στῆς Βρεττανίας τῆς Μεγάλης τὸ βασιλεῖον».

Ἡ Κεφαλονιά τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἦτον ἄλλη ἀπ' ὅ,τι ἔγειν' ἔπειτα. Στῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν Κεφαλονιά ἡ ἀνομία καὶ ἡ ἀδικία ἐβασίλευε. Ἀμελημένα ἦσαν ὅλα. Δὲν εἶχε δρόμους, δὲν εἶχε συγκοινωνία. Οἱ βουνοσειρὲς ἐκρατοῦσανε χωρισμένους τοὺς κατοίκους. Ἐπίγειος παράδεισος ἦτον ἐκεῖνο τὸ νησί, καὶ κόλαση ἀπὸ τὴν κακοδιοίκηση εἶχε καταστήσει. Πῶς ὁ Νάπιερ ἐπῆρε ἀπάνου του τὴ δουλειὰ νὰ ξαναπλάσῃ τοῦτον τὸν κῆπο τῆς Ἐδέμ, τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ παραστήσῃ καλύτερα παρὰ τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ Νάπιερ. «Πολυσέλιδες ἐπιστολὲς μὴν περιμένῃς ἀπῶναν ἄθροωπο, ποῦ μόλις εὐκαιρεῖ νὰ τρώγῃ καὶ νὰ κἀνῃ γυμνάσια. Ὁ προκατόχος μου πηγαίνει τώρα σπιτί του μισοπεθαμένος ἀπὸ τὸν κόπο, ἀλλὰ ἐγὼ εἰμ' ὅλος ὑγεία, πνεῦμα, ὅ,τι πῆς. Ζῶ γιὰ νὰ φανῶ τώρα ὅσο μπορῶ χρήσιμος».

Σὲ τοῦτο τὸ νησί λοιπὸν ἀρχίζει τὲς ἐργασίες του τὸ Μάρτη τοῦ 1822. Τοῦτο τὸ νησί εἶναι τὸ βασιλεῖό του. Ὁ πληθυσμὸς τῶν ὑπηκόων του εἶναι ἐξῆντα χιλιάδες ψυχές. Ἐξῆ ὥρες τὴν ἡμέρα κάθεται κριτῆς στὸ δικαστήριον, κ' ἀκούει συζήτησες δικῶν, γιατί τὰ κοινὰ δικαστήρια εἶχανε κλειστῇ καὶ εἶναι ἀπάνου ὁ στρατιωτικὸς νόμος, ἄς τὸ ποῦμε στρατοδικεῖο· ἀλλάζει τὸ σύστημα τῶν φυλακῶν, κατα-

σχευάζει μύλους και λοιμοκαθαρτήρια, αποξεραινει βάλτους, και χαράζει δύο μεγαλόδρομους, που από τες γυρές τους μπορεί κανείς στα βουνά νάνεδαίνη και στα όρη, και φέρνει σε συγκοινωνία του νησιού τη μίαν άκρη με την άλλη. "Ερχεται κι' ο Θεριστής ο μήνας με τες κάψες του, αλλά ο Νάπιερ είναι όλος υγεία και ζωή από τες πολλές και διαφορετικές έργασίες του. «Είμαι πολύ καλά, θερμό» γράφει, «σπηκώνομαι πρωί, γράφω έως τες όκτώ, έπειτα φαγητό και υπηρεσία έως τες δώδεκα — κάποτε έως τες τρεις — κολυμπάω, γιοματιζώ, έπειτα πηγαίνω με τ'άλογο κ' επιθεωρώ τους δρόμους. Δέν έχω ήσυχία και δέν αφήνω και τους άλλους να ήσυχάζουνε· έτρέχανε όλοι τον κίντυνο να παραπαχύνουνε».

Δέν είναι δρόλου νάπορη κανείς πώς μ' έναν τέτοιο διοικητή τό νησί άρχίζει να παίρνη τά έμπρός.

Ο "Ανταμ τονε ζηλοφτονεύ.

Μα έλα που εκαθάριζε τη γη από τά ζιζάνια παραπολύ γλήγορα! "Ετσι τουλάχιστο έστοχαζότουνε ο Λόρδος μέγας Άρμουςσής, ο γενικός Διοικητής όλων των νησιών κάποιος, που τονόμα του ήτον "Ανταμ (Adam). Ο "Ανταμ έζηλοφτονεύσε την καλή διοίκηση του Νάπιερ στην Κεφαλονιά, αλλά με τί καρδιά να πολεμήση τά τόσα καλά που ο Νάπιερ έκανε; Είδε όμως πώς είχε ο άθρωπος μουστάκι, και του εβάλληκε να του το ξυρίση και ως ήθελε χαλάση ο κόσμος. "Ερχεται λοιπόν κ' ή διαταγή για τό ξυρίσμα.

«Υπακούω· τριχα δέ θα μείνη αξύριστη» ήτον ή απάντησή του. — "Οσες φορές ή μικροκέφαλη και κουφόδοξη έξουσία χτυπά τουτο τό δαμασκι σπαθί, που ονομάζεται Νάπιερ, ή έξουσία είναι που πληγώνεται και ξαπλώνεται του μάκρου και του πλάτου και γίνεται τό περιγελο του κόσμου, αλλά την ίδια ώρα που γελούν μ' αυτήν, εκείνη σκέφτεται πώς να πλέξη νέαν επίβουλή γιανά εγδικηθή. — Άθρώποι όμως σαν τό Νάπιερ, προθυμότατοι, ναι, να χτυπούνε στη μάχη τον έχθρό, πάντοτες είν' έτοιμοι να λησμονούν την έχτρα, όταν ή πάλη πάψη, αλλά οι κοινοί γυιοί του Άδάμ, οι πρόστυχοι τέτοιες ευγενικές διαθέσεις δέν έχουνε, και τουτος ο ξεχωριστός Άδάμ, ο "Ανταμ, για πολύν καιρό την έχτρα από την καρδιά του δέν την έβγανε.

Ο Νάπιερ στη Λόντρα.

Στες άρχές του 1824 ο Νάπιερ έπήγε στη Λόντρα, έσυνομίλησε με τό Έλληνικό Κομιτάτο. Από του Κομιτάτου όμως τη σοφία δέν

έτυχε να μείνη έχστατικός. Κάποιος από τό Κομιτάτο τον παρακαλεί «να καταστρώση κατάλογο των έξόδων μιας κανονοστοιχίας γιανά σταλθ ή να βιάση την Πάτρα να παραδοθή». — Ο Νάπιερ τό ζήτημα τό στρίφτει έτσι. «Κανόνισε τον κατάλογο των κανονιών και των άλλων εφοδίων για μία πολιορκία σύμφωνα με τη γνώμη μου, πώς είναι τουτο σπατάλη άσμερτη χρημάτων. Των ανθρώπων άρέσει ναγοράζουμε βιολιά προτου να μάθουνε διόλου μουσική».

Του γίνεται κατηγορία για φιλελληνισμό.

Τώρα του γίνεται ξάφνου μία κατηγορία από πρόσωπα πολυ σημαντικά, κ' έχει σ' αυτήν ν' απολογηθή. Ο πρωθυπουργός Κάννιγκ έδινε άκρόαση σε ιστορίες, που άκουε από Γερμανούς τυχοδιώχτες, που έρχόντανε από την Άνατολή — άκουε πώς στην Κεφαλονιά ο Νάπιερ έμεταχειρίστηκε την έξουσία, που ή δημόσια θέση του του έδινε, και πώς ήρθε σε διαπραγματεύες με τους Έλληνες όπλαρχηγούς. Ψεύτικη πατόκορφα ήτον αυτή ή ιστορία, και σαν άντρας παστρικά τό έπε στον πρωθυπουργό, πώς ήτον ψεύτικη. Από την απάντησή του μπορούμε να συμπεράνουμε πώς δέν έπολυπικράθηκε που του έπαρουσιάστηκε ευκαιρία να δείξη στον Κάννιγκ τά αισθήματά του.

«Όσο για μέ», γράφει στο Λόρδο Βάθουρστ [ύπουργό] «δέ θέλω άλλο τη ζωή μου όταν ήναι με παρακάλλη να καταπραύνω την όργη ενός, — ως ήναι όποιος κι' αν ήναι — που υποφτεύεται την άκεραιότητα του χαρακτήρα μου. Άνίσως όμως της Έξοχότητάς σας οι συνάδερφοι [οι άλλοι ύπουργοί], είτε άμφιβάλλουνε για τη διαγωγή μου είτε πιθυμούνε να δώσουν τη θέση μου σε κανένα πρόσωπο καλύτερο, μα τον Ύψιστο Θεό άδιαφορώ άνίσως την αναγνωρισμένη δύναμή τους τη μεταχειριστούνε για να βάλουνε στες θέσεις ανθρώπους, που, κατά τό λογαριασμό τους, θάναυ χρησιμώτεροι στού βασιλιά την υπηρεσία».

Έτουτα τά λόγια ήσαν παραπολύ δυνατά και παράτολμα για τό στόμα ενός άντισυνταγματάρχη, που μόλις έπατούσε τά σαράντα δύο χρόνια, που δέν είχε άλλο παρά τό βαθμό του γιανάχη τό ψωμί του, λόγια, να πούμε και τάλλο, που τάλεγε σ' έναν ύπουργό, που ήτον τό δεξι χέρι του αρχικυβερνήτη. Άλλά και πόσο στον ίδιον καιρό μας δίνει έτούτη του ή απόκριση να καταλάβουμε άπάνου σε ποιά βάση κι' άπάνου σε ποιές ήθικές άρχές ή ενεργητικότητά του και τό δραστήριο πνεύμά του έθμελιωνότουνε!

Πάλι στην Κεφαλονιά.

Τό χειμώνα του 1825 γυρίζει πάλι στην Κεφαλονιά. Τώρα επέρασε

ἀπὸ τὸ Ἰσθρικο, τὸ Τυρόλο καὶ τὴ Βενετία. Σὺν Ἄγγλος ὅπου ἦτον δὲν μποροῦσε στοὺς Γερμανοὺς νὰ αἰσθανθῆ συμπάθεια. «Ὅσο γιὰ τὸ λαὸ ὄλων τῶν μερῶν τῆς Γερμανίας», γράφει, «δόξα νάχη ὁ Καίσαρας, ποῦ ἐσχότωσε τόσους κί' ἄλλους τόσους. Ἀναίσθητα, ἀργοκίνητα, παράξενα ζῶα, δὲν κόβει διόλου τὸ μυαλό τους, μὲ κάποια ἐπιτηδειότητα ν' ἀπατοῦν τοὺς ἄλλους. Κάθε φορά, ποῦ ἀδέξια κί' ἄνοστα ἐπασχίζανε νὰ μᾶς γελοῦν, ἐμεῖς πάντα σὰν ψωμάδες τοὺς ἐπιάναμε. Ἐδῶ ναί· ἐδῶ εὐρήκαμε πολιτισμένον κόσμον, ὠραῖο ζεστόν καιρὸ καὶ ἀθρωπινὸ πρόσωπο ἀντὶς γιὰ τὸ γερμανικὸ μούτρο». Ἐπ' ὄλ' αὐτὰ τὰ τρία μερτικὰ εἶναι λόγια τ' ἀέρος, ἀλλ' ἀπ' αὐτὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ τὸ χαρακτήρα του καὶ τί ἡ ψυχὴ του ἐπιθυμοῦσε. Καὶ πῶς ἦτον δυνατὸ νάναί διαφορετικὸ τὸ ἰδίωμά του; Στρατιώτης, ποῦ ἔρρεε στὲς φλέβες του τὸ αἷμα τοῦ νικητῆ τοῦ Ἰβρου, τὸ αἷμα τῆς Μαρίας Στουάρτ, τοῦ Σκώτου ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ Νορμανδοῦ Εὐγενῆ, τῶν ἀδυνάτων ἦτον νὰ φιλιωθῆ μὲ τὸ τευτονικὸ σχέδιο τῶν ἀθρώπων, ἀπαράλλαχτα ὅπως στὴν ἔρημο τοῦ Νείλου ἄλογο ἀραβικὸ δὲ θὰ νοστιμεύοιτο νὰ χοροπηδᾷ, νὰ παίζῃ μὲ ρινόκερο μισοχασμένονε στοῦ ποταμοῦ τὴ λάσπη.

Τὸ Φλεβάρη φτάνει στοὺς Κορφοὺς ἀπὸ τὴ Βενετία, ἔπειτ' ἀπὼνα ταξιδεῖ εἰκοσι μέρων. Ἐκινυνέψανε νὰ πνιγούνε. Μὲ τὸ φτάσιμό του σ' ἐκεῖνο τὸ νησί σχετίζεται τὸ ἐξῆς περιστατικὸ, ποῦ εἶναι σημειωμένο στὸ ἡμερολόγιό του. «24 τοῦ Μαρτίου. Τοῦ κυρ. Hudson Low¹ ὁ συνταγματάρχης Correqueer εἶν' ἐδῶ. Αὐτὸς μ' ἐπισκέφτηκε, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπισκέφτηκα ὕστερα κί' ἐγώ. Δὲν τῶχω σκοπὸ νὰ πιάσω φιλιές μὲ δεσμοφύλακες, μολονότι εἶδειξα ἓνα σχέδιο πῶς νὰ γένη ἓνα δεσμοπτήριον».

Ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς ἐπῆγε στὸ βασιλεῖό του, στὸ ποθητὸ νησί του, στὴν Κεφαλονιά. Ἐκεῖ ξαναπιάνει τὲς ἐργασίες τῶν δρόμων, τῶν οἰκοδομῶν, τῶν λιμένων. Φχαριστιέται πολὺ πῶς βρίσκεται μαζί μὲ τοὺς Ἕλληνας του πάλι, ἀλλὰ κ' ἐκεινῶνε ἡ χαρὰ τους εἶναι νὰ βλέπουνε πάλι στὸ πλευρό τους τὸ βασιλιά τους. «Τώρα, πῶφτασα», γράφει, «σ' ἐτοῦτο τὸ νησί, βρίσκομαι ἄλλη μιὰ φορά μαζί μὲ τοὺς καλόκαρδους Ἕλληνας μου, ποῦ ἀξίζουν ὅσο δὲν ἀξίζουνε μαζί ὅλα τοῦ κόσμου τᾶλλα ἔθνη. Μ' ἀρέσει νὰν τοὺς βλέπω, μ' ἀρέσει νὰν τοὺς ἀκούω. Μ' ἀρέσουνε ποῦ εἶναι ἀνοιχτόκαρδοι καὶ ἀστείοι, μ' ἀρέσουν οἱ στενοὶ τους δρόμοι, γιατί μοιάζουνε τοὺς δρόμους τῆς Ἰρλανδίας».

¹ Ὁ φύλακας τοῦ Ναπολέοντα στὴν Ἀγίαν Ἐλένη. Σ. Μ.

Τὸ ἄλογό του.

Ἡ ἀγάπη του στὰ ζῶα ἡ πολλὴ συχνοφαίνεται στὰ γράμματά του καὶ τὸ ἡμερολόγιό του. Τὸ ἄλογό του, τὸ Μπλάγκο, ποῦ τῶχε στῆς Ἰσπανίας τὸν πόλεμο, δὲ θέλει σὲ κανέναν τρόπο νὰν τ' ἀπαρνηθῆ. Αὐτὸν τὸν παλαιὸ φίλο του, μολονότι γερόντικο, τὸν εἶχε φέρει ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, καὶ ὅσο νάθη ἐδῶ τοῦ ἐστοίχισε τὰ μαλλιοκέφαλά του. «Ἐκατὸ λίρες στερλίνες εἶναι τὰ ἐξοδα γι' αὐτὸ καὶ γιὰ τὰ πράγματά μου. Μὲ τί πιτήθειον τρόπο ὁ παστορικώτατος Τζων-Μπούλλ' βάνει τὸ χέρι του στὲς τσέπες τῶν πολιτῶν! Τριάντα λίρες γιὰ τὸ Μπλάγκο, εἴκοσι γιὰ τὸ βασιλέα², ἑπτὰ γιὰ ἀσφάλειες, οἱ ἄλλες ἕως τὲς ἑκατὸ εἶναι κατεργαριὰ καὶ ἀπάτη! Ἄλλὰ παρὰ νὰ πετάξουμε τὸ Μπλάγκο μας στὴ γαῖδουροκυλιστρα, ἔπειτ' ἀφοῦ γιὰ δεκάξη χρόνια ἐκάμαμε ζωὴ μαζί, ἀξίζε κί' ἄλλα τόσα νὰ ζοδέψουμε γιὰ ἓνα τόσο ἀγαθὸ ζῶο. Δύσκολο δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐξοδα νὰ χαντακωθῶ, ἀλλὰ ποτὲ δὲ θάναί ὁ Μπλάγκος ποῦ θὰ μ' ἐπάρῃ στὸ λαιμό του. Τὸ μαῦρο τὸ καλὸ γερόντικο ἄλογο!»

Πάλι καθὼς κοντοζυγεῖ τὴν Κεφαλονιά, τοῦ ἔρχεται στὴ φαντασία ἡ πρώτη ἐπιθεώρηση ποῦ ἔκαμε στοὺς δυὸ πρώτους τοὺς δρόμους τοὺς περιφημοὺς, καὶ ξηγιέται τὸν πόθο του, ἂν πάθῃ τίποτε, νὰ θάφτῃ στὰ βουνὰ ψηλά, στὴν ἐκκλησιὰ τ' Ἀἱ Λευτεριοῦ, ὥστε ἀνὰ κοίτωμαι στοῦ δρόμου τὸ μέρος τὸ ψηλότερο. Μουλαριῶν πολλὰς ψυχὰς γιὰ μὲ θὰ λένε στὴ δευτέρα παρουσία τὸν καλὸ τους λόγο, ὅτα θὰ θυμῶνται τί ἐτραβούσανε στὸ δρόμο τὸν παλαιὸ καὶ στὴν κακοτοπιὰ».

Μένει στὴν Κεφαλονιά.

Ἀφοῦ τὸ σχέδιο ἐπῆε χαμένο, (νὰ γένη ἀρχηγὸς τῆς ἐπανάστασης στὴν Ἑλλάδα), ὁ Νάπιερ ἔμελλε νὰ μείνῃ ἄλλα τέσσαρα χρόνια στὴν Κεφαλονιά, καὶ νὰ μένῃ εὐχαριστημένος μὲ τοὺς δρόμους καὶ τὲς γέφυρές του, μὲ τὴν τιμιώτερη τῆς δικαιοσύνης διαχείριση, μὲ τὲς προσπάθειές του νὰ καλυτερέψῃ τῶν γεωργῶν τὴν τύχη, νὰ λιγοστήψῃ τῶν ἀρχόντων τ' ἄδικα προνόμια, ν' ἀξήνῃ τὰ προϊόντα τοῦ νησιοῦ, καὶ —πράγμα, ποῦ ἦτον ἀκόμη δυσκολώτερο— νὰ παλαίθῃ μὲ τὴν ἀμάθεια τῶν χωρικῶν (ποῦ, μακριὰ ἀπὸ τὲς χῶρες, ἐζούσαν στὰ ψηλὰ βουνὰ) καὶ μὲ τῆς κακογλωσσίας τὴν ὄρεξη ἀπὸ μέρος τῆς μωρίας καὶ τῆς μισαλλοδοξίας ἀδελφωμένης μὲ τὴν ἐξουσία.

¹ Ἐμεῖς λέμε, ἡ Ψειροκώσταινα.

² Ἐννοεῖ τὸν ἑαυτὸ του.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐδοκίμαζ' ἐναντιότητες ἀπὸ κομματισμό, ἀπὸ ἐχθροπάθειαν, ἀπὸ ἀμάθεια, τὰ ἐννιά χρόνια πῶκαμε ὁ Νάπιερ στὰ Ἐφτάνησα πάει νῆναι τὰ πρὸ εὐτυχισμένα χρόνια τῆς ζωῆς του. Ποῖός μπορεί, ἀλήθεια, ποτέ νὰ περιγράψῃ τὴ χαρὰ, ποῦ αἰσθανότουσε, ὅταν ἀπάνου στ' ἄλογο ἐπήγαινε κ' ἔσχε τὰ βουνὰ καὶ τὰ λαγκάδια ἐκείνου τοῦ ὁμορφου νησιού; Γιατί, μολονότι πραχτικὴ καθαυτὸ ἐνεργητικότητα ἦτον τοῦ χαρακτήρα του τὸ γνῶρισμα τὸ διακριτικὸ, εἶχε ὅμως ἀπ' τὴ φύση χάρισμα μέσα στὴν ψυχὴ του, μιὰ βαθεῖα ποιητικὴ ὁρμὴ, ποῦ στὸ ἄκρο τὸν ἐκατάστανε εὐαίσθητο στὲς ὁμορφιῆς τῆς φύσης. Ἀπὸ τᾶλλο μέρος ἡ ἀγάπη, ποῦ ἀπὸ μικρὸς εἶχε νὰ διαβάξῃ, τοῦ ἐπλούτισε κ' ἐστόλισε τὸ δυνατὸ θυμητικὸ του μὲ ἱστορικὲς παράδοσες τῶν περασμένων ἡμερῶν. Σ' ἓνα βιβλίον ποῦ γιὰ τῆς Κεφαλονιάς τοὺς δρόμους εἶχε βγάλει στὰ 1825, βλέπουμε μιὰ περιγραφή τῆς κοιλάδος τ' Ἀρακλειοῦ, ποῦναι στὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ νησιού, περιγραφή ποῦ δείχνει μὲ πόσο βαθεῖα συναίσθηση ἐχτιμοῦσε τὴν ὠραιότητα τῶν σκηνῶν ποῦ ἡ πλάση παρουσιάζει, καὶ πόσο ἀπὸ μουσικὴ θρεμμένο ἦτον τῆς φαντασίας του τ' αὐτί, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ ἀκροάζεται τὴν ἀρμονία τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων ἀναμνήσεων, ὅπου αἰῶνια φτερουγιάζουν καὶ γυρίζουσε τῆς Ἑλλάδος τὰ χαρσοπιὰ νησιὰ, στὰ δροσερὰ τὰ περιγιάλια καὶ ταῖς γλυκογάλανες ἀπὸ τὸν ἥλιο χρωσωμένες θάλασσες.

Ἢ μητέρα του.

Ἀνίσως ὅμως ἡ Κεφαλονιά ἦναι ζευγαρωμένη ἀπὸ τῶνα μέρος μὲ τῆς ζωῆς του τὲς γλυκύτερες ἀνάμνησες, ἀπὸ τᾶλλο σ' αὐτὲς τὲς ἴδιες μέρες ποῦ ἔμεινε στὸ ἀγαπητὸ νησί του, ἀποχωρίστηκε ἀπὸ πολλοὺς τῆς νιότης του ἀγαπητοὺς συντρόφους. Στὰ 1826 ἐπέρασε στὸν ἄλλον κόσμον ἡ ποθητὴ μητέρα του, καὶ ἡ πολυκαιρὴ κ' ἀγαπημένη ἀλληλογραφία, ποῦ μαζί τῆς ἐκρατοῦσε ἀπὸ τὴν τρυφερώτερη του ἡλικία, ἐκόπηκε πλῆεν. Ἡ εἰκόνα τῆς ἀπὸ τὴν ἐνθύμησή του νὰ σβυσθῇ ἦτον ἀδύνατο. Ἔως στὴν ὕστερή του ἀναπνοὴ ἦτον ἡ εἰκόνα τῆς ἐμπρός του χωρὶς ἀπὸ τὸ μακρὸ τόπου ἢ καιροῦ νὰ θλωθῇ. Στὴ φαντασία του ἐπαρουσιαζότουσε αὐτὴ σ' ὄρες ἀτυχίας καὶ ταραχῆς, ἐπαρουσιαζότουσε σ' ὄρες θρίαμβου καὶ δόξας. Καὶ ὅπως στὴ μάχη, τοῦ πατέρα του τὸ σπαθὶ ἐρροῦσε στὸ πλευρὸ του, ἔτσι στὰ βάθη τῆς καρδιάς του τὴ μορφή εἶχε τῆς μάνας του, «ποῦ τ' ὠραῖὸ τῆς πρόσωπο ἐφαινότουσε πῶς τονὲ γλυκοκυττάζει καὶ χαμογελά», ὅπως ὁ ἴδιος λέγει στὲς πολυτάραχες στιγμὲς τοῦ Σινδιακοῦ πολέμου.

Ἀφήνει γιὰ τῆς Κεφαλονιάς.

Στὰ 1830 ἔπαψε γιὰ πάντα τοῦ Νάπιερ ἡ ὑπηρεσία στὰ χαριτωμένα νησιὰ τοῦ Ἴονιου. Τὸν ἀνακάλεσαν ὀπίσω στὴν Ἀγγλία. Τὰ ἴδια καὶ πάντα τὰ ἴδια. Πολλὲς μετριότητες ἐκυνηγήσανε κ' ἐχτυπήσανε τὴν ἀξιοτήτά του. Ἔτσι εἶν' ὁ κόσμος καὶ δὲ μπορεί παρὰ ἔτσι νὰ συμβαίνει καὶ εἶναι καὶ σωστό, γιὰτὶ μὲ τέτοια χτυπήματα καὶ στὸ ἐργαστήρι τῆς ζωῆς βάζεται τὸ γνήσιο ἀτσάλι καὶ τροχίζεται, καὶ βγάνει λάμψη καὶ μύττη ἀρκετὴ ἴα μὰς φτάση ὡς καὶ κάτου στοῦ τάφου τὴ σιωπηλότατη ἐρμιά καὶ τὸ βαθὺ σκοτάδι.

III. Βεργωτής.

ΤΟΥ ΠΥΡΓΟΥ ΤΟ ΣΗΜΑΝΤΡΟ

A'

Ἐνα σύνταχο ἀγκυροζύπνησαν οἱ χωριανοὶ ἀπὸ μίαν ἀσυνειθιστὴ ἀντάρα ποῦ κράταε πέρα γιὰ πέρα μέσα τὸ χωριό. Ἡ καμπάνες τῆς Ἀπάνου ρούγας καὶ τῆς Κάτου, τ' Ἀγιαννιοῦ, τῆς Ἀγιοσωτήρας, τ' Αἰταξιάρχη, λὲς καὶ τὲς ἀφεντέψανε δαιμόνοι, ἀντιλαλάνε μέσα τὰ λαγκάδια, μέσα τὲς ρεματιές, στὰ καταράχια, πέρα γιὰ πέρα τὰ λακώματα, μιὰ στὴν κορφή τοῦ Προφήτη Λιᾶ καὶ μιὰ στοῦ Καβοματαπᾶ τὲς ξέρες. Ὅταν, καμμιά φορά, παύαν ἢ καμπάνες γιὰ μιὰ στιγμὴ, γιὰ νὰ ξαναρχίσουσε μάτα σὲ λίγο, μὲς ἀπὸ τὸ βαθύ-βαθὺ ἀχητό τους π' ἀφίνανε παύοντας, καὶ λίγο-λίγο τῶσουρν' ἀέρας κατὰ τὰ χαμηλάδια τοῦ βουνοῦ καὶ λίγο-ἀπόλιγο τᾶπόσβενε, μὲς ἀπὸ τᾶχητό π' ἀφίναν' ἢ καμπανιές, ξεδιακρέναν' οἱ χωριανοὶ βουδὸ-βουδὸ νὰ χτυπᾷ σαυτί τους πέρ' ἀπὸ τὸ καταράχι, ἀπὸ τὴν πιὸ ἀψηλότερη τάπια τοῦ πιὸ ἀψηλότερου πύργου τοῦ χωριοῦ, ἓνα σήμαντρο, ποῦ ἡ λαλιά του τοὺς ἦτανε δικιά, ἀκουστὴ πάντα-πάντα, μὰ καὶ πάντα-πάντα, ὅταν ἀνάρια-ἀνάρια τὴν ἀκούανε, ξέρανε πῶς ὅτι, ἂν δὲν ξεμπαρκάρανε κουρσάροι, Ἄλτζερῖνοι σᾶκρογιάλια, δίχως ἄλλο κᾶτι ἄλλο ἀπάντεχο, μὰ οἱ Φράγχοι, μὰ οἱ Βενετσιάνοι γιουρουχτήσανε κατὰ τῆς Μάνης τὰ κατατόπια. Ἔτσι τοῦ σήμαντρο ἡ λαλιά ἦταν τῆς ἀμάχης τάντίλαλο· σὴν νὰ τοὺς ἔλεγε,

— Στάγματα παιδιά!... στάγματα!...

Ὁ ἥλιος ἀβάρετος ἀνόμα, πέντ' ἔξη χωριῶνε τουφέκια ἦταν μαζω-

μένα απόξω στοῦ Μπέη τὸν πύργο. Δυὸ μίλια ξανάμακρα ἀποκεῖ ἡμπόραγε κανεὶς νὰ ξανοίξη τὴν καπινιά πάνθεναινε σὰ σιφούνι κατὰ τὲς ράχες τοῦ Ταύγετου, ἀπὸ τὰ κακκάβια ποῦ βράζανε τὸ κολατσιό, κι' ἄλλα δυὸ μίλια ἀπόμακρα θάκουε τὸν ἀχό, τὰ χλημνητρητὰ τῶν μουλαριῶν ποῦ φόρτωναν τὲς κατοῦνές τους, τοὺς βρόντους τῶν σπαθιῶν, τὲς φωνές, τὴ βουή, τὴν ἀντάρα, τὸ κακό.

Τὸ σήμαντρο ἀντιλάλε βουβή-βουβή πάντα τὴ λαλιά του. Ἡ καμπάνες ραίζαν καὶ τὴν πέτρα. Κ' ἐρχόνταν ἀπὸ τὰ χωριά γύρω, ἐρχόνταν ἀμπανα, ἀτέλειωτα τὰ παλληκάρια ὡς τὰ δόντια ἀρματωμένα. Ἐρχόντανε τὸ μέρμελο, βλησίδι, θησαυρό.

Λίγ' ἀκόμα νάπερν' ὁ ἥλιος, δυὸ τριχιές, τὸ κοντομεσήμερο θὰ ξεκινάγανε:

— Μὰ γιὰ ποῦ ;... γιὰ ποῦ ;... συναπαντιῶνται καὶ ρωτιῶνται τῶνα μὲ τᾶλλο τὰ παλληκάρια, γιὰ ποῦ ;...

— Στὸν Μπέη τῆς Μάνης μιὰ γραφὴ ἀπ' τοῦ Μιστρά τὸ κάστρο
Ἄφέντης γράφει τοῦ Μιστρά νὰ πάη νὰν τοῦ βοηθήσῃ,
Τ' οἱ Φράγχοι, οἱ σκυλλόφραγχοι ἐζώσανε τὸ κάστρο.
Κι' ὁ Μπέης τῆς Μάνης ξεκινάει γιὰ τοῦ Μιστρά τὰ τόπια,
Σούρνει γερόντους θησαυρό, βλησίδι παλληκάρια,

* *

Οἱ Φράγχοι σὰν μάθανε πῶς ὁ Μπέης τῆς Μάνης ἐρχότανε βοήθεια στοῦ Μιστρά τὸν ἀφέντη, ἀπαρατήσανε τὸ κάστρο καὶ πέσανε πίσω στὴν Τσακωνιά. Ὁ Μπέης μὲ τοὺς Μανιάτες, σὰ διαῖκε στὸ κάστρο κ' ἠύρηκε φευγάτους τοὺς Φράγχους, ἔγειρε κεῖ κάμπόσο, ἓνα δυὸ ἡμέρες, νὰ ξεμουδιάσουν τὰ φουσατά του, νὰ πάρουν ἀνάσια, νὰ καλοχαιρετήσῃ καὶ τὸν ἀφέντη τοῦ Μιστρά. Σὲ δυὸ ἡμέρες στερνά τὴν τρίτην ξημερόνοντα, ὁ Μπέης ἀποχαιρέτησε τὸν ἀφέντη τοῦ Μιστρά τράβηξ' ὀλοῖσια κατὰ τὸ Μαραθονῆσι μὲ τὰ πρωτοπαλληκάρια του, καὶ τὰ φουσατά του πέσανε κατὰ τὰ κορφοβούνια τοῦ Ταύγετου, πῆραν τῆς Μάνης τὰ κατατόπια.

Στὸ Μαραθονῆσι ἀκαρτέρας τὸ Μπέη ἓνα καράβι. Μπαρκαρίστηκ' ὁ Μπέης μὲ τὰ πρωτοπαλληκάρια του, κάμανε πανιά, κι' ἀνοιχτήκανε τοῦ πελάγου ὀλοῖσια γιὰ τὸν Καβοματαπαῖ. Ἀποβραδὶς ἐπέσανε ὁ Μπέης καὶ τὰ πρωτοπαλληκάρια του ξέχωρα, ἐπέσανε νὰ κοιμηθοῦνε. Ὁ Μπέης στὴν ξέχωρη κάμαρή του ξέχωρα καὶ τὰ πρωτοπαλληκάρια.

Τὸ καράβι ἀρμένιζε πρύμα, κατάπρυμα. Οἱ ναῦτες ξύπνοι, ὁ καπετάνιος στὸ τιμόνι.

Καμμιά φορά, τὸ καράβι σκαθαντζάριζε τοῦ Καβοματαπαῖ τὰ κεφάλια, τὸ κοντοξημέρωμα, τὰ γλυκοχαράμματα. Ἐάφνου ἓνας φοβερὸς βρόντος ἀκούσθηκε μπροστὰ στὴν πλώρη τοῦ καραβιοῦ, τὸ καράβι ἀνατινάχθηκε συγάρينو, σὰν τᾶλγο ποῦ ἓνα σκόνταμμα τοῦ ἀγουροκόβει τὴ γεοργάδα κι' ἀλλάζει περπατησιά, ἀνατινάχθηκ', ἔτριξε, ξανάτριξε λίγο, σὰν ἀναστέναξε, ἀκόμα λίγο, κι' ἀπὸ, σὰν ἓνα σιδερένιο χέρι τὸ κράτησ' ἀπὸ τοῦ φλόκου τὸ μπαστούνι, σταμάτησε στὰ νερά του. Οὔτε κουνιότανε κᾶ.

Οἱ ναῦτες, ὁ καπετάνιος, τοῦ Μπέη τὰ πρωτοπαλληκάρια, ὄλοι, ἀλαφιασθήκανε, τὰ χάσανε, τὰ χρειασθήκανε. Κάνανε τὰ δύνατα δυνατὰ νὰν τὸ βάλουνε σὲ δρόμο, νὰ κινήσῃ τὸ καράβι, τοῦ κάκου καὶ ὄλα χαημένα. Κεῖνη τὴν ὥρα γλυκοφέξε.

— Τί διάβολο ! . . . φώναξ' ὁ καπετάνιος, σὰν τήραξε ὀλόγουρα καὶ ξανατήραξε μὲ τὸ κιάλι. Τί διάβολο ! . . . νὰ κάτσουμε δυὸ μίλι' ἀνοιχτὰ ἀπὸ τὸν Κάβο . . . Μὰ τὸν Ἀϊνικόλα εἶνε γιὰ γέλοια. . . Ἄκους ἐκεῖ ! . . . Ὁξου κι' ἂν ἀρχινήσανε νὰπολιθώνωνται τοῦ Καβοματαπαῖ τὰ κύματα . . . νὰ γίνονται ξέρες. . . Μὰ μάτα, στὴν πίστι μου, ἢ ξέρες του θάταν' ἀπ' ἀλάτι τότες ! . . . γιὰμὰ δὲ θὰ κολούσαμ' ἔτσε δά ! . . .

Οἱ ναῦτες ὄλο κᾶτι πασχίζανε, ὄλο καὶ κᾶτι πολεμάγανε, παγαίνονρχόντανε στὴν κουβέρτα φοβισμένοι, τρεμουλιαστοί, μὰ τοῦ κάκου, τοῦ κάκου. Ὅλα στὸ βρόντο. Τὸ καράβι οὐδὲ κουνιότανε κᾶ !

Ὁ καπετάνιος βυθίστηκε ὕστερα σὲ σκέψι σὲ συλλοῖσι, καταφυγιάστηκε. Ἄξαφν' ἀναπήδησε καὶ διαῖκε στὴ μέση στὰ πρωτοπαλληκάρια τοῦ Μπέη. Ὁ Μπέης δὲν φάνηκ' ἀκόμα στὴν κουβέρτα . . .

— Αἱ, ποῦ σὰς τὸ λέω . . . ἀκουτέ με μένα. Ὁ Καβοματαπαῖς μοῦχει φαγωμένα τὰ νεϊάτα. Παθεδὰ γέρνω σαράντα σωστά χρόνια τώρα μὲ τοῦτο τὸ παληροσαράβαλο. Μεθαύριο μπαίνω στὰ σαρανταένα. Γερολιμένας, Λιμένι, Τραχήλα καὶ Σκαρδαμουῖλα εἶν' τὰποδιαλλεγούδια μου. Καμμιά βολὰ καὶ τὸ Μαραθονῆσι ἀργιὰ καὶ ποῦ. Αἱ, ποῦ σὰς τὸ λέω· σαράντα σωστά χρόνια τώρα δὲν εἶνε παῖξε γέλασε. . . Σαράντα χρόνια κανεὶς δυὸ ἀγρασκευλιές γιαλό, συνειθάει νὰν τὰπερνᾶ κλειστὰ τὰ μάτια. Ἄκουτε μέμένα : δὲν εἶνε ξέρα ! . . . αἱ, ποῦ σὰς τὸ λέω· εἶνε διαβόντρου συνέργεια ! . . .

Ὅλοι ἀναπηδήσανε σὲ τοῦτα τοῦ καπετάνιου τὰ λόγια· ἀνατριχιάσανε.

Ὁ καπετάνιος ξανάειπε στοὺς ναῦτες,

— Παιδιά· τρεχᾶτ' ἓνα σὰς στάμπάρι τῆς πρύμης . . . τρεχᾶτε

χέρι-χέρι κι' ανεβάσατε τὸν "Αἰνικόλα . . . Κ' ἑσταυροκοπήθηκ' ὁ καπετάνιος.

Σὲ τοῦτα τοῦ καπετάνιου τὰ λόγια πάλι πῆραν ὄλοι ἀπάνου τους. Ξαναθαρρέψανε. Ξέρανε πόσα καλά, πόσες συντρεξες κάνει στους βαρυόμοιρους θαλασσινοὺς, πόσο τοὺς συμπονάει ὁ "Αἰνικόλας, καί, σὰν ξεστόμισε τὸ τόσο γλυκ' ὄνομά του ὁ καπετάνιος, εἶδες κι' ἀστράψαν ἀπὸ χαρὰ καὶ ἀπὸ 'λπίδα τὰ μάτια ὀλονῶνε κεῖ μέσα στὸ καράβι. "Ὅλ' οἱ ναῦτες τρέξαν ἀντάμα τότε παιὸς νὰ πρωτανεβάσῃ τὸν "Αἰνικόλα.

Ὁ Μπέης δὲν ἦταν ἀνεβασμένος στὴν κουβέρτ' ἀκόμα. Μέσα σ' ἐκείνη τὴν ἀναμπαμπούλα, μέσα 'ς ἐκεῖνο τὸ κακὸ, ὄλοι τ' ἄχανε χατημένα καὶ κανένας δὲν τὸν ἐσυλλογίστηκε. Μὰ κείνη τὴν ὥρα ποῦ οἱ ναῦτες χροῦμησαν κ' ἦτανε φτασμένα στὰ χεῖλια τὰμπαριουῦ, κι' ὁ πρῶτος ἀπὸ δαυτοὺς ἔσυρε τὸ πόδι νὰ κατεβῆ, ξάφνου ἓνα χέρι ἀνοιξε τὸ καπάκι τὰμπαριουῦ, κι' ἓνα πρᾶμμα, λὲς κ' ἦταν φάντασμα, ἀναπήδησε στὴν κουβέρτα ἀπάνου μέσα ἀπὸ τὰμπάρι.

— Ὁ Μπέης! . . . φωνάξαν' ὄλοι οἱ ναῦτες καὶ μείνανε στὸν τόπο τους.

Ἦταν ἀλήθεια ὁ Μπέης. Μὰ ἂν δὲν ἤξερες πῶς ἦταν ἀτός του δὲν θὰ τὸν ξαναγνώριζες τώρα. Ἦτανε μισόγυμος. Ἀνέθηκε ὅπως ἦτανε στὸ κρεβάτι του πεσμένος ἀποβραδὶς. Ἐυπόλυτος κατὰ νυχιοῦ. Τὰ μαλλιά του ἀναφουφουλιασμένα. Τὰ μάτια γουρλωμένα, λὲς κι' ἀγωνιόντανε νὰ πεταχτοῦνε πετάγανε σπιῆες, λὲς καὶ φοβερίζανε. Ἡ τρίχα του φριγμένη, ὀλόρθη σὰν καρφί. Τὸ μούτρο του σὰν μισοτριμμένο μισὸ μπλάβο, μισὸ χῶματένιο, μισὸ πανιασμένο, μισὸ κίτρινο. Ἀπολιθωμένος σὰν ξωθικό. Ἀλαφιασμένος σὰ φάντασμα. Ξέψυχος σὰ λείψανο. Τὰ φτάπλαστα στήθια του φουσκῶνανε-φουσκῶνανε, λὲς κι' ἤθηλαν νὰ κρεπάρουνε, λὲς καὶ φωτιά, ἄσβεστη λαύρα τ' ἄναβε μέσαθε. Ξέψυχος σὰν κυνηγημένος λαγός. Φοβερός σὰ λύκος πεινασμένος.

Οἱ ναῦτες τὰ χάσανε. Κάμανε δυὸ τρία βήματα τὸ πισοκῶλι, ἀπὸ τὸ φόβο τους παραλοῖσανε. Τὰ πρωτοπαλλήκαρα κι' ὁ καπετάνιος τρέξανε καὶ κουλουμῶσανε γύρα τὸν Μπέη ὀλόγυρα. Φέρανε νερό, τὸν ἔρραντίσανε, ἀνεβάσανε τὴ γοῦνά του, τὸν ἐσυδιπλώσανε, κι' ὅταν τὸν ἐβρέξανε μάτα καὶ τὸν ἐξαναβρέξανέ στὸ πρόσωπο μὲ κρυανὸ νερό, ἀναγούρλωσε τὰ μάτια, ἀνασήκωσε τὸ μονόγραφο κορακάτο φρύδι του, τὸ κατέβασε, τὸ ξανασήκωσε μάτα, ἀναστύλωσε δῶθε-κείθε τὰ μάτια, τ' ἀνέβασε στὰ ξάρτια, ψηλά τώρα στ' ἄλμπουρα, στ' ἀρμενα,

ἔστερα τὰ κατέβασε στὸ πέλαγο, τὰ ξαναέβασε, χαμηλὰ τώρα, στὴν κουβέρτα, κι' ἀπὸ, τὰ πλάνεψε γύρω-γύρω, ἀπὸ τοὺς ναῦτες στὰ πρωτοπαλλήκαρα, στὸν καπετάνιο, ἀνοιγόκλεισε τὰ ἀραχιασμένα χεῖλια του, τὰ πανιασιένα, σὰ μελοκερήθρα καὶ ξεφώνησε ξέψυχα-ξέψυχα, σὰν ἀπὸ μνήμα μέσα, ἐτοῦτα τὰ λόγια,

— Παιδιά . . . σωπάτε! . . . γλυτρώσαμε! . . .

"Ἦστερα ἔπεσε σὲ βαθιὸν ὕπνο, κατὰβλο. Καταφυγιάστηκε μάτα.

Ξάφνου, μὲ τοῦ Μπέη τὰ λόγια, ἓνας φοβερός βρόντος ἀκούστηκε μπροστὰ στὴν πλώρη τοῦ καραβιοῦ. Τὸ καράβι ἀνατινάχτηκε συγκάρινο. Ἐτριξε, ξανάτριξε λίγο, λιγ' ἀκόμα, ἀκόμα λίγο, κι' ἀπὸ, σὰν ἓνα σιδερένιο χέρι τὸ ἄδραξ' ἀπὸ τὸ τιμόνι, πίσω στὴν πρύμη καὶ τ' ἄμπωσε κατὰ μπροστὰ, ἀνοιξε τὸ κύμα, γλύστρησ' ὀλόδρομο ἀπάνου στὸν ἀφρὸ κ' ἐκίνησε.

Ἐκίνησε τὸ καράβι.

Ὁ καπετάνιος ἔκατσε στὸ τιμόνι. Τὸ ἔσιαξε στεριάς, κι' ἀπὸ, λίγο ἀπόλιγο τώρα φάνηκε σὰν γλάρον, ἔστερα σὰν περιστέρι, εἶδει ἀκόμα λίγο σὰ σπουργιτάκι, καὶ σὲ λίγο ἐσβύστηκε κατὰ τῆς Μάνης τὲς ξέρες, σὰ νυχιά στοῦ πελάγου τὴν πλάτη, τοῦ Μπέη τὸ καράβι.

Μὲ τὰ ἡλιοκαθίσματα ὁ Μπέης πάταε χῶμα Μανιάτικο.

Ἐφατξε τὸ καράβι στὸ Λιμένι, ἐφουντάρησε κι' ὁ Μπέης βγῆκ' ὄξω μὲ τὰ πρωτοπαλλήκαρά του. Γύρω-γύρω τὸ περιγιαλί, ροβολήσανε, σὰν ἐξάνοιξαν ἀπόμακρα 'στὸ πέλαγο νάρμενιζῆ τοῦ Μπέη τὸ πλεούμενο μὲ πλώρη κατὰ τὸ Λιμένι, βοβολήσανε ἀπὸ τὸ Βοίτυλο, ἀπὸ τὴν Τζικόβα, ἀπὸ τῆς Κελεφᾶς τὸ κάστρο βλησιδί Μανιάτες, ἄνδρες, γέροι καὶ νεοί, καὶ παιδιά, καὶ γυναῖκες, καὶ τὸν προσμένανε μὲ βιολιά καὶ μὲ λαοῦτα, μὲ χαρὲς καὶ μ' ἀνοιχτὴ ἀγκαλιὰ τὸ Μπέη. Ὅταν φουντάρησε τὸ καράβι, χίλιες δυὸ μπαταριὲς ἀντιλαλήσανε μέσα τὲς λαγκαδιές, κ' ἡ ρεματαριά τῆς Κελεφᾶς λὲς καὶ βούιζε κ' ἐκείνη ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς γιὰ τοῦ Μπέη τὸν ἐρχομό. Ἦστερα σὰν ξεμπαρκαρίστηκε ὁ Μπέης χίλια μύρια στόματα τοῦ φωνάξανε μαζί, τὸν ἐδεχτήκανε, κι' ὄλο κείνο τὸ μέρμελο τῆς ἀκρογιαλιάς, λὲς καὶ μπήκανε δαιμόνοι μέσα τους ἄλλοι ἐπηδάγανε, ἄλλοι ἐκουνάγανε μαντήλια στὸν αἶρα, ἄλλοι, οἱ πιὸ χαρούμενοι, ἐτραγουδάγανε ζυγιές-ζυγιές μὲ τὰ βιολιά καὶ τὰ λαοῦτα τραγούδια τοῦ ἐρχομοῦ, κι' ὄλοι ἀντάμα, ὠραν τὴν ὥρα, μ' ἓνα στόμα, μιὰ φωνή, ἐσκούζανε,

— Καλῶς μᾶς ἦρθ' ἀφέντης μας! . . . καλῶς μᾶς ἦρθ' ὁ Μπέης! . . .

Ἦστερα ὁ Μπέης κίνησε γιὰ τὸν πύργο.

Όλο κείνο τὸ παιδομάκι, ὅλο κείνο τὸ γυναικοκυδᾶρι, ὅλο κείνο τὸ φωνοκόπι, τὸν πῆραν ἀκλούθα. Θέλανε νὰν τὸν ἰδοῦνε· δὲ χόρταινε τὸ μάτι τους θέλανε νὰν τὸν φᾶνε μὲ τὰ μάτια, νὰν τὸν χορτάσουνε. Καὶ δὲν ἔλειψ' ἀπὸ κοντά τους παρά πέντε-δέκα ἡμέρες!

Ἔτσι, ἀραδαριά-ἀραδαριά, ἀνέβαινε ὁ Μπέης μὲ τοὺς ἐδικούς του ἀπὸ τὸ γιαλό. Ὅταν ἐσκαρφάλωσε τὴν πρώτη ἀντήρα, ἀποπάνου στὸ Λιμένι, στὸ πρῶτο βουνί, τοῦ Μπέη ἢ συντροφιά, ξάφνου ἐξαγνάντησ' ἕνας καβελλάρης νᾶρχεται μὲ τὰ τέσσαρα, τροκάκι, ἀπάνου στὸ ζῶ του. Τὸν εἶδανε νὰ γιουρουχτάη, νὰ σχίζη τοὺς ἀνθρώπους τῆς συντροφιάς, σὰν ἀγέρας στὰ δύο, νᾶνοιγη δρόμο μπροστά του, καὶ νὰ τραβάη, μέσα τῆ συντροφιά, ὀλοῖσια κατὰ τὸ Μπέη. Σὰν ἔφταξε μπρὸς στὸ Μπέη, ξεπέζεψε, ἄδραξε τὰ γκέμια, σταμάτησε τὸ ζῶ τοῦ Μπέη, ἔσυρε τὴν κουμποῦρά του, τὴν ἄδειασε στὸν ἀέρα, μίς' ἀπὸ τὴν συντροφιά, πού στάθηκε ἀλαφιασμένη στάπάντεχο φτάξιμο τοῦ καβελλάρη, κι' ἀπὸ, φώναξε μ' ὅλη του τὴν δύναμι, στὸ Μπέη, λαχανιάζοντας,

— Καλῶς μᾶς ἦρθ' ἀφέντης μᾶς! . . . χίλιες βολές καλῶς μᾶς ἦρθε! . . . Ἰόμου ἦρθε, μὲ τὴν πρώτη μπαταριά παγροίκησε τὸν ἔκαμ' ἀπὸ τὴν χαρὰ τῆς . . . τὰ συχαρήκια μου, ἀφέντη μου καὶ Μπέη, τὰ συχαρήκια μου! Γυόκα ἔκαμε, σὰ μπουλάρο, ἢ κυράτσα· νὰ μᾶς ζήση ἀφέντη, ὁ Μπειζαντές, χιλιόχρονος! . . .

Ἡ συντροφιά τοῦ Μπέη σὰν τᾶκουσε τούτα παραλόϊσε ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς. Οὔτε ἀπὸ ζουρλοκομιὸ δὲ θάλεγε τους ἀπολύκανε. Κεῖνο πῶ-γινε! Ὁ μπέης, πρῶτα φαινότανε σὰ σκεφτικός, σὰ λυπημένος, φοβισμένος πάντα γιὰ κᾶτι, ὅλος πίκρα καὶ συλλοῖσι. Μὰ τώρα στὸ καλὸ μῆνυμα πῆγε νὰ πέση ἀπὸ τὸ ζῶ ἀπ' τὴ χαρὰ του. Ἐβγαλε τὸ πουγγί του ἀπὸ τὸ σελάχι καὶ τῶδωκε στὸ μαντάτορα σχαρήκι μῶλη τὴν καρδιά του. Ὅστερα βάρεσε πιὸ πολὺ τὸ ζῶ του. Τσίγλησε μὲ τάχο γιὰ νὰ φτάξη πὸ γλήγορα.

Σὲ λίγο ἢ συντροφιά ἔφταξε στὸν πύργο τοῦ Μπέη.

Ἡ μπέησσα, ἀλήθεια, ὅταν ἄκουσε ἀπὸ τὸ μπειντένι τοῦ πύργου τους παγνάντεψε, τὴν πρώτη μπαταριά πούπεσε στὸ Λιμένι κάτου, γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Μπέη, ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς γέννησε. Ἦτανε στὸ μῆνά τῆς γιὰ τούτο.

Ὁ Μπέης ἔφταξε, ξεπέζεψε μέσα σὲ χίλιες μύριες μπαταριές, καὶ λές κ' ἔκαμε φερά, ἀνέθηκε στὸν πύργο.

... Πρῶτο πού φίλησε ἄμα μπῆκε ἦταν τὸ νεογέννητο τὸ παιδί του!...

B

Πέρασαν κᾶμποσα ἀπὸ τότε χρόνια, πού μέσα σαυτὰ τοῦ Μπέη τὸ παιδί μεγάλωνε μέσα στὰ χᾶδια τῆς μάνας καὶ τοῦ πατέρα τὰ φιλιὰ.

Μιά ἡμέρα, τὸ παιδί τοῦ Μπέη, ὁ Ἀντερλαντζῆς, — Ἀντερλαντζῆ τὸ λέγανε—διάβαινε στὸ σχολεῖο. Ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ ἦτανε δᾶσκαλός του. Στὸ δρόμον πού πῆγαινε ξένοιαστα, ξάφνου μπρὸς σένα διστρατί ἕνας ἄγριος ἄνθρωπος μὲ μάτια κάρβουνα, δόντια σκυλλόδοντα, πρόσωπο κατᾶμαυρο, κορακάτο, τὸν σταματᾶει καὶ τοῦ λέει,

— Παιδί μου νὰ εἰπῆς τοῦ πατέρα σου τὸ τάμμα πού μῶταξε νὰ μού δώκη....

Ἦστερα χᾶθηκε. Λές κι' ἄνοιξ' ἡ γῆ καὶ τὸν κατάπιε. Τὸ παιδί μὲ σηκωμένη τὴν τρίχα, ἀγριεμένο τὸ μάτι, κομμέν' ἀπὸ τὸ φόβο τὰ πόδια του ἔγειρε μάτα στὸν πύργο τους. Ὁ Μπέης σὰν τὸ εἶδε ἔτσι τρόμαξε. Τὸ ρωτᾶει κ' ἐκεῖνο τοῦ εἶπε τὸ καὶ τό. Ὁ Μπέης ἀναπήδησε, σὰν ἕνα χαντζᾶρι σουβλερὸ τὸν κάρφωσε στὴν καρδιά. Βάρεσε τὸ κούτελό του, σὰν ἀπελπισμένος, μὲ τὸ χέρι του, κ' ἔπεσε ὀλόβολος ἀπάνου σὲ μιὰ καρέγλα. Ἐμειν' ἔτσι δυὸ τρεῖς ὥρες σκεφτικός, καταφυγιασμένος. Οὔτε νὰ φᾶη, οὔτε νὰ πιῆ, οὔτε τίποτα. Τοῦ κάκου χαϊδευτικά—χαϊδευτικά, μὲ δᾶκρυα πύρινα στὰ μάτια, τὸν ἐρώταε ἡ Μπέησσα,

— Τί ἔχεις, Μπέη μου;... τί ἔπαθες Μπέη μου;... τί ξαφνικὸ ἢ τούτο;....

Ἐκεῖνος δίχως νὰ σηκώση κεφάλι,

— Τίποτα γυναῖκα τίποτα θὰ περάση

Τὴν αὐγὴ, ὅταν κόντεψε ὁ Ἀντερλαντζῆς νὰ φύγη γιὰ τὸ σχολεῖο, τὸν τράβηξε ἀπὸ με ὁ Μπέης.

— Παιδί μου, τοῦ λέει· σὰν σὲ ξαναρωτήση αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, πές του πῶς δὲν μ' εὔρηκες σπίτι....

Ὁ Ἀντερλαντζῆς διακε στὸ σχολεῖο. Ὅστερα, σὰν σχόλασε κ' ἔγερνε στὸν πύργο τους ἀπὸ τὸ σχολεῖο στὸ ἴδιο διστρατο, στὴν ἴδια μεριά, ξάφνου ἕνας μαῦρος ἄνθρωπος ἄγριος μὲ μάτια κάρβουνα, δόντια σκυλλόδοντα, πρόσωπο πίσσα, κατᾶμαυρο κορακάτο τὸν σταματᾶει καὶ τοῦ λέει,

— Τὸ εἶπες παιδί μου;...

— Δὲν ἦτανε στὸν πύργο ὁ πατέρας μου καὶ δὲν πού τῶπα. Εἶπε ὁ Ἀντερλαντζῆς, καὶ ροδοκοκκίνησε, γιὰτι ἔλεγε τὸ πρῶτο ψέμμα.

Τότε ξανάειπε ὁ μαῦρος,

— Τώρα, ὅταν θὰ πᾶ νὰν τοῦ τὸ εἰπῆς. Τὸ τάμμα πού μῶταξε νὰ

μου δώση, για θα σκουύψω νάν τὸ πάρω μὲ τὸ χέρι μου καὶ θάν τοῦ κάψω τὴν καρδιά

Ὁ Ἄντερλαντζῆς διαῖκε στὸν πύργο τους μὲ πλειότερο φόβο ἀπὸ τὴν πρώτη φορά. Ἦρε τὸν πατέρα του καὶ τοῦ εἶπε. Ἐκεῖνος μὲ φωνὴ τρεμουλιαστή, δάκρυα στὰ μάτια, πόνο στὴν καρδιά ξανάειπε.

— Σάν σὲ ξαναρωτήση, Ἄντερλαντζῆ μου, πῆγε σὲ ταξεῖδι πὲς του· δὲν εἶν' ἐδῶ

Τὸ παιδί ροδοκοκκίνησε μάτα. Τοῦ λέγανε νὰ εἶπη δεύτερο φέμμα· γι' αὐτὸ ροδοκοκκίνισε.

Τὴν ἄλλ' ἡμέρα σύνταχο, διαῖκε στὸ σχολεῖο. Τὸ μεσημέρι σχόλασε. Μεσημέρι Αὐγουστιάτικο. Νταλαμεσήμερο. Λιοπύρι. Ἐψῆνε τὴν πέτρα ὁ ἥλιος. Τέτοιοι καιροί, μὲ τὸ μεσημέρι, βγαίνουν' ἡ Νεραΐδες στὰ χωριά μας. Ἡ Καλομοῖρες. Βγαίνουνε σεργιάνι. Μεσημέρι νταλαμεσήμερο καὶ μεσάνυχτά. Γιαὐτὸ καθένας διαβαίνει βιαστικός ἀπὸ τὴ δουλειά του καὶ κλείεται στὸ φτωχικό του. Κάνεις νὰ μὴ βρεθῆ νταλαμεσήμερο στὸ λιοπύρι κάτου ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ὁ ζευγάς πρὶν τὸ νταλαμεσήμερο, ὅσο καὶ κοντεύει τὸ μεσημέρι, τόσο βιάζει τὴ δουλειά του. Μὲ τὸ μεσημέρι θὰ λύση τὰ βόδια του. Τὰ λύνει, τάπολάει, νὰ ξεμεσημεριάσουνε. Τρουπάνει κι' ὁ ζευγάς στὸ λόγγο, στὰ σύσκια, νὰ μὴ τὸν πάρη τὸ μεσημέρι, τὸ νταλαμεσήμερο. Ἐτσι ξεμεσημεριάζουνε κι' ἄνθρωποι καὶ ζᾶ. Ὁ τσοπάνης τὸ ἴδιο. Ἄμα κοντεύη τὸ μεσημέρι, σαλαχάει τὸ κοπάδι καὶ δρόμο γιὰ τὰ ἰσκιώματα· γιὰ καμμιά βρουσῦλα. Ἄν ἦνε κοντὰ σὲ ρεματιά, ροβολάει τὸ λαγαδάκι, κατηφορίζει στὲς δροσιές. Καὶ τὰ κοπάδια τὸ ἴδιο. Τέτοιοι καιροί, νταλαμεσήμερο τὰ βράζει τὸ λιοπύρι, στὰ λειβάδια, στὲς βοσκές. Βελάζουνε μπρισκανῶν ἀπὸ μοναχὰ τους. Ὁ τσοπάνης νοιώθει νταλαμεσήμερο καὶ τὰ σαλαχάει ἀπὸ τὰ βοσκοτόπια· νὰ πιάσουν ἴσκιο, νὰ πάρουν ἀνάσια. Καὶ σάν πιάσουν ἴσκιο, σταλίζουνε πλιά· ξεμεσημεριάζουνε. Τέτοιοι καιροί, μὲ τὸ μεσημέρι βγαίνουν Νεραΐδες, στὰ χωριά μας, Καλομοῖρες. Τὲς φοβῶνται κι' ἄνθρωποι καὶ ζᾶ. Ἐτσι ξεμεσημεριάζουνε οἱ ἄνθρωποι, σταλίζουνε καὶ τὰ ζᾶ.

Ἦρθε μεσημέρι. Τὸ σχολεῖο ἀπόλυκε καὶ βγήκαν τὰ σχοληταρούνια. Ὁ Ἄντερλαντζῆς ἔγερνε κι' αὐτὸς στὸν πύργο τους. Στὸ δρόμο ποῦ διάβαινε, ξάφνου ἓνας ἄγριος ἄνθρωπος μὲ μάτια κάρβουνα, δόντια σκυλλόδοντα, πρόσωπο πίσσα, κατάμαυρο κορακάτο· στὸ ἴδιο δίστρατο τὸν σταματάει, καὶ τοῦ λέει.

— Τὸ εἶπες παιδί μου ;

— Ὅχι· πάει ταξεῖδι . . .

Ἐκεῖνος ἄγριεψε τότε, τὸν ἄδραξ' ἀπὸ τὴ μέση στὴν ἀγκαλιά του καὶ μπουχός . . . χάθηκε. Τάλλα σχοληταρούνια δὲν προφτάζανε νὰ ἰδοῦνε παρὰ ἓνα μαῦρο, μαλλιαρὸ χέρι, κατραμωμένο, ποῦ ἔπιασ' ἀπὸ τὴν μέση τὸν Ἄντερλαντζῆ, κ' ἓνα σύννεφο, ἓνα σιφοῦνι ποῦ τὸν σκέπασ' ὕστερα, σηκώθηκε ψηλά-ψηλά καὶ λίγο-λίγο σβύστηκε κατὰ τοῦ Καβο-Ματαπαῦ τὲς ξέρες

* *

Ἔλα τὰ χωριά, ὅσα πέφτουν ἰσακεῖ στοῦ Καβο-Ματαπαῦ τὲς ξέρες, ὀλόγυρα, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, πῶς, ὅταν ὁ Καβο-Ματαπαῦ ἔχει συννεφιασμένα τὰ φρούδια, ὅταν ἀρχινᾶνε, ἢ πιὸ φοβερὲς του θαλασσοφουρτούνες, μὲς ἀπὸ τὸ βαθύ-βαθὺ μουγκρητὸ πάφινουνε τὰ μανιασμένα του κύματα, μὲς ἀπὸ τὸν ἄγριο τους ἀχό, ξανοίγουνε νὰ χτυπάνε σταυτιά τους, ἀπὸ τοῦ γιγαλοῦ τὰ πλάτια ὀλοῖσια στὴ στεριά, κᾶτι ἀλλόκοτα οὐρλιάσματα σκυλιοῦ, κᾶτι γογγυτιὰ βραχνά-βραχνά, κούφια-κούφια, μισσοσυσμένα σάν ἀπὸ μνήμα μέσα, σάν ἀπὸ σπηλιὰ

Τότε φοβισμένοι ὅλοι, τρεμουλιαχτοί, κλεισῶνται ὅλοι στὰ σπίτια τους. Γιατὶ ἔχουνε νὰ εἰποῦνε πῶς τὰ μουγκρητὰ ἐκεῖνα καὶ τὰ γογγυτιὰ καὶ τὰ οὐρλιάσματα βγαίνουνε μέσαθ' ἀπὸ τὰ Τάρταρα, κάθε τόσο, μὲ τὲς θαλασσοφουρτούνες. Ἄλλοι λένε πῶς, μὲ τέτοιοι καιροὶ βασανίζονται στὰ Τάρταρα ἡ ἀμαρτωλὲς ψυχές· οἱ ἀδικοφονιάδες. Κ' εἶνε δικὰ τους, λέει, τὰ οὐρλιάσματα, δικὰ τους καὶ τὰ γογγυτιὰ. Ἄλλοι ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, πῶς οὐρλιάζει τάχα πάντα μὲ τέτοιοι καιροί, στὲς θαλασσοφουρτούνες, ἓνας μεγάλος δράκοντας, λέει, ποῦ παραμονεύει, φυλάει κεῖ κοντὰ στοῦ Καβο-Ματαπαῦ τὰ σπήλινα, μιὰ μεγάλη τρούπα, ποῦ ὁ Χάρος μπάζει κείθενε τὲς ψυχές στὰ Τάρταρα.

Καὶ λένε πῶς τάχα, ὅταν ὁ Χάρος ἀργῆ καμμιά φορὰ νὰ γυρίση ἀπὸ τὸν Ἀπανουκόσμο, μὲ φορτωμένο τὸ δισάκκι του ψυχές, ἢ γυρίζη μὰ γυρίζει μάδαφρὸ τὸ δισάκκι, τότε ὁ δράκοντας σκουίζει, μουγκρίζει, γογγάζει, οὐρλιάζει. Ὁ Χάρος δειλιάζει στοῦ δράκοντα τᾶγριο παράπονο, τὸ μανιασμένο οὐρλιασμα, δειλιάζει νὰ μπῆ, γέρνει μάτα τὸ πόδι του στὸν Ἀπανουκόσμο, ποῦ νὰ τὸ τσάκαε κάλλιο, καὶ φορτώνει κατακάμηλα τὸ δισάκκι του, θυμωμένος, ἀπ' ὅ,τι βρῖσκει, μπροστὰ του, καὶ δὲν βρῖσκει.

Γι' αὐτὸ οἱ χωριανοὶ στοῦ δράκοντα τὸ οὐρλιασμα χώνονται φοβισμένοι, ξέψυχοι στὰ σπιτάκια τους. Κατακλειῶνται καὶ πνίγουνε καὶ τὴν ἀνάπνοια τους ἀκόμα μὴ μυρισθῆ ὁ Χάρος.

Τέτοια ἄγρια, μανιασμένα οὐρλιάσματα, τέτοια γογγυτὰ φοβερά τομοσ ις'. Φεβρουάριος.

ἀγροικῆσαν οἱ χωριανοί, ἓνα γλυκοχάραγμα, κατὰ τοῦ Κάβο-Ματαπαῖ τές ξέρες. Τὰ χρειαστήκανε ὅπως πάντα καὶ ἀσμουλώσανε πιὸ φοβι-
σμένοι ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ.

Τὸν ἴδιον καιρὸ, ἂν εἶχανε μάτια οἱ χωριανοί νὰ βλέπουνε μα-
κριά, πολὺ μακριά, μὲς ἀπὸ τὸ θαλασινὸ πούσι στὸ πέλαγο θὰ βλέ-
πανε ἓνα καράβι, ποῦ σκαβαντζάριζε τοῦ Κάβο-Ματαπαῖ τὰ κεφάλια.
Ἐάφνου ἓνας φοβερὸς βρόντος ἀκούστηκε μπροστὰ στὴν πλώρη τοῦ
καραβιοῦ, τὸ καράβι ἀνατινάχτηκε συγκάρινο, σὰν τῆλογο ποῦ ἓνα
σκόνταμμα τοῦ ἀγουροκόβει τὴν γιοργάδα κι' ἀλλάζει περπατησιά,
ἀνατινάχτηκε, ἔτριξε, ξανάτριξε λίγο, σὰν νάναστενάζε, ἀκόμα λίγο
κι' ἀπὸ, σὰν ἓνα σιδερένιο χέρι τὸ κράτησ' ἀπὸ τοῦ φλόκου τὸ μπα-
στοῦνι, σταμάτησε στὰ νερά του. Οὔτε κουνιώτανε κἄ. Κι' ἂν εἶχαν
ἀκόμα καὶ αὐτιά ποῦ νάκούανε τόσο μακριά, ὅσο ξάπεχε τὸ καράβι,
κάτου κεῖ μέσα τὸ πέλαγο, θάκούανε, ὅταν σταμάτησε τὸ καράβι στὸν
τόπο του, θάκούανε μέσα ἀπὸ τὰ μανιασμένα κύματα ἓνα γλυκὸ-γλυκὸ
τραγουδι ποῦλεγε μιὰ Γοργόνα πανώρια, δίπλα στὰ πλευρὰ τοῦ кара-
βιοῦ, μιὰ βουτώντας στὸ κύμα καὶ μιὰ ξεθαίνοντας ἀπάνου στὸν ἀφρό,

Καράβι μου τρικάρτο κι' ἀσημαρματωμένο
πῶχεις πανιὰ μεταξωτὰ κ' ἔχεις κουπιὰ ἀσημένια
κ' ἔχεις κι' ἀντενοκάταρτα χρυσὰ μαλαματένια
ποῦθε θὰ ρίξης σίδηρο,
θὰ δέσης παλαμάρι ;.....

Βούταε μάτα στὸ κύμα ἢ Γοργόνα, πέρναε βαθιά, μέσα, κάτου ἀπ'
τὴν καρίνα τοῦ караβιοῦ στᾶλλο του πλευρό, ἔδινε μιὰ σηκωνότανε
στὸν ἀφρό, παράδερνε μὲ τὸ κύμα ἀπάνου, πάλι καὶ ξανάλεγε βλέπον-
τας τὸ κολλημένο καράβι, ξαναρῥοῦσε μ' ἓναν κἄποιον πόνο,

Καράβι μυριοτάξειδο καὶ μυριοταξειδάτο
πῶχεις πανιὰ μεταξωτὰ κ' ἔχεις κουπιὰ ἀσημένια
κ' ἔχεις κι' ἀντενοκάταρτα χρυσὰ μαλαματένια
Ποῦθε θὰ ρίξης σίδηρο,
θὰ δέσης παλαμάρι ;.....

Καὶ πάλι βύθιζε καὶ μάτα σηκωνότανε καὶ πάλι στὸν πάτο καὶ
στὸν ἀφρό πάλι, κι' ὀλόλεγε, ὅλο ρώταε τραγουδώντας ἢ Γοργόνα, τὸν
ἴδιον ἦχὸ πάντα, στὸ ἴδιο τραγουδι,

Καράβι μυριοτάξειδο
καὶ μυριοταξειδάτο,
ποῦθε θὰ ρίξης σίδηρο,
θὰ δέσης παλαμάρι ;.....

* Ἄν εἶχανε ἀκόμα μάτια οἱ χωρικοὶ νὰ ξαπερνῶνε τοῦ караβιοῦ τὰ

πλάτια ἢ τὴν κουβέρτα ἀποπάνου καὶ νὰ τηράγανε μέσα σταμπάρια,
θὰ βλέπαν ἓνα φοβερὸ πᾶμμα νὰ γίνεταί κεῖ μέσα. Μὲ τὸ φοβερὸ
βρόντο πᾶκούστηκε, καὶ ἔκαμε τὸ καράβι νὰ σταματήσει, ὁ Μπέης
ἀναπήδησ' ἀπὸ τὸν βαθὺν ὕπνο, ποῦ γαλάκωνε κειδᾶ μέσα καὶ στά-
θηκε ὀλόβολος ἀπάνου στὰ πόδια του μὲ τὸ γιαταγάνι του ξεγυμνω-
μένο στὸ χέρι, γιὰτὶ κατάλαβε κίνδυνο. Τότε βρέθηκε πρόσωπο πρό-
σωπο μ' ἓναν ἄγριον ἄνθρωπο μὲ μάτια κάρβουνα, δόντια σκυλλό-
δοντα, πρόσωπο πίσσα κατὰμαυρο, κορακάτο.

Ὅλο τὸ σκοτεινὸ ἀμπάρι, ποῦ κοιμῶταν ὁ Μπέης, φώταε ἀπὸ μιὰ
φοβερὴ λάμψη κατακόκκινη, ποῦδῶγαιν' ἀπὸ τοῦ ἄγριου ἀνθρώπου τὰ
μάτια. Κι' ὅλο τὸ κορμί του ξεθύμαινε μιὰν ἄχνη ποῦ ὅλη τοῦ Μπέη
ἢ κάμαρα, ὅλο τὰμπάρι ἐμπούχνησε ἀπὸ μιὰν ἄχαρη μυρουδιά, μιὰ νε-
κρομυρουδιά, σὰν ἀπὸ τειάφι, σὰν ἀπὸ κατράμι, ποῦ τὸν ἐχτύπαε στὸ
κεφάλι τὸν ἄνθρωπο καὶ ἐμεινεσκε ἀκούνητος, παράλυτος, καταφυγια-
ζότανε σὰν ἀφιονισμένος, σὰν ἀπ' ὄνειρο. Νεκρουλιάς μυρουδιά. Νε-
κρουλιάς καὶ τειαφίλας.

Τότε ὁ ἄγριος ἄνθρωπος, ὁ κατὰμαυρος, ἔπιασ' ἀπὸ τὴν μανίκα
τὸν Μπέη. Ἐκεῖνος ἐστάθηκε, σὰν σηκώθηκε στὰ πόδια του ὀλόρθος,
ἐστάθηκε σὰν ἄγαλμα ξερὸς, ἀκούνητος, τὸν ἔπιασε τὸ λοιπὸν ἀπὸ τὴ
μανίκα τὸν Μπέη, τὸν ἐσκούντησε καὶ τοῦ λείει, μὲ μιὰ ξεραγκιανὴ
φωνὴ ποῦ λὲς τσάκαε στὸ στόμα του καρύδια,

— Εἶσαι χαμημένος ἄνθρωπος καὶ σὺ καὶ τὰ πρωτοπαλλήκαρά σου,
κ' οἱ ναῦτες, καὶ τὸ καράβι, ἂν δὲ μοῦ τάξης ἔ,τι σοῦ γυρέψω. Τὸ κα-
ράβι σου κόλλησε. Θὰ ἦνε αἰώνια κολλημένο. Ἀπὸ τὸν Ἀπάνου κό-
σμου μὴν προσμένετε τοῦ κάκου βοήθειαι. Βρισκόσαστε σὲ μιὰ μεριά τοῦ
πελάγου, ποῦ δὲν εἶν' οὔτ' Ἀπάνου κόσμος οὔτε Κάτου κόσμος. Ἀπὸ
τὸν Κάτου κόσμῳ θὰ προσμένετ' ἐδῶ κολλημένοι τὸ θάνατο νὰ σᾶς λευ-
θερώσῃ. Ἀπὸ τὸν Ἀπάνου κόσμῳ τίποτα. Τάξε μου, ἀλλοιῶς ἐχάθης...

Ὁ Μπέης μέτρησε τὴ δύναμή του κ' εἶδε πῶς δὲν εἶχε μᾶνθρωπο
νὰ κάμη. Γι' αὐτὸ κ' ἔτρεμε, σὰν καλαμόφυλλο. Μέτραε καὶ ξαναμέ-
τραε τοῦ κατραμωμένου ἀνθρώπου τὰ λόγια κ' ἔτρεμε, σὰν φυλλο-
κάλαμο. Δὲν ἔπαιρνε καὶ πολλὴ σκέψι τὸ πᾶμμα. Ὁ ἄγριος ἄνθρω-
πος ὁ κατραμωμένος πρόσμενε καὶ φαινότανε σὰν νὰ μέτραε τὲς στιγ-
μὲς ποῦχε διορία ὁ Μπέης νὰν τάποκριθῇ. Ὁ Μπέης, — τί νὰ κάμη ; —,
εἶδε κι' ἀπόειδε τὰ στενά, ἀποφασίστηκε καὶ ξέψυχα-ξέψυχα τοῦ
λείει,

— Πίς μου, νὰ σοῦ τάξω

— Ὅ,τι θὰ πρωτοφιλήσης πρωτομπαίνοντας στὸν πύργο σου

κ' ἐχάθηκε. Ὁ Μπέης ἔπεσ' ὀλόβηλος μάτα, ξερὸς στὸ στρώμα του.

Κεῖνη τὴν ὥρα ξαναφάνηκε ἡ Γοργόνα στὸν ἀφρό, δίπλα στὸ καράβι, ξανακούστηκε τώρα νὰ τραγουδάη τὸν ἴδιον ἦχο, τὸ ἴδιο τραγοῦδι της, πάντα τὸ ἴδιο,

— Καράβι μυριοτάξειδο
καὶ μυριοταξειδάτο,
παῦθε θὰ ρίξης σίδερα
θὰ δέσης παλαμάρι;...

Καὶ ξανάλεγε μάτα ἔξέ λίγο. Βούταε μάτα στὸ κύμα ἡ Γοργόνα, πέρναε βαθιὰ μέσα, κάτου ἀπ' τὴν καρίνα τοῦ καραβιοῦ στάλλο του πλευρό, ἔδινε μία σηκωνότανε στὸν ἀφρό ἀπάνου, παράδερνε μὲ τὸ κύμα πάλι καὶ ξανάλεγε ἡ Γοργόνα βλέποντας τὸ κολλημένο καράβι. Ξανάλεγε τὸν ἴδιον ἦχο· τὸ ἴδιο τραγοῦδι. Πάντα τὸ ἴδιο, μὲ ἄλλα λόγια τώρα, καὶ μὲ πλειότερον πόνου,

— Σ τὴν Κατουγῆς τὸ σίδερο,
στὸν Ἄδη παλαμάρι...
στὸν Κάβο-Ματαπᾶ μπροστά,
θάρᾶξη τὸ καράβι...

Καὶ βύθιζε πάλι, χανόταν ἀποκάτου στὸ κύμα...

Γ'

Ὁ Χάρος ὅταν ἀποφάσισε, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, γιὰ πρώτη φορά νὰ νοικοκυρευτῆ, πρώτη-πρώτη δουλειὰ ποῦχε νὰ κάμη ἦτανε νὰ χτίση ἓναν πύργου στὸν Κάτου κόσμου γιὰ νὰ βάλῃ τὴ μάνα του μέσα, νὰ κάτῃ κ' ἐκεῖνος.

Ἦτανε, φαίνεται, πολὺ ξυπνητὸς ἄνθρωπος, γελαντζῆς καὶ μαριόλος καὶ μέσα σὲ λίγον καιρὸ ἔχτισε ἓνα θεόρατον πύργου, ἓνα ἀψηλὸ-ἀψηλὸ πανώριου παλάτι μὲ μάνδρες γύρω καὶ περιβόλια, μὲ κυπαρίσσια κι' ἄλλα δεινὰ καὶ μυριστικά.

Πολλὲς φορές τὸν ἔβλεπαν νὰ μπαίνει σὴν κλέφτης στὸ χωριό, σὴν κουρσάρου, νὰ περιδιαβάξῃ μέσα τὲς αὐλὲς καὶ τὰ καντούνια, νὰ κάνη μανοῦλες δίχως γιούς, νὰ χωρίζῃ ἀνδρόγυνα, κιὰδερφὲς ἀπὸ τοὺς ἀδερφούς τους, καὶ νὰ κλέβῃ ἀπὸ τὴν ἀγκυλιὰ τῆς μάνας τους τὰ τρυφεροῦλια τὰ μικρὰ τὰ τριανταφυλλοπρόσωπα, τὰ μπαμπακοστηθάτα. Ἵστερα σὴν χάραζε ἡ αὐγὴ, μὲ τὰ ξημερώματα, κλεφτὰ-κλεφτὰ, μὲ φορτωμένο κατακάμηλα τὸ δισάκκι του ἄφινε τὸ χωριό κ' ἔγερνε ἴνκαира στὸν Κάτου κόσμου μάτα.

Τοῦ πύργου τοῦ τὰ θεμέλια, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, τᾶριξε λείε, μὲ γερόντους καὶ μὲ γρηῆς φαφούτικες, τάχα, τρεμουλιάρες.

Μ' ἂν ἦνε ἔτσι, δὲ θάξῃ καὶ πολὺ πολλὴν ἀσφάλεια ὁ πύργος τοῦ Χάρου... Ἔ καὶ νὰ γκρεμιζότανε καμμιά φορά καὶ νάτανε μέσα ὁ Χάρος μὲ τὴ γρηᾶ μάνα του!...

Τὰ τειχιὰ τοῦ πύργου τοῦ δὲν ξέρει κανεὶς μὲ τί τάχτισε· εἶνε μυστήριο. Μὰ γιὰ τὰ πατώματά του ἔχουνε νὰ εἰποῦνε πὼς τᾶστρωσε, λείε, μὲ ἀνθρωποκέφαλα. Καὶ τὰ μικρὰ λείε, τὰ τρυφεροῦλια, τὰ τριανταφυλλοπρόσωπα, τὰ μπαμπακοστηθάτα τᾶβαλε ἀπάνου-ἀπάνου ψηλὰ στὴν κορφή τοῦ πύργου τοῦ σὰ μείντενια.

Στερνὰ δὲν τὸν ἔφτανε ποῦ θεμέλιωσε θεόρατον πύργου, σοῦθελε λείε, καὶ περιβόλια, καὶ κηπουρικά. Πιάνει, τὸ λοιπόν, τᾶσκαψε τὸ περιβόλι του, τὸ καλλιέργησε, νὰν τὸ δεινροφυτέψῃ. Καὶ τί σοῦ σφιζεται πάλι ὁ γελαντζῆς, ὁ μαριόλος! Φυτεύει τὲς νειὲς γιὰ λεμονιές. Φυτεύει τοὺς νειοὺς γιὰ κυπαρίσσια. Ἦρθε καὶ σὰ μικρὰ τὰ τρυφερὰ τὰ τριανταφυλλοπρόσωπα, τὰ μπαμπακοστηθάτα. Πιάνει ὁ καλὸς σου καὶ τὰ φυτεύει κηθὼς ἦτανε μικροῦλια, μικροῦλια, ἓνα ψίχαλο, πιάνει καὶ γύρω-γύρω στές φουντωτές, μυρουδάτες λεμονιές καὶ τὰ λυγερὰ τὰ κυπαρίσσια, τὰ φυτεύει τὰ μικροῦλια, τὰ φυτεύει τριανταφυλλιές. Μοσκοβόλησ' ὁ τόπος.

Σὰν ἐτελείωσε τὲς φυτεῖες τοῦ στὸ περιβόλι ἦρθε καὶ στοὺς γερόντους καὶ τὲς γρηῆς, τὲς φαφούτικες, τάχα, τρεμουλιάρες. Τί νὰν τοὺς κάμη;... Συλλογιέται-συλλογιέται, δὲν ἤξερε τί νὰν τοὺς κάμη τοὺς γερόντους καὶ τὲς γρηῆς, τὲς φαφούτικες, τάχα, τρεμουλιάρες.

Τοῦ πόνεσε τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ συλλόισι.

Πάει στὴ μάνα του,

— Μάνα μου, τῆς λείε, τὸ περιβόλι μας τᾶσκαψα, τὸ καλλιέργησα νὰν τὸ δεινροφυτέψω. Βάνω τὲς νειὲς γιὰ λεμονιές· τοὺς νειοὺς γιὰ κυπαρίσσια· βάνω καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ τριαντάφυλλα τριγύρω. Ἄμ' τοὺς γερόντους, τὲς γρηῆς, φαφούτικες, τάχα, τρεμουλιάρες;...

— Φράχτη, τοῦ λείε.

Πιάνει πάλι, μπήγει ἀράδα-ἀράδα τοὺς γερόντους γύρω-γύρω καὶ στερνὰ τὲς γρηῆς, τὲς φαφούτικες, τάχα, τρεμουλιάρες.

Ἔτσι τᾶφραξε τὸ περιβόλι. Τὰ ὄρνια πᾶ νὰ πέσουν στὸ περιβόλι τοῦ Χάρου, τὲς λεμονιές, τὰ κυπαρίσσια καὶ τὲς τριανταφυλλιές, βλέπουν ἀπὸ μακριὰ τὴν ἀδιάβατη φράχτη, τοὺς γερόντους καὶ τὲς γρηῆς, φαφούτικες, τάχα, τρεμουλιάρες, σκιάζονται καὶ φεύγουνε μάτα, δὲν μπαίνουνε στὸ περιβόλι.

Ἔτσι σήκωσαν πύργο, φτειάσαν περιβόλι καὶ νοικοκυρευτήκανε.

Μὰ ἡ μάνα τοῦ Χάρου γρηᾷ πλιά, μπαμπόγρηνα, ξεκουτιάρα, δὲν μπάραε μονάχη νὰ συγυράη τὸ σπίτι, νὰ πλένη τὰ κάθια, νὰ κἀνη ὅλες τὲς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ.

— Πίσσα καὶ κατράμι, τοῦ λέει, θέλω ψυχοπαῖδα

— Μετὰ χαρᾶς σου τῆς ἀπολοήθηκε ὁ Χάρος κι ἀπήδησε στὸν Ἀπάνου κόσμο. Ρόγιασε ψυχοπαῖδα καὶ ἔγειρε μάττα στὸν Κάτου κόσμο.

— Μάνα, τῆς λέει σοῦ ἔφερα

— Πίσσα καὶ κατράμι· τί μοῦ ἔφες ; . . .

— Ψυχοπαῖδ' ἄμ' τί ; . . .

— Χμ ! μούγγρισε ἡ γρηᾷ στρίγγλα καὶ ἄδραξε τὸ ἄσπρο, παχουλὸ χέρι τῆς νεοφερμένης. Τὴν ἔσουρ' ἀπὸ τὲς ἰλόξανθες πλεξοῦδες τῆς μ' ὀρμῇ στὴν βρώμικη ἀγκαλιά τῆς, γιὰ τὸ καλῶς ὄρισες. Ἐπιασε τὸ κεφάλι τῆς νεοφερμένης ξανθῆς μὲ τὲς δυὸ τὲς χονδροπετσιασμένες χερσοῦκλές τῆς, τὴν τήραξε καλὰ-καλὰ στὰ ἰλογάλανά τῆς καὶ βουρκομμένα ἀπὸ δάκρυα μάτια, τὴν ξανθὴ κοπέλλα, τῆς διάνοιξε στερνὰ μὲ τὸ βρώμικο δάχτυλό τῆς τὰ χεῖλια, τήραξε καὶ τὰ δόντια τῆς,

— Χμ ! ξαναμούγγρισε. Πίσσα καὶ κατράμι ! κ' ἔδωσε μιὰ δυνατὴ τσιμπιὰ στὸ παχουλὸ μπράτσο τῆς ξανθῆς τῆς νεοφερμένης.

— Ὦχ ! μάνα μου . . . ἔκαμ' ἐτούτη ἀπὸ τὸν πόνο καὶ ξανάρχισε τὰ κλάματα.

— Πίσσα καὶ κατράμι· ξανάειπε μὲ θυμὸ καὶ λύσσα ἡ γρηᾷ στὸ Χάρο. Πίσσα καὶ κατράμι τοῦ λέει· τί μοῦ τὴν ἔφες τὴν πολυχαϊδεμένη, νὰ θέλῃ καφεὶ τὴν κονταυγή, κρασί τὸ μεσημέρι καὶ μὲ τὰ λιοκαθίσματα νὰ ψενομαγερεύῃ ; . . .

Ὁ Χάρος δὲν ἀπολοήθηκε.

— Πίσσα καὶ κατράμι ξανάειπ' ἐκείνη· τί μοῦ τὴν ἔφες τὴν πολυχαϊδεμένη, νὰ θέλῃ καινούριο πᾶπλωμα, νὰ θέλῃ παχὺ κρεββάτι καὶ τὸ μαξιλαράκι τῆς μὲ πούπουλα γισμάτο ; . . .

Ὁ Χάρος δὲν ἀπολοήθηκε πάλι. Ἡ κόρη, ἡ ξανθομάλλα, ἡ ὁμορφονεῖα, ἡ νεοφερμένη ἔκλαιγ' ἔκλαιγε τὴν μαύρη μοῖρά τῆς.

— Πίσσα καὶ κατράμι· ξαναμούγγρισ' ἡ γρηᾷ πῖο λυσσασμένη τῶρα, θεριὸ ἀνήμερο. Πίσσα καὶ κατράμι· θέλω ψυχογυιὸ . . .

— Μετὰ χαρᾶς σου, ἀπολοήθηκε ὁ Χάρος, καὶ ἀπήδησε στὸν Ἀπάνου κόσμο. Ρόγιασε ψυχογυιὸ κ' ἔγειρε μάττα στὸν Κάτου κόσμο.

— Μάνα, τῆς λέει, σοῦ ἔφερα

— Πίσσα καὶ κατράμι· τί μοῦ ἔφες ; . . .

— Ψυχογυιὸ, ἄμ' τί ; . . .

— Χμ ! μούγγρισε ἡ γρηᾷ στρίγγλα καμαρώνοντας τὸν ὁμορφονεῖο, τῆς Πάνω Γῆς, τὸν νεοφερμένο τῆς ψυχογυιὸ.

— Χμ ! ξανάειπε· πίσσα καὶ κατράμι, βασιλόπουλο θᾶν τὸ στραβομούρικο

Ὁ Χάρος χαμογέλασε,

— Ὅχι· τῆς λέει· γυιὸς Μπέη

— Πίσσα καὶ κατράμι, ξανάειπε· βασιλεῖα τῆς Μάνης ; . . .

— Ναί· τῆς εἶπ' ὁ Χάρος.

— Πίσσα καὶ κατράμι· τῶνομά του ; . . .

— Ἀντερλαντζῆς, εἶπ' ὁ Χάρος.

— Πίσσα καὶ κατράμι· καὶ τῆς ψυχοπαίδας μου ; . . .

— Νοβέλλα, εἶπ' ἐκεῖνος.

* *

Ἡ μάνα τοῦ Χάρου, σὰν μάνα Χάρου ποῦ ἦτανε, ὅλην τὴν ἡμέρα ὅταν δὲν ἔλειπε ὄξω ἀπὸ τὸν πύργο τους ἔε κυνηγι, τὰ βασάνιζε τὰ κακόμοιρα τὰ παιδιὰ, τὸ γυιὸ τοῦ Μπέη τὸν Ἀντερλαντζῆ καὶ τὴν Νοβέλλα, τὴν ξανθὴ κοπελιά, γαλανομμάτα.

Μὰ ὅταν ἔβγαينه σὲ κυνηγι ποῦ ἔβγαينه τὲς πλεῖότερες φορές, κ' ἔλειπε κι' ὁ ἀγέλαστος ὁ γυιὸς τῆς στὸν Ἀπάνου κόσμο, αἶ, τότε πλιά τὰ καυμένα τὰ πολυθασανισμένα τὰ παιδιὰ ὁ Ἀντερλαντζῆς κ' ἡ ξανθὴ Νοβέλλα ἡ ὁμορφονεῖα, γαλανομμάτα, βρίσκανε τότε τὴν τύχη τους. Ξεδόνανε λίγο ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ τὰ μαρτούρια τῆς γρηᾷ στρίγγλας, μοναχὰ τους πλιά, χαρούμενα.

Ὅταν ἀπομένανε ἔτσι μοναχὰ τους, κατάκλειστα μέσα στὸν πύργον τοῦ Χάρου μὲ τὲς σιδεροκάρφωτές του πόρτες, τᾶπαιρνε τὰ δύστυχα τὸ πικρὸ παράπονο. Ὁ Ἀντερλαντζῆς ἀνοιγε τὴν ἀγνήνη ἀγκαλιτσα του, ἡ ξανθὴ Νοβέλλα, ὁμορφονεῖα, γαλανομμάτα ἔπεφτε μέσα. Τᾶπαιρνε πῖο πολὺ τῶρα τὸ παράπονο κ' ἔτσι σφιχταγκαλιασμένα κλαίγανε, κλαίγανε μαζὶ καὶ τὰ δυὸ ἀπαρηγόρητα. Τὰ δάκρυα τοὺς ἀλάφρωναν λίγο-λίγο τὸν πόνο, κάποια ἀγγελικὴ χαρὰ, ἀπόκρυφη φώταε τὰ προσωπάκια τους, παύανε τὰ κλάματα, καὶ σφιχταγκαλιαζόντανε μάττα, πῖο θερμὰ τῶρα, πῖο γκαρδιακά. Ἀγγελικὸ χαμογέλιο ἔστεφάνωνε τὰ στοματάκια τους, κι' ὅπως σφιχταγκαλιασμένα πρῶτα σμίγανε τὰ δάκρυα τους καὶ τὸ παράπονό τους, ἔτσι τῶρα πάλι σφιχταγκαλιασμένα, σμίγανε τὰ χαμογέλια τους, τὴ χαρὰ τους.

Ἦστερα ἔγερνε μάττα στὸν πύργο τοῦ Χάρου ἡ μάνα ἡ ἄχαρη. Ὁλες ἡ πόρτες τρίζανε καὶ τὰ παράθυρα τρέμαν ἀπὸ τὸ φόβο τους. Καὶ ἄλλα βάσανα, ἄλλα μαρτύρια ξαναρχίζανε τῶρα, γιὰ τὰ καυ-

μένα τὰ παιδιὰ τὸν Ἀντερλαντζῆ καὶ τὴ Νοβέλλα του, τὴν ἀγαπημένη του Νοβέλλα.

Μίαν αὐγινὴ πᾶλειπ' ὁ Χάρως στὸν Ἀπάνου κόσμῳ, ἔλιπε κ' ἡ μάνα του στὸ κυνήγι, λείει ἡ Νοβέλλα κρεμασμένη, μὲ τὰ παχουλά χερουλὰκια τῆς στὸ λαιμὸ τοῦ Ἀντερλαντζῆ,

— Φεύγουμε, Ἀντερλαντζῆ.

Ἐκεῖνος χαμογέλασε ἀγγελικὰ μὲ κάποια πίκρα.

— Φεύγουμε, ἄμ' πῶς ; . . .

— Δικὴ μου δουλειά . . .

Ἰσπερ κρεμάσθηκ' ἡ Νοβέλλα ἀπὸ ἀνάπαρθερο, ἔριξε τὲς ξανθὲς πλεξοῦδες τῆς κάτου. Ὁ Ἀντερλαντζῆς κρεμάσθηκε ἀπὸ τὲς πλεξοῦδες τῆς, σούρηθηκε τὸν κατήφορο καὶ κατέβηκε στὸ περιβόλι.

— Βοῦ...οὔ...οὔ... κάμαν καταπάνου του τὲς κορφάδες τους τὰ κυπαρίσσια νὰ τὸν φιλήσουνε.

Ἰσπερ ἡ Νοβέλλα, χωρὶς νὰ τὲς λυπηθῆ, ἔπιασε μιὰ μεγάλη ψαλλίδα, ἔδωσε μιὰ-δυό, ἔκοψε σύρριζα τὲς ὀλοξάνθες πλεξοῦδες τῆς. Τὲς ἔδωσε ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά καὶ τὴν ἄλλη στὰ κρικέζια τοῦ παραθυριοῦ, πιάστηκε μὲ τὰ χερὰκια τῆς ἀπὸ τὲς πλεξοῦδες τῆς, σούρηθηκε σιγὰ σιγὰ, κρεμάσθηκε καὶ ἔφτασε κάτου στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Ἀντερλαντζῆ.

— Φοῦ...οὔ...οὔ κάμαν καταπάνου τῆς ἡ φουντωτὲς λεμονίτσες νὰ τὴν φιλήσουνε.

Ἀπὸ κεῖ ὁ Ἀντερλαντζῆς καὶ ἡ Νοβέλλα τραβήξανε νὰ φύγουνε. Σὰν φθάσανε στὴ φράχτη τοῦ περιβολιοῦ κἀμπόσοι γέροντες καὶ γρηγὲς φαφούτικες, τάχα, τρεμουλιάρεις, χαμογελάσανε μ' ἓναν κάποιον πικρὸν πόνο, παραμερίσανε καὶ τοὺς ἀνοίξανε διαπύλι νὰ διαβοῦνε.

Ἦρθ' ἡ γρηγὰ τὸ βράδυ. Ὁ γυιὸς τῆς ἔλειπ' ἀκόμα στὸν Ἀπάνου κόσμῳ. Ἡ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα τοῦ πύργου τρίξανε ἀπὸ φόβο ἀναστενάζοντα, στὸ διάβα τῆς. Ἄμα ξαγνάντησ' ἀπὸ μακριά, εἶδε τὰ ξανθὰ μαλλιά, τὲς πλεξοῦδες τῆς Νοβέλλας στὸ παραθύρι. Τὸ κατάλαβε. Τρέχει μ' ὄρμη σὰν ἀνεμορροῦφουλας στὸν πύργο.

Ρωτάει τὲς σκάλες :

— Πίσσα καὶ κατράμι, διαβολόσκαλες, μοῦ φύγανε ; . . .

Ἡ σκάλες φοβισμένες δὲν ἀπολοηθήκανε. Ζαρώσανε ἀπὸ τὸ φόβο τους.

Ρωτάει τὲς πόρτες :

— Πίσσα καὶ κατράμι, διαβολόπορτες, μοῦ φύγανε ; . . .

Ἡ πόρτες φοβισμένες δὲν ἀπολοηθήκανε. Ἐτρίξανε ἀπὸ τὸ φόβο τους λίγο, ἀναστενάξανε κ' ἔζαρώσανε.

Ρωτάει τὰ παραθύρια :

— Πίσσα καὶ κατράμι, διαβολοπανέθυρα, μοῦ φύγανε ; . . .

Τὰ παραθύρια φοβισμένα δὲν ἀπολοηθήκανε. Ἐκεῖνο ποῦχε κρεμασμένες ἀκόμα τὲς ξανθὲς πλεξοῦδες τῆς Νοβέλλας στὰ κρικέζια τοῦ ἐγύρευε νὰ κρυφθῆ, ἔτρεμ' ὀλοένα ἀπὸ τὸ φόβο του κ' ἔκλαιγε ἀπαρηγόρητα.

Ἡ μάνα τοῦ Χάρου μανιασμένη, μ' ἀφροὺς καὶ σάλια κ' αἵματα στὸ στόμα ἀπὸ τὴ λύσσα τῆς δὲν ἤξερε τί νὰ κάμῃ. Ὁ γυιὸς τῆς ἔλειπ' ἀκόμη στὸν Ἀπάνου κόσμῳ.

Τότε ἓνα καύκαλο ἀπ' ἀνθρωπινὸ κεφάλι, λησημονημένο ἐκεῖ σὲ μιὰν ἄκρη μὲς τὸ φουρνόλακκα ξεβγήκε σιγὰ-σιγὰ μὲ ρόβο ἀπ' τὴν φουρνό-τρουπα,

— Φύγανε, κυρά, τῆς λείει, πάνε . . . καὶ χώθηκε μάτα 'στὸν φούρνο φοβισμένο.

Τοῦ Χάρου ἡ μάνα δαιμονισμένη ἔτριξε τὰ δόντια, βγήκανε σπιθὲς ἀπὸ τὸ στόμα τῆς, σὰν ἀπὸ ἀμμόνι γύφτικο, ἀνασκουμπώθηκε, ἔδωσε δίπλα τὰ βρώμικα φουστάνια τῆς, μάζεψε τὲς ἄπλυτες ποδιές τῆς, ξεμπρατσάλωθηκε καὶ ρίχθηκε ὄξω. ρίχθηκε στὸ δρόμο μανιασμένη, λυσσασμένη, σωστὸς ἀνεμορροῦφουλας, ρίχθηκε νὰ τὰ φθάσῃ.

Ὁ Ἀντερλαντζῆς κ' ἡ Νοβέλλα εἶχανε πόδι παρμένο καὶ τόσο τοῦ τάφθανε καὶ δὲν τάφθανε.

Πιασμένα χέρι μὲ χέρι βάνανε ὅλα τὰ δυνατὰ τους. Τρέχανε-τρέχανε καὶ ἡ θύμησι ὅτι θὰ τάφθανε τοῦ Χάρου ἡ μάνα τοὺς ἔδινε φτερά. Μὰ πάντα-πάντα ἡ Νοβέλλα, σὰ γυναῖκα ποῦ ἦτανε, εἶχε παρμένα τὰ χούγια τῆς μάνας τοῦ Χάρου, ὅπως εἶχε παρμένα καὶ τὰ μάγια τῆς, καὶ πάντα-πάντα ἤξερε τί θυμό, καὶ τί λύσσα θάβανε γιὰ νὰ τὰ φτάσῃ νὰ τὰ προκάμῃ στὸ δρόμο τὰ μαῦρα.

— Ἀντερλαντζῆ, τοῦ λείει, τήρα πίσω σου νὰ μοῦ λές, γιατί ἀντηράξω γὼ θ' ἀπολιθώσω.

— Τηράω, τῆς εἶπ' ἐκεῖνος· δὲ βλέπω τίποτα . . .

— Τήρα καλά, Ἀντερλαντζῆ μου· ξανατήρα . . .

— Ἐνα μικρὸ-μικρὸ ἀρχνοσυγνεράκι φαίνεται μακριά-μακριὰ στὰ οὐράνια, πίσω ἀπὸ ἀνάπαρθερο.

— Καλό· εἶπ' ἡ Νοβέλλα· εἶν' ἡ γρηγὰ στρίγγλα· πηλάλα ὅσο μπορεῖς, Ἀντερλαντζῆ μου· καὶ κάθε λίγο γέρνε, τήρα πίσω σου . . .

Καὶ πιασμένα χέρι μὲ χέρι βάνανε ὅλα τὰ δυνατὰ τους καὶ ἡ θύμησι ὅτι θὰ τάφθανε ἡ μάνα τοῦ Χάρου τοὺς ἔδινε φτερά.

— Νοβέλλα μου, εἶπε σὲ λίγο ὁ Ἀντερλαντζῆς· τὸ σύγγεφο μεγάλωσε-μεγάλωσε, μελάνιασε τὸν οὐρανὸ, πλάκωσε πίσωθὲ μας· θὰ βρέξῃ . . .

— Καλό· εἶπ' ἐκείνη· εἶν' ἡ γρηᾶ στρίγγλα· πηλάλα ὅσο μπο-
ρεῖς, Ἄντερλαντζῆ μου· καὶ κάθε τόσο γέρνε, κύττα πίσω σου...

Καὶ πιασμένα χέρι μὲ χέρι βάνανε ὅλα τους τὰ δυνατά. Τρέχανε-
τρέχανε κ' ἡ θύμησι ὅτι θὰ τὰ φτάσῃ τοῦ Χάρου ἡ μάνα τούς ἔδινε
φτερά.

— Νοβέλλα μου, ξανάειπε ὁ Ἄντερλαντζῆς· μᾶς πλάκωσε, Νο-
βέλλα μου...

Δὲ χάνει καιρὸ ἡ Νοβέλλα, βγάνει τὰ χτένια της, τὰ πετάει πίσω
της. Γίνεται ἕνα μεγάλο-μεγάλο βουνό. Ἐπιασε τὸν Ἄντερλαντζῆ
πάλι ἀπὸ τὸ χέρι καὶ δρόμο...

Ἐφτας' ἡ γρηᾶ στρίγγλα στὸ βουνό. Τηράει, τὸ κατάλαβε. Γο-
νατίζει χάμου κι ἀρχίζει μὲ τὰ δόντια νὰ ροκανίζῃ τὰ βράχια, νὰ
μασσᾷ τὰ κατσάβραχα, νὰ τρώῃ τὰ ρουμανίσια γιὰ νὰ κάνῃ σκαλο-
πάτια νάνεβῃ τὸ βουνό.

Πῆραν πάλι πόδι ὁ Ἄντερλαντζῆς κ' ἡ Νοβέλλα καὶ τόσο πολὺ
ποῦ τώρα σὰν τάνεβηκε κκὶ τὸ βουνό ἡ γρηᾶ στρίγγλα, τᾶφτανε δὲν
τᾶφτανε.

— Τήρα πίσω σου, Ἄντερλαντζῆ μου, τοῦ λέει ἡ Νοβέλλα· τήρα
πίσω σου νὰ μοῦ λές, γιατί ἂν τηράξω γώ, θ' ἀπολιθώσω.

— Ἐνα μικρὸ-μικρὸ ἀραχνοσυμφάκι φαίνεται μακριὰ-μακριὰ
στὰ οὐράνια, πίσω ἀπὼνα καταράχι...

— Καλό· εἶπ' ἡ Νοβέλλα· ξανατήρα...

— Νοβέλλα μου, εἶπε σὲ λίγο ὁ Ἄντερλαντζῆς· τὸ σύγνεφο μεγά-
λωσε-μεγάλωσε, μελάνιασε τὸν οὐρανό, ἀπάνουθε θὰ βρέξῃ...

Δὲ χάνει καιρὸ ἡ Νοβέλλα, βγάνει τ' ἀποχτενίδια της, τὰ πετάει
πίσω της. Γίνετ' ἕνας μεγάλος-μεγάλος πυκνὸς κι ἀδιάβατος βατουλιῶνας.

Ἐπιασε τὸν Ἄντερλαντζῆ πάλι ἀπὸ τὸ χέρι καὶ δρόμο...

Ἐφτας' ἡ γρηᾶ στρίγγλα στὸ βατουλιῶνα. Τηράει τὸ κατάλαβε.
Γονατίζει χάμου κι ἀρχίζει μὲ πλειότερη λύσσα τώρα νὰ ροκανίζῃ μὲ
τὰ δόντια της τὰ πυκνὰ βάτα, νὰ μασσᾷ τὰ γριόδατα, νὰ τρώῃ τὰ
ρουμανίσια, νὰ κάνῃ διαπύλι νὰ διαβῇ τὸ βατουλιῶνα.

Πῆραν πάλι πόδι ὁ Ἄντερλαντζῆς κ' ἡ Νοβέλλα καὶ τόσο πολὺ,
ποῦ τώρα σὰν διὰβηκε καὶ τὸ βατουλιῶνα ἡ γρηᾶ στρίγγλα, τᾶφτανε
δὲν τᾶφτανε.

— Ἄντερλαντζῆ, τήρα πίσω σου, τοῦ λέει σὲ λίγο ἡ Νοβέλλα·
τήρα πίσω σου νὰ μοῦ λές, γιατί ἂν γυρίσω γώ, θ' ἀπολιθώσω...

— Νοβέλλα μου, χαθήκαμε· τὸ σύγνεφο μαύρισε πίσω μας ὅλον τὸν
οὐρανό· κοντεύει νὰ μᾶς φτάσῃ... εἶπε μὲ φόβο πολὺ καὶ τρομάρα ὁ

Ἄντερλαντζῆς κι ἀγκάλιασε σφιχτὰ-σφιχτὰ τὴ Νοβέλλα του.

— Βουή της, μαύρη της, εἶπ' ἡ Νοβέλλα.

Δὲ χάνει καιρὸ, βγάνει τώρα τὴν πλέχτρα της, τὴν πετάει πίσω
της. Γίνετ' ἕνα μεγάλο-μεγάλο, διάπλατο κι ἀδιάβατο ποτάμι.

Ἐφτας' ἡ γρηᾶ στρίγγλα στὸ ποτάμι. Τηράει, τὸ κατάλαβε. Γο-
νατίζει χάμου, μὲ πλειότερη λύσσα ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, σκύφτει, κι'
ἀρχίζει νὰ πίνῃ-νὰ πίνῃ νερό, νὰ στερέψῃ τὸ ποτάμι, νὰ διαβῇ.

Πῆραν πάλι πόδι ὁ Ἄντερλαντζῆς κ' ἡ Νοβέλλα καὶ τόσο πολὺ
πλιά τώρα ποῦ σὰν δὲν τὸ διάβηκε ἀκόμα τὸ ποτάμι ἡ γρηᾶ στρίγγλα,
δὲ θὰ τᾶφτανε πλιά.

Ἡ γρηᾶ στρίγγλα ἔπινε-ἔπινε νερό. Τὸ νερὸ δὲ σωνότανε. Τὸ πο-
τάμι δὲ στέρευε. Δὲ μπόραγε νὰ τὸ διαβῇ. Ἡ λύσσα της αὐξάνει.
Ἐπινε-ἔπινε. Φούσκωνε-φούσκων' ἡ βρώμικη κοιλιὰ της· ἀπὸ τὸ πολὺ
δὲ χώραγε πλειά.

Μπρούφ!... ἔδωσε μιὰ κ' ἔσκασε σὰν παλιοτυράσκι. Πάει κατ'
ἀνέμου.

— Ἄντερλαντζῆ, τοῦ λέει ἡ Νοβέλλα· τήρα πίσω σου....

Κείνος τήραξε, φοβισμένος σὰν τὲς ἄλλες φορές.

— Νοβέλλα μου, καθάριος οὐρανὸς ἀπάνουθε μᾶς, ρουμπίνι....

— Αἴ, δὲ θὰ βρέξῃ....

*
*

Σὰν φτάξαν' ἀπόξω στὸ χωριὸ τοῦ Ἄντερλαντζῆ, τοῦ λέει ἡ Νο-
βέλλα,

— Ἀδερφοῦλί μου μὴ μὲ πᾶς μὲς τὸ χωριὸ σου. Τράβα μοναχὸς σου.
Ἦστερα ὅταν πλιά θὰ σὲ ἰδοῦν ὁ πατέρας σου κ' ἡ μάνα σου καὶ θὰ σὲ
χορτάσουν, ἔρχεσαι κκὶ μὲ πέρνεις κ' ἐμένα. Μόν' τήρα μὴν ἀφήσης
καὶ σὲ φιλήσῃ ἡ μάνα σου, γιατί θὰ μάλητιμονήσης...

— Ὅχι, τῆς λέει...

Φιληθήκανε καὶ στερνὰ ὁ Ἄντερλαντζῆς πῆρε καὶ κατηφόρισε γιὰ
τὸ χωριό.

Ἡ Νοβέλλα εἶδε μιὰ σπηλῆ κεῖ ἀπόδιπλα, ἐτρούπωσε μέσα.

Ὁ Ἄντερλαντζῆς πῆγε στὸ χωριό. Ἡ μάνα του κ' ὁ πατέρας του
πῆγαν νὰ τρελλαθοῦν ἀπὸ τὴ χαρὰ τους. Ὁ πατέρας του, τὸν ἐφίλησε.
Ἐκαμε κ' ἡ μάνα του νὰ τὸν φιλήσῃ-νὰ τὸν φιλήσῃ, νὰ τὸν χορτάσῃ
φιλιὰ....

— Μή, μάνα... στάσου, μαουλά μου, τῆς λέει, στάσου ἂν θέλῃς
τὸ καλό μου...

Ἡ μάνα του τὸ πῆρε κατάκαρδα, τὴν πῆρε τὸ παράπονο, κ' ἔκλαψ' ἔκλαψ' ἀπαρηγόρητα.

Τὸ βράδυ ἐκοιμήθηκ' ὁ Ἀντερλαντζῆς. Πάει ἡ μάνα του μανιασμένη νὰ σβύσῃ τὸν καῦμό της, τὸν ξεσκεπάζει, ἀλαφρά-ἀλαφρά καὶ τὸν φιλεῖ. Τὸν φιλεῖ-τὸν φιλεῖ, τὸν ἐχόρτασε φιλιὰ. Κεῖνος κομμένος ἀπὸ τὸ δρόμο δὲν ἄκουσε τίποτα.

Προσμένει ἡ καυμένη ἡ Νοβέλλα νηστική-θεονήστικη, μοναχὴ-καταμόναχη στὴ σπηλιὰ. Προσμένει κατάγδυμνη, ἐρημαδική! Προσμένει μιὰ ἡμέρα, δυὸ ἡμέρες, τρεῖς ἡμέρες, ναί! Ἀντερλαντζῆς οὐδὲ φαινότανε πουθενά.

Ἀπελπίσθηκε πλιά. Ἐκλαιγ' ἔκλαιγε ἀπαρηγόρητα. Βγαίνει ἀπὸ τὴ σπηλιὰ, γέρνει σένα κλαρικό κεῖ κοντά, πιάνει ἓνα πουλάκι. Τὸ χαϊδεύει, τὸ φιλεῖ, τὸ ξαναφιλεῖ, τὸ βρέχει μὲ τὰ δάκρυά της, τὸ μαγεύει, τοῦ κρυφολέει ἓνα μυστικὸ στ' αὐτὶ καὶ τὸ τὰπολάει.

Πετάει-πετάει-πετάει τὸ πουλάκι, ἀπὸ κλαρὶ σὲ κλαρὶ, ἀπὸ λόγγο-σὲ λόγγο, ἀπὸ δενδρὸ σὲ δενδρὸ, φτάνει στ' Ἀντερλαντζῆ τὸ περιβόλι. Ὁ Ἀντερλαντζῆς καθότανε χάμου στὴ χλωρασιά, κάτου ἀπὸ μιὰ μηλιά ἀνθισμένη στὸ περιβόλι του, γερμένος στῆς ἀγαπημένης του μάνας τὴν ποδιά. Ἡ μάνα του τὸν ἐφεύριζε. Τὸν ἐχαίδευε γλυκά. Ἦτανε μισαποκοιμημένος.

— Φροῦ! . . . φροῦ! . . . τὸ πουλάκι κάθεται σένα φιλό-φιλό κλαράκι μιανῆς λεμονιάς, κεῖ ἀπόδιπλα. Κουνήθηκε λιγάκι πάνου-κάτου, κι ἄρχησ' ἓνα γλυκὸ, κατάγλυκο τραγουδάκι μ' ἓνα κάποιον πόνου ποῦ ραίζει καρδιά,

Ἀντερλαντζῆ, Ἀντερλαντζῆ, Τσίου! . . . τσίου! . . .
τὴν κυρὰ-Νοβέλλα
ποῦ τὴν ἀπαράτηκες
στὸ βουνί; ! . . .

Ὁ Ἀντερλαντζῆς σὰν ἀπὸ τρομαχτικὸν ὄνειρον ἀνατινάχτηκε. Ξανάκατσε.

Φροῦ! . . . φροῦ! . . . τὸ πουλάκι πετάει ἀπὸ τὴ λεμονιά καὶ πάει καὶ κάθεται στὸν ὠμό του ἄφροβα. Ξαναρχίζει τὸ τραγουδάκι γλυκὸ κατάγλυκο, μ' ἓναν κἄποιον πόνου ποῦ ραίζει καρδιά,

Ἀντερλαντζῆ, Ἀντερλαντζῆ, Τσίου! . . . τσίου! . . .
τὴν κυρὰ-Νοβέλλα,
ποῦ τὴν ἀπαράτηκες
στὸ βουνί; ! . . .

Ὁ Ἀντερλαντζῆς ἀνεπήδησε στὰ πόδια του ἄγριος-ἄγριος. Βάρσσε

μὲ τὸ χέρι του τὸ κούτελο σὰν ποναμένος καὶ κλαίοντας ἐφώναξε,

— Ὦχι, μάνα μου, τί μουκαμες! . . . μ' ἐφίλησες, μ' ἐσκότωσες. . .

Κ' ἔτρεξε ὄζω ἀπὸ τὸ περιβόλι, λὲς κ' ἔκαμε φτερά. Ἐφυγε. Θυμήθηκε τὴ Νοβέλλα του γιὰ τοῦτο ἔφυγε . . .

Ἐνα σύνταχο ἀγουροζυπνήσαν οἱ χωριανοὶ ἀπὸ μιὰν ἀσυνείθιστην ἀντάρα ποῦ κράταε πέρα γιὰ πέρα μέσα τὸ χωριό. Ἡ καμπάνες τῆς Ἀπάνου ρούγας, καὶ τῆς Κάτου, τ' Ἀγιαντιοῦ, τῆς Ἀγιοσωτήρας, τ' Αἰταξάρα, λὲς καὶ τὲς ἀφεντέψανε δαιμόνοι, ἀντιλαλάανε μέσα τὰ λαγαδάδια, μέσα τὲς ρεμματιές, στὰ καταρράχια, πέρα γιὰ πέρα τὰ λακκώματα, μιὰ στὴν κορφὴ τοῦ Προφητηλιά καὶ μιὰ στοῦ Κάβο-Ματαπᾶ τὲς ξέρες. Ὅταν καμμιά φορὰ, παύαν' ἡ καμπάνες γιὰ μιὰ στιγμή γιὰ νὰ ξαναρχίσουε μάτα σὲ λίγο, μὲς ἀπὸ τὸ βαθὺ βαθὺ ἀχητὸ τους, π' ἀφίνανε παύοντας, καὶ λίγο-λίγο τόσουρν' ἀέρας κατὰ τὰ χαμηλάδια τοῦ βουνοῦ καὶ λίγο-ἀπολίγο τὰπόσθενε μὲς ἀπὸ τὰ χητῶδη σταυτὶ τους πέρ' ἀπὸ τὸ καταρράχι, ἀπὸ τὴν πιὸ ἀψηλότερη τάπια τοῦ πιὸ ἀψηλότερου πύργου τοῦ χωριοῦ, ἓνα σήμαντρο, ποῦ ἡ λαλιά του τοὺς ἦτανε δικιά, ἀκουστὴ πάντα-πάντα, μὰ καὶ πάντα-πάντα, ὅταν ἀνάρια-ἀνάρια τὴν ἀκούανε, ξέρανε πὼς ὅτι, ἂν δὲν ξεμπαρκάρανε κουρσάροι, Ἀλτζερῖνοι στάκρογιαλία, δίχως ἄλλο κἄτι ἄλλο ἀπάντεχο, μὰ οἱ Φράγκοι, μὰ οἱ Βενετσάνοι γιουρουχτήσανε κατὰ τῆς Μάνης τὰ κατατόπια. Ἔτσι τοῦ σημάντρου ἡ λαλιά ἦτανε τῆς ἀμάχης τάντιλαλο σὰν νὰ τοὺς ἔλεγε,

— Στάρματα, παιδιά, στάρματα . . .

Τὸ σήμαντρο ἀντιλάλαε καὶ τώρα βουβὴ-βουβὴ πάντα τὴ λαλιά του. Ἡ καμπάνες ραίζαν καὶ τὴν πέτρα. Κ' ἐρχόνταν' ἀπὸ τὰ χωριά γύρω, ἐρχόνταν' ἄμπαυα, ἀτέλειωτα τὰ παλληκάρια, ὡς τὰ δόντια ἀρματωμένα ἐρχόντανε τὸ μέρμελο, βλησιδί, θησαυρό . . .

— Μὰ γιὰ ποῦ; . . . γιὰ ποῦ; . . . συναπαντιῶνται πέρα-δῶθε καὶ ρωτιῶνται στοὺς δρόμους τὰ παλληκάρια, γιὰ ποῦ; . . .

— Γιὰ μάχη; . . .

— Ὅχι γιὰ χαρά. Ὁ γυιὸς τοῦ Μπέη παντρεύεται μὲ τὴν κυρὰ Νοβέλλα . . .

Καὶ τὸ σήμαντρο ἀντιλάλαε βουβὴ-βουβὴ πάντα τὴ λαλιά του. . .

Ἰούλιος 1893.

Κωστῆς Πασσαγιάννης.

Η ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

Ὁ διάσημος ἐν ἀστρονόμοις κ. Κάρολος Φλαμμαριῶν ἐν τινι τῶν νεωτέρων αὐτοῦ συγγραφῶν περὶ τοῦ τέλους τῆς γῆς καὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ νῦν ἡλιακοῦ συστήματος λέγει μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἐντὸς δύο περίπου ἑκατομμυρίων ἐτῶν ὁ ἡμέτερος πλανήτης δὲν θ' ἀποθάνῃ ἐξ ἀτυχήματος, θὰ σβεσθῇ ἐκ γήρατος . . . Πολὺ μετὰ ταῦτα, ἐντὸς 20—30 ἑκατομμυρίων ἐτῶν, ἀλλὰ πρὸ τῆς παρελεύσεως 100 ἑκατομμυρίων ἐτῶν θὰ σβεσθῇ ὁ ἥλιος. Θὰ παρέλθωσι ταῦτα πάντα ὡς μία ἡμέρα . . . Μετὰ τὸν θάνατον τῆς γῆς, τῶν τεραστίων πλανητῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ κεντρικοῦ ἀστρου, ἐνῶ ὁ γέρον ἡμῶν ἥλιος θὰ πλέῃ ἐν τῇ ἀπέριφ ἑκτάσει συμπαρασύρων τοὺς μακαρίτας κόσμους, ἐν εἰς ποτε αἱ γῆνοι καὶ πλανητικαὶ ἀνθρωπότητες θὰ ἔχωσι διεξαγάγει τοὺς ματαίους ἀγῶνας τῆς ἡμερησίας ζωῆς, ἄλλος ἐσθεσμένος ἥλιος, προερχόμενος ὡσαύτως ἐκ τῶν μυχῶν τοῦ ἀπείρου θὰ συναντήσῃ καὶ θὰ ἀναχαιτίσῃ αὐτόν. Τότε ἐν τῇ ἀχανεῖ νυκτὶ τοῦ ἀπείρου, αἱ δύο αὐταὶ φοβεραὶ σφαῖραι θὰ παραγάγωσι παραχρῆμα διὰ τρομερᾶς συγκρούσεως οὐράνιον πῦρ τεράστιον, ἀεριῶδες νεφέλωμα, ὅπερ ἐν ἀρχῇ θὰ ταλαντευθῇ ὡς μαινομένη φλόξ, εἶτα δὲ θὰ πετάσῃ πρὸς ἀγνώστους οὐρανούς. Ἡ θερμοκρασία αὐτῆς θὰ ἀνυψωθῇ εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια βαθμῶν. Πᾶν ὅ,τι ἄλλοτε ὑπῆρξεν ὡς γῆ, ὡς ὕδωρ, ὡς μέταλλον, ὡς φυτὸν, ὡς ἀνθρώπος ἐνταῦθα, πᾶν ὅ,τι ὑπῆρξε προσφιλές, βλέμματα, καρδία πάσχουσαι ἐξ ἔρωτος, καλλοναὶ θελκτικαί, ἐγκέφαλοι σκεπτόμενοι, χεῖρες κρατοῦσαι ξίφος, νικηταὶ ἢ νενικημένοι, δῆμοι ἢ θύματα, ἄτομα καὶ αἱ ὑποδεέστεραι ψυχαί, αἱ μὴ ἀπηλλαγμέναι τοῦ σώματος, τὸ πᾶν θὰ καταστῇ πῦρ . . . Τοῦτο ἐστὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς ὁρατῆς Φύσεως, ἐνῶ αἱ ὑπέρτεραι ψυχαὶ αἱ κτησάμεναι τὴν ἀθανασίαν, θὰ ἐξακολουθήσωσι ζῶσαι ἀτελευτήτως ἐν ταῖς ἱεραρχίαις τοῦ ἀοράτου ψυχικοῦ σύμπαντος . . . »

Τὰ συμπράγματα ταῦτα τῆς συγγραφῆς τοῦ σοφοῦ γαλάτου ἀστρονόμου ἐν ὀλίγοις ἀνευρίσκω ἐν τοῖς ἐξῆς λόγοις τοῦ Σωτῆρος. (Εὐαγγ. κατὰ Λουκ. κεφ. ΚΑ' ἐδ. 25—28). «Ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς, καὶ ἐπὶ γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀποκρίᾳ, ἡχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων ἐν τῇ οἰκουμένῃ· καὶ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. Καὶ

τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.» Καὶ (Εὐαγγ. κατὰ Ματθ. κεφ. ΚΔ' ἐδ. 21—22 καὶ 29—31). «Ἔσται γὰρ τότε θλίψις μεγάλη, οἷα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται . . . Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν αἰκείων, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ· καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς».

Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ Καθολικῇ ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου (κεφ. Γ' ἐδ. 7 καὶ ἐφεξῆς). «Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ κτεθῆσαυρισμένοι εἰσὶ, πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων. Ἐν δὲ τούτῳ μὴ λανθανέτω ὑμᾶς, ἀγαπητοί, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία . . . **Ἦξει δὲ ἡ ἡμέρα Κυρίου** ὡς κλέπτῃς ἐν ἀνυκτί, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ριζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται . . . **Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ** (τοῦ Κυρίου) **προσδοκῶμεν**».

Ἄν ὁ Κάμιλλος Φλαμμαριῶν συμπεραίνῃ, ὁ Σωτὴρ ἀξιωματικῶς ἀποφαίνεται, ὁ ἀπόστολος Πέτρος σαφῶς διατυποῖ καὶ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος ἀναγράφει ἐν τῇ Ἀποκαλύψει. «Καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ παρῆλθεν».

Κρ. Σαμαρταίδης.

ΚΡΗΤΙΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

ΕΞ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΗΣ

«Παροιμία ἐστὶ παλαιᾶς φιλοσοφίας
ἐγκατάλειμμα περιωθέν».

Ἀριστοτέλης.

1. — Ὁ Ἄγουςτος ἐπάτησεν,
ἢ ἄκρα τοῦ χειμῶνα.
2. — Ὁ ἀνάλατος ἐσιάχτηκε
καὶ ὁ ἀρμυρὸς ἐδάρθηκε.

3. — Ὁ βρεμμένος βροχὴ δὲ φοβᾶται.
 4. — Ὁ γάϊδαρος ἂν τοῦ ὄφταιξαν,
 ἔδειρε τὸ σῶμαρι.
 « Ὑφάντου πταίσαντος,
 αὐλητῆς αἰκίζεται ».
 5. — Ὁ Γενάρης κι' ἂν γενναῖ
 τοῦ καλοκαιριοῦ μηνᾶ
 6. — Ὁ γέρωσ κ' ἂν ἀντρεύεται
 στὸ ρίζωμα¹ κοντεύεται.
 7. — Ὁ γέρωσ κ' ἂν ἐγέρασε κ' ἄλλαξε τὸ μαλλί του,
 μηδὲ τὴ γνώμη τ' ἄλλαξε μηδὲ τὴν κεφαλὴ του.
 « Ὁ λύκος τὴν τρίχα, οὐ τὴν γνώμην ἀλλάττει ».
 « Γὸ ἔθος ἔθει ἐκκρούεται, ἡ δὲ φύσις οὐδενὶ ἐκκρούεται ».
 8. — Ὁ γέρω κάτης ἔλειψε
 κ' οἱ ποντικοὶ ἔσαλῆσαν.
 9. — Ὁ γέρωσ κ' ὁ ξενητεμένος καυκοῦνται.
 10. — Ὁ γλήγορος κλέφτης μπαστιρίζει² τὸν νοικοκύρη.
 11. — Ὁ γυιὸς γαμπρὸς δὲ γίνεται
 κ' ἡ νύφη θυγατέρα.
 12. — Ὁ δὲ θέλεις γίνεται
 θέλεις το καὶ δὲ γίνεται.
 13. — Ὁ διάολος ἀπὸ τὰ καλοδουλεμένα πέρνει τὰ μισά, κ'
 ἀπὸ τὰ κακοδουλεμένα δροσιὰ³ δὲν ἀφίνει.
 14. — Ὁ διάολος ἔχει πολλὰ πόδια.
 15. — Ὁ ἴδικὸς⁴ ἔμπορεῖ νὰ ἴπῃ,
 μὰ δὲν ἔμπορεῖ ν' ἀκούσῃ.
 16. — Ὁ Ἑβραῖὸς σὰν φτωχιάνη
 τὰ παληὰ ντεφτέρια⁵ πιάνει.
 17. — Ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ροῦχα μοιράζει καὶ τὴν κρυότη.
 18. — Ὁ Θεὸς μακροθυμᾶ
 ἀλλὰ δὲν ἀλησμονᾶ
 « Ζεὺς κατεῖδε χθόνιος εἰς τὰς διφθέρας ».

Γ. Ι. Καλαϊσάκης.

¹ Ἀνωφέρεια.² Μπασμάκ. λ. τουρκ. = πατώ, καταλαμβάνω ἐξ ἐφόδου, ποιῶ ἔρευναν κατ' οἶκον.³ Οὐδέν.⁴ Συγγενής.⁵ Δεφτέρι λ. ἄραβ. = κατάλογος, κατάστιχον.